

ISSN (ONLINE) 2707-9899

ISSN (Print) 2307-2318

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЕКОНОМІКА і ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

ECONOMICS AND ORGANIZATION OF MANAGEMENT

ЖУРНАЛ

Засновано у 2007 р.

Випуск №2 (38) • 2020

Вінниця • 2020

УДК 338.24(045)

З а с н о в н и к : Донецький національний університет імені Василя Стуса

В и д а в е ц ь : Донецький національний університет імені Василя Стуса

Друкуються за рішенням Вченої Ради ДонНУ імені Василя Стуса (протокол № 4 від 30.10.2020 р.)

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Козловський С. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса (головний редактор)

Антонюк Л. Л. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Київського національного університету імені Вадима Гетьмана

Безгін К. С. – д-р екон. н., доцент, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Брич В. Я. – д-р екон. н., професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій Тернопільського національного економічного університету

Дороніна О. А. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Житар М. О. – ан. екон. н., доцент, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України

Іонін Є. Є. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу та аудиту Донецького національного університету імені Василя Стуса

Лактіонова О. А. – д-р екон. н., доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса

Левченко О. М. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Центральноукраїнського національного технічного університету

Лісогор Л. С. – д-р екон. н., професор, головний науковий співробітник відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень

Орхова Т. В. – д-р екон. н., професор, проректор з науково-педагогічної і соціальної роботи та міжнародного співробітництва Донецького національного університету імені Василя Стуса

Мищук Г. Ю. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри трудових ресурсів і підприємництва Національного університету водного господарства та природокористування

Савченко М. В. – д-р екон. н., доцент, в.о. завідувача кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса

Сидорова А. В. – д-р екон. н., професор, професор кафедри економічної та управлінської аналітики Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ушенко Н. В. – д-р екон. н., професор, завідувач кафедри економіки та бізнес-технологій Національного авіаційного університету

Хаджинов І. В. – д-р екон. н., професор, проректор з наукової роботи Донецького національного університету імені Василя Стуса

Шаульська Л. В. – д-р екон. н., професор, декан економічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса

Захарієв А. (Zahariev A.) – доктор з економіки, професор, завідувач кафедри фінанси і кредит Господарської академії імені Д. А. Ценова (Болгарія)

Польовчик Я. (Polowczyk J.) – доктор наук з управління, професор Університету економіки і бізнесу (Польща)

Москардіні А. (Moscardini A.) – доктор математики, професор Університету Нортумбрії (Велика Британія)

Шолтес М. (Šoltés M.) – доктор філософії, декан економічного факультету Кошицького технічного університету (Словаччина)

Рязанов М. Р. – завідувач навчальної лабораторії (технічний секретар редакційної колегії)

Засновано у 2007 р., свідоцтво КВ № 22679-12579ПР. Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук наказом Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. науковому фаховому журналу «Економіка і організація управління» присвоєно **категорію «Б»**.

Періодичність видання: 4 рази на рік.

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21 тел. +38(095)-308-34-80 e-mail: ecomanager-period.div@donnu.edu.ua

Офіційний сайт: <http://jeou.donnu.edu.ua/index>

Електронна версія журналу в Національній бібліотеці ім. В.І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/j-tit/oieu>

ISSN (Print) 2307-2318 ISSN (online) 2707-9899

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020

ЗМІСТ

Козловський С.В., Непиталюк А.В. ДЕМОГРАФІЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	6
Лісогор Л.С., Нестеренко В.В. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ ТА ГРОМАД ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	20
Хоменко М.М., Дорожкіна Г.М., Хоменко Л.М. УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗРОСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ	31
Тумановський Й., Павленко І. АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛЬЩІ І В УКРАЇНІ (рос.) ...	42
Олійник Л.В., Бережок Р.О. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЙ «SMART CITY»	55
Олійник Л.В., Свідченко А.О. АНАЛІЗ ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ НА ПРИКЛАДІ ТОВ «НОВА ПОШТА»	68
Сакун Л.М., Сухомлин Л.В., Різніченко Л.В., Велькін Б.О. РЕІНЖІНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	81
Трегубов О.С., Мережок В.А. ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В БАНКУ: ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА РОЗРОБКА ПРОЄКТУ	98
Лемешко М.О., Лактіонова О.А. ЕКОСИСТЕМА ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ ТА В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС	109
Ворона А.В. СКЛАДНИКИ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	124
Косса Алваро Сімао ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СУБСАХАРНОЇ ЗОНИ	134
Шкурат М.Є., Варламова М.Л. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ (англ.)	145
Костенюк Ю.Б., Молож Ю.Л. СУЧАСНИЙ СТАН КОНДИТЕРСЬКОГО РИНКУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ПРОДУКТУ (англ.)	156

СОДЕРЖАНИЕ

Козловский С.В., Непиталюк А.В. ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ (укр.).....	6
Лисогор Л.С., Нестеренко В.В. ФОРМИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ И ОБЩИН КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ (укр.).....	20
Хоменко Н.М., Дорожескина А.Н., Хоменко Л.Н. УПРАВЛЕНИЕ КАПИТАЛОМ АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ РОСТА НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ (укр.)	31
Тумановский Й., Павленко И. АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОЛЬШЕ И В УКРАИНЕ.....	42
Олейник Л.В., Бережок Р.О. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕХНОЛОГИЙ «SMART CITY» (укр.)	55
Олейник Л.В., Скидченко А.А. АНАЛИЗ ПУТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ НА ПРИМЕРЕ ООО «НОВАЯ ПОЧТА» (укр.)	68
Сакун Л.Н., Сухомлин Л.В., Ризниченко Л.В., Велькин Б.О. РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК СОВРЕМЕННЫЙ МЕТОД УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ (укр.).....	81
Трегубов А.С., Мережко В.А. ОРГАНИЗАЦИЯ МАРКЕТИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В БАНКЕ: ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ И РАЗРАБОТКА ПРОЕКТА (укр.)	98
Лемешко М.О., Лактионова А.А. ЭКОСИСТЕМА ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 В УКРАИНЕ И В ОТДЕЛЬНЫХ СТРАНАХ ЕС (укр.)	109
Ворона А.В. СОСТАВЛЯЮЩИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ (укр.).....	124
Косса Алваро Симао ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАН СУБСАХАРНОЙ ЗОНЫ.....	134
Шкурят М.Е., Варламова М.Л. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ (англ.) ...	145
Костенюк Ю.Б., Молож Ю.Л. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КОНДИТЕРСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ: АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ НОВОГО ПРОДУКТА (англ.).....	156

CONTENTS

S. Kozlovskyi, A. Nepyaliuk DEMOGRAPHIC COMPONENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY (in Ukrainian)	6
L. Lisogor, V. Nesterenko FORMATION AND REALIZATION OF LABOUR POTENTIAL OF REGIONS AND COMMUNITIES AS A BASIS FOR ENSURING THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT (in Ukrainian)	20
M. Khomenko, H. Dorozhkina, L. Khomenko JOINT STOCK CAPITAL MANAGEMENT SOCIETIES IN THE CONDITIONS OF GROWTH OF INTANGIBLE ASSETS (in Ukrainian)	31
J. Tymanowski, I. Pavlenko ANALYSIS AND PROSPECTS OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN POLAND AND UKRAINE (in Russian)	42
L. Oleinik, R. Berezhok ECONOMIC EFFICIENCY OF SMART CITY TECHNOLOGIES (in Ukrainian)	55
L. Oleinik, A. Skidchenko ANALYSIS OF WAYS OF OVERCOMING ENTREPRENEURIAL RISKS ON THE EXAMPLE OF NOVA POSHTA LLC (in Ukrainian)	68
L. Sakun, L. Sukhomlyn, L. Riznichenko, B. Vielkin REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AS A MODERN METHOD OF MANAGING STRATEGIC CHANGES IN THE ENTERPRISE (in Ukrainian)	81
O. Tregubov, V. Merezko DOING MARKETING RESEARCH AT A BANK: JUSTIFICATION OF THE NEED FOR CARRYING OUT AND DEVELOPMENT OF THE PROJECT (in Ukrainian)	98
M. Lemeshko, O. Laktionova BUSINESS SUPPORT ECOSYSTEM UNDER PANDEMIC COVID-19 IN UKRAINE AND EU IN SOME COUNTRIES (in Ukrainian)	109
A. Vorona COMPONENTS OF MANAGEMENT TECHNOLOGIES OF THE MECHANISM OF SUSTAINABLE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY (in Ukrainian)	124
Alvaro Simao Cossa TRANSFORMATION PROCESSES IN THE SUB-SAHARAN ZONE (in Ukrainian)	134
M. Shkurat, M. Varlamova TENDENCIES OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES DEVELOPMENT IN UKRAINE..	145
Y. Molozh, Y. Kosteniuk CURRENT STATE OF THE CONFECTIONERY MARKET OF UKRAINE: ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT AND PROSPECTS FOR INTRODUCING A NEW PRODUCT	156

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.1

УДК 338.24.01

JEL: E22, I30, J10, J18, J24, O10

Козловський С.В.,

доктор економічних наук, професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

s.kozlovskyy@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0707-4996

Непиталюк А.В.,

аспірант,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

anton.nepytaliuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7890-3889

ДЕМОГРАФІЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено демографічну складову стратегії соціального та економічного розвитку за сучасних умов. З'ясовано та обґрунтовано роль демографічної політики в системі основних стратегічних нормативно-правових документів. Здійснено аналіз основних соціально-демографічних характеристик населення за умов трансформаційних перетворень національної економіки із врахуванням макроекономічної циклічності. Обґрунтовано, що пріоритетними напрямками демографічної стратегії виступає багатомірний комплекс заходів щодо стійкого збільшення середньої очікуваної тривалості життя при народженні, зниження смертності населення, особливо в страті економічно активного населення, а також серед дітей віком до п'яти років. Визначено основні причини скорочення чисельності наявного населення України в 1990–2019 роках, враховуючи характерні особливості його природного та механічного руху. Детерміновано особливості розподілу наявного населення України, зважаючи на його розподіл на міське та сільське. Здійснено компаративний аналіз основних демографічних індикаторів, зокрема середнього річного темпу зміни чисельності населення, середнього рівня народжуваності, середньої очікуваної тривалості життя при народженні, рівня смертності (окремо для чоловіків та жінок), коефіцієнтів демографічного навантаження (загального, а також особами віком до 15 та понад 65 років зокрема) в Україні та окремих країнах Східної і Центральної Європи із розвинутою та емерджентною транзитивною економіками. Проаналізовано демографічне навантаження в окремих адміністративно-територіальних одиницях України. Досліджено характер впливу вказаних соціальних та демографічних показників на темпи економічного зростання в контексті теорії стійкості. Досліджено динаміку індексу людського розвитку в Україні та особливості його композиції, враховуючи економічні та соціокультурні реалії. Визначено, що генеральною задачею стратегічного регулювання в контексті забезпечення економічного розвитку та оптимізації пропорцій суспільного виробництва наразі є регулювання системи демографічних детермінант.

Ключові слова: демографічна структура, демографічна стійкість, економічне

зростання, економічна стратегія, економічна стійкість.

Рис. - 2., Табл. - 1, Літ. - 17.

Козловский С.В.,

д.э.н., профессор,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

s.kozlovskyy@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0707-4996

Непиталюк А.В.,

аспирант,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

anton.nepytaliuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7890-3889

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Исследована демографическая составляющая стратегии социального и экономического развития в современных условиях. Выявлена и обоснована роль демографической политики в системе основных стратегических нормативно-правовых документов. Осуществлен анализ основных социально-демографических характеристик населения в условиях трансформационных преобразований национальной экономики с учетом макроэкономической цикличности. Обосновано, что приоритетными направлениями демографической стратегии выступает многомерный комплекс мероприятий по устойчивому увеличению средней ожидаемой продолжительности жизни при рождении, снижению смертности населения, особенно в страте экономически активного населения, а также среди детей в возрасте до пяти лет. Определены основные причины сокращения численности наличного населения Украины в 1990–2019 годах, учитывая характерные особенности естественного и механического движения. Детерминированы особенности структуры наличного населения Украины, учитывая его деление на городское и сельское. Осуществлен компаративный анализ основных демографических индикаторов, в частности среднегодового темпа изменения численности населения, среднего уровня рождаемости, средней ожидаемой продолжительности жизни при рождении, уровня смертности (отдельно для мужчин и женщин), коэффициентов демографической нагрузки (общего, а также лицами в возрасте до 15 и более 65 лет в том числе) в Украине и отдельных странах Восточной и Центральной Европы с развитой и эмерджентной транзитивной экономикой. Проанализирована демографическая нагрузка в отдельных административно-территориальных единицах Украины. Исследован характер влияния указанных социальных и демографических показателей на темпы экономического роста в контексте теории устойчивости. Исследована динамика индекса человеческого развития в Украине и особенности его композиции, учитывая экономические и социокультурные реалии. Определено, что генеральной задачей стратегического регулирования в контексте обеспечения экономического развития и оптимизации пропорций общественного воспроизводства является регулирование системы демографических детерминант.

Ключевые слова: демографическая структура, демографическая устойчивость, экономический рост, экономическая стратегия, экономическая устойчивость.

Рис. - 2., Табл. - 1, Літ. - 17.

S. Kozlovskiy,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University

s.kozlovskyy@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0707-4996

A. Nepyaliuk,

Ph.D. student,
Vasyl' Stus Donetsk National University

anton.nepyaliuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7890-3889

DEMOGRAPHIC COMPONENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY

The social and economic development strategy's demographic component was investigated, regarding actual conditions. The demographic policy's role in the system of strategic legislation was clarified and substantiated. The analysis of the population's main socio-demographic characteristics under conditions of the national economy's transformations was carried out, taking macroeconomic cyclicity into account. It was substantiated that the demographic strategy's priorities should be regarded as a multidimensional set of measures to increase life expectancy at birth, to reduce mortality, especially in the economically active population's stratum as well as in the stratum of children under 5 years of age. The main reasons for the reduction in Ukrainian population over the 1990–2019 period have been identified, considering its natural and mechanical movements. Ukrainian population's distribution peculiarities were determined, taking its division between the urban and the rural into account. For Ukraine and some Eastern and Central European advanced and emerging market economies, the comparative analysis of the main demographic indicators – in particular the average annual rate of population change, the average fertility rate, the average life expectancy at birth, the average mortality rate (separately for men and women), the average total demographic dependency ratio, the young people dependency ratio, and the elderly dependency ratio as well – was performed. The total demographic dependency ratio in particular Ukrainian administrative-territorial units was analyzed too. The influence of specified social and demographic indicators on the economic growth rates in the context of sustainability theory was investigated. In Ukraine, the human development index's dynamics and compositional peculiarities were studied, regarding both economic and socio-cultural peculiarities. It was determined that the strategic regulation's general task in the context of economic development and public production structural optimization was associated with the regulation of demographic determinants.

Keywords: demographic structure, demographic sustainability, economy growth, economic strategy, economic sustainability.

Fig.- 2, Tab. - 1, Ref. – 17

Постановка проблеми. Реалізація іманентного потенціалу національної економіки є можливою виключно за умов врахування базових демографічних характеристик населення при розробці і виконанні положень стратегічних документів соціально-

економічного розвитку. Хоча між обсягом реального ВВП і кількісними та якісними характеристиками населення працездатного віку існує певна стохастична залежність, визначальною в контексті забезпечення стійкого зростання є не стільки вона, скільки динамічний та багатовимірний комплекс соціальних, економічних, культурних та інших факторів. Інерційність змін чисельності і структури населення об'єктивно зумовлює необхідність реалізації демографічної стратегії в комплексі з перспективними програмами соціально-економічного зростання. Після здобуття Україною незалежності нормативно-правові акти щодо базових векторів розвитку були переважно тактичними і не імплементавалися повною мірою. Тому дослідження основних соціально-демографічних характеристик національної економіки в контексті забезпечення її стійкості видається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказані питання вивчали зарубіжні автори: Д. Е. Блум [1–2], А. К. Келлі [3], Т. Лінд [4], Б. Малмберг [4], Р. М. Шмідт [3], Дж. Д. Сакс [2], Р. Б. Фріман [1] та ін. Серед вітчизняних дослідників вказаної проблематики значний особистий внесок зробили С. В. Козловський [5–6], І. О. Курило [7], Е. М. Лібанова [8], С. І. Пирожков [9] тощо. Проте чимало теоретико-методологічних і прикладних аспектів формування та реалізації державної демографічної стратегії залишилися досі невизначеними.

Визначення питань, які не вирішені в даній для дослідження проблематиці. Роль соціально-демографічних чинників у формуванні базису для забезпечення стійкого економічного зростання залишається недостатньо вивченою. Взаємозв'язок понять економічного розвитку та демографічної стійкості наразі недостатньо вивчений у вітчизняному науковому дискурсі. Характер впливу природного та механічного руху населення на сукупну продуктивну спроможність національної та глобальної економіки потребує всебічного оцінювання.

Метою статті є систематизація і поглиблення теоретико-методологічних положень щодо ролі демографічної складової у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Стратегія демографічного розвитку охоплює комплекс питань пов'язаних зі: стійким збільшенням тривалості життя населення (враховуючи обмеженість біологічних можливостей людського організму); зниженням вірогідності смертності населення працездатного віку, а також дітей; протидією масштабному перманентному відтоку працездатної молоді, негативно відбиваючомуся на виробничому і репродуктивному потенціалі суспільства. Така стратегія базується на пропагандистських заходах щодо утвердження в суспільстві родинних цінностей, відповідального ставлення громадян до планування сім'ї. Вирішення наявних демографічних проблем можливе шляхом: – розвитку сім'ї та підвищення народжуваності; – підвищення середньої очікуваної тривалості життя завдяки зниженню рівнів смертності і захворюваності; – раціонального регулювання міграції; – елімінації ймовірних негативних наслідків старіння населення країни; – планомірного демографічного розвитку регіонів.

Динаміка наявного населення України із розподілом на сільське і міське представлена на рисунку 1. Абсолютне зменшення чи збільшення чисельності наявного (постійного) населення не може служити однозначним індикатором зміни тренду економічного розвитку. Принциповим є коефіцієнт демографічного навантаження та комплексні якісні зміни у структурі населення з огляду на продуктивність його страт. Концепція стійкості передбачає існування оптимального співвідношення низьковолатильного коефіцієнту демографічного навантаження, враховуючи тренди

наявних коефіцієнтів фертильності та летальності. Вплив публічних інституцій на останні є опосередкованим, але парадигма проваджуваної політики може бути визнана значущим інституційним фактором ендегенного економічного розвитку.

Абсолютне зменшення чисельності наявного населення України у 1990–2019 роках склало 9,685 млн осіб, в т. ч. з врахуванням 5,613 міських і 4,073 млн сільських мешканців. За цей період чисельність постійного населення скоротилась на 9,573 млн: 4,371 млн чоловіків та 5,202 млн жінок, відповідно. Впродовж періоду наявне населення стійко перевищувало постійне, що, з одного боку, опосередковано вказує на недосконалість проваджуваної міграційної політики, а з іншого – на необхідність інституційної трансформації основних трендів вітчизняної економічної політики. Розрив між вказаними показниками у 1990-ті роки мав нестійку зростаючу тенденцію, а в 2000–2010-ті роки переважно спадав. Максимальне перевищення чисельністю наявного над постійним населенням – на 4218,00 тис осіб – спостерігалось у 1995 році. Цей факт може бути раціонально пояснений необхідністю возз'єднання сімей після становлення української державності, певною інерційністю у середовищі міграційного та цивільного права. Навпаки, у 2015 році, після вирішального етапу економіко-політичної кризи в умовах зовнішньої гібридної агресії, аналізований розрив досяг мінімального стаціонарного значення – 169,90 тис осіб, – обумовленого економічними чинниками. Надалі до 2019 року вказаний розрив залишався незмінним, може бути пояснене водночас і певною стабілізацією чисельності населення, і недосконалістю методології демографічної статистики. З огляду на концепт демографічної стійкості, вказаний розрив не має принципового значення, формується переважно за рахунок осіб, приналежних до страти економічно неактивного населення.

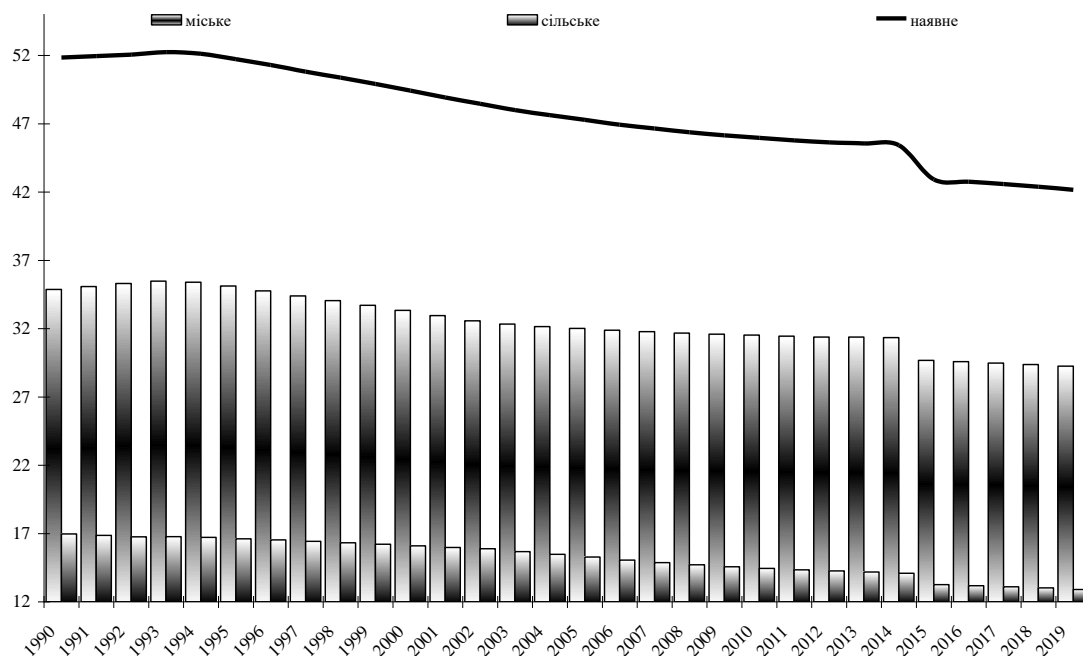

Рисунок 1. Чисельність наявного населення України в 1990–2019 роках, млн осіб

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

З 1991 року природний приріст поселення був стійко негативним: мінімальне

скорочення обсягом 39,1 тис осіб спостерігалось в 1991 році, максимальне ж – 373,0 тис осіб – в 2000 році. Міграційний приріст впродовж аналізованого періоду характеризувався значно більшими флуктуаціями. Максимальний склав +287,8 тис осіб у 1992 році (що було прямо пов'язано з встановленням державності, а також міжнародною міграцією, обумовленою інституційними причинами), а мінімальний становив –169,2 тис осіб у 1996 році. Подібні шоківі демографічні флуктуації супроводжувалися вкрай різкими змінами базових показників соціоекономічного стану країни.

Середнє природне скорочення населення впродовж періоду становило 240,2 тис осіб, максимальні усереднені обсяги склали –314,3 тис осіб в період 1995–1999 років. Цьому інтервалу також характерна й найбільша еміграція, віддзеркалена абсолютним механічним скороченням чисельності населення на 145,4 тис осіб. Водночас можна прослідкувати залежності між основними демографічними й макроекономічними показниками. Період 1991–1996 років характеризувався піковими значеннями індексу споживчих цін (максимум – 10 256,00 % у 1993 році) та водночас критичним скороченням реального ВВП як в абсолютному вираженні, так і на душу населення (у 1994 році 77,1 % і 77,4 % відповідно), мінімальною середньою очікуваною тривалістю життя при народженні (66,79 років у 1995 році), а також максимальною захворюваністю у суспільстві (33 833 випадки вперше зареєстрованих хвороб). Водночас у 1990–1995 роки середня чисельність економічно активного населення також була максимальною, становлячи 34 232,1 тис осіб. Надалі вказаний індикатор мав стійку спадну динаміку, досягнувши в 2019 році мінімуму – 28 468,0 тис осіб (близько 83,00 % від відповідного показника 1990 року).

З метою комплексного розгляду демографічних характеристик України, нами проаналізовано відповідні показники для обраних країн, географічно та історично приналежних до регіону Східної та Центральної Європи, зокрема це: Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія. Одержані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні соціально-демографічні характеристики України і держав Східної та Центральної Європи у 1990–2018 роках

	Річний темп зміни чисельності населення, %	Рівень народжуваності, дітей на 1 жінку	Середня очікувана тривалість життя, років	Рівень смертності, смертей на 1000 осіб		Демографічне навантаження, %		
				чол.	жін.	заг.	до 15 р.	старше 65 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Білорусь	–0,24	1,48	70,11	334,78	117,61	46,07	26,32	19,76
Болгарія	–0,81	1,42	72,56	224,48	95,25	48,63	23,08	25,55
Вірменія	–0,62	1,85	71,70	200,39	93,76	51,33	36,28	15,05
Грузія	–0,87	1,86	70,86	242,26	92,72	50,57	30,75	19,83
Естонія	–0,59	1,53	72,32	272,46	97,14	50,30	26,21	24,09
Латвія	–1,12	1,45	71,04	314,32	116,69	50,03	25,52	24,51

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Литва	-0,96	1,54	71,86	303,53	106,28	50,03	27,05	22,98
Молдова	-0,13	1,52	68,46	294,00	139,04	44,44	30,47	13,96
Польща	0,00	1,47	74,45	209,11	80,66	45,99	27,14	18,84
Росія	-0,08	1,47	67,56	409,21	150,37	44,60	26,04	18,56
Румунія	-0,60	1,46	71,89	226,13	98,46	47,79	26,45	21,33
Словаччина	0,11	1,45	74,01	204,37	79,61	44,44	27,11	17,33
Словенія	0,12	1,39	77,03	155,20	67,02	44,75	22,95	21,81
Угорщина	-0,24	1,43	72,46	249,24	107,24	47,12	24,07	23,05
Україна	-0,51	1,39	69,01	359,84	134,10	45,91	24,43	21,48
Хорватія	-0,53	1,49	74,63	160,90	66,32	49,07	24,68	24,39
Чехія	0,09	1,42	75,64	158,39	70,21	45,62	23,91	21,70
Центральна та Східна Європа	-0,41	1,51	72,09	250,45	99,35	47,45	26,62	20,84

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними Світового банку [11].

Середньорічне скорочення чисельності населення України в період 1990–2018 років склало 0,51 %; максимальний спад на рівні 1,01 % відмічено у 2000–2001 роках, у 1990–1993 роках, попри дію несприятливих соціально-економічних чинників, чисельність постійного населення України помірно зростала, зокрема завдяки міграційному приросту, про що йшлося вище. Максимальний приріст на рівні 0,29 % зафіксовано у 1992 році, мінімальний – 0,06 % у 1993 році. В той же час у трьох країнах – Чехії, Словаччині та Словенії – зафіксовано приріст чисельності населення, однак, зі співставним із вітчизняним демографічним навантаженням (відповідно 45,62 %, 44,44 % і 44,75 % проти 45,91 %).

Як засвідчує статистика, народжуваність в Україні впродовж всього періоду аналізу була дещо нижчою, ніж обраному регіоні, та значно поступалася світовим показником. Так, середнє для обраної групи значення індикатора в 1990–2017 роках скоротилося з 1,97 до 1,59, сягнувши мінімуму – 1,30 – у 2001–2002 роках. У відповідному інтервалі загальносвітовий показник стійко знижувався з 3,25 до 2,43. При максимальному наближенні до середнього регіонального індикатора у 2012–2013 роках, загальний рівень народжуваності в Україні був помітно нижчим за планетарний тренд.

З огляду на демографічну стійкість будь-які флуктуації показника народжуваності мають диферентні наслідки для динаміки економічного зростання. Ріст народжуваності у транзитивних економіках призводить до суттєвих змін поведінки домогосподарств: стрімке зростання обсягів поточних споживчих витрат здебільшого супроводжується зниженням заощаджень та інвестицій. Водночас фактична композиція витрат домогосподарств потребує спеціального дослідження. Так, витратні статті пов'язані з формуванням освітнього і культурного рівня, охорони здоров'я тощо мають розглядатися у якості інвестицій у людський капітал. Наслідки вказаних тенденцій можуть для економіки суттєво різнятися, враховуючи як вихідний її стан на момент акселерації народжуваності, так і фазу господарського циклу тощо. Про цьому ріст індикатора народжуваності в поточний момент часу прямо пов'язаний із майбутніми обсягами економічно активного населення. З іншого боку, стійке скорочення

народжуваності у довготривалій перспективі (15 років) призводить до росту індикатора демографічного навантаження.

Важливим є не лише коефіцієнт народжуваності, а розподіл породілей за віком, що опосередковано свідчить і про здатність надати новонародженим необхідні догляд, піклування й, в перспективі, освіту, і про стан здоров'я новонароджених. Середня чисельність живонароджених малят на 1000 жінок постійного населення в 2010–2018 роках, що склала 42,8 осіб, перевищила як середнє значення 39,8 для інтегрального періоду, так і відповідний показник для 1990–1999 років – 41,3. Сутнісні зміни відбулися у віковій структурі породілей. Співставляючи часові інтервали 1990–1999 і 2010–2018 років, слід відзначити, що більш як у 2 рази (26,1 проти 52,6) скоротився показник народжуваності для вікової страти 15–19 років, водночас приблизно подвоївся відповідний індикатор для вікових страт 30–34 роки (58,3 проти 30,8, середнє значення – 41,9), 35–39 років (26,2 проти 11,1, середнє – 16,7), 40–44 років (5,3 проти 2,4, у середньому – 3,3). Цей показник зріс у 4 рази навіть для найстаршої вікової страти понад 45 років (0,4 проти 0,1), однак залишився низьким.

Зафіксований ріст середнього віку вітчизняних породілей, обумовлений одночасно як демографічними, так соціально-економічними чинниками: 1) принциповим переглядом соціокультурної парадигми відповідно до сучасних загальноєвропейських трендів гендерного рівноправ'я; 2) ростом якості послуг репродуктивної медицини; 3) змінами суспільної поведінки відповідно до загальної флуктуації середньої очікуваної тривалості життя. Водночас спостерігалися і негативні тенденції, пов'язані зі старінням нації, зниженням абсолютної чисельності її економічно активної страти, високим рівнем захворюваності, недостатніми обсягами ВВП на душу населення і реальними доходами тощо. Зміни календаря народжуваності в Україні мають ті ж характеристики, що в більшості країн досліджуваного регіону, однак розпочалися з певним запізненням у порівнянні з ними [8].

Середня очікувана тривалість життя при народженні (див. табл. 1) є центральним індикатором якості життя населення та безпосередньо враховується при обчисленні ІРЛ. Середня тривалість життя суттєво скорочувалася впродовж двох інтервалів в межах періоду аналізу: у 1990–1995 років (з 70,42 до 66,79 років) і 1998–2000 років (з 68,5 до 67,72 років). Наразі, починаючи з 2002 року, намітилася переважно позитивна тенденція даного показника, що у 2018 році (71,76) суттєво перевищував показник 1990 року на 1,34 року. Індикатор був волатильним, із максимальним спадом 1,29 % у 1995 році та максимальним зростанням 1,66 % у 2010 році.

Слід відзначити стійке перевищення тривалості життя жінок, порівняно з чоловіками. Для жінок даний індикатор впродовж періоду аналізу коливався в межах від 74,82 до 76,72 років, досягнувши мінімуму (72,54) у 1995 році, максимуму (76,78) у 2018 році, при середньому значенні – 74,56 років. Волатильність показника досить незначна: максимальний приріст на рівні 0,89 % зафіксовано у 1998 році, найбільше скорочення – 0,85 % – у 1993 році. Середня ж тривалість життя чоловіків в Україні склала 63,89 року за весь аналізований період, була найменшою у 1995 році (61,22 роки) та найвищою у 2018 році (67,02 роки). Водночас даний показник виявився значно волатильнішим: максимальне скорочення – 1,88 % зафіксовано у 1995 році, максимальне зростання на рівні 2,34 % – у 2010 році. Суттєві розбіжності тривалості життя жінок та чоловіків можуть бути раціонально пояснені комплексом причин, зокрема умовами праці, виробничим травматизмом, стилем життя (зокрема й схильністю до споживання нікотину та алкоголю) тощо. При цьому слід відзначити, що впродовж всього періоду 1990–2018 років середня очікувана тривалість життя населення (як чоловічого, так і

жіночого) стійко перевищувала пенсійний вік. Окремого дослідження потребують умови та якість життя населення України старшої вікової страти при реалізації положень вище названих стратегічних документів.

Водночас середня тривалість життя для регіону Центральної та Східної Європи складає 72,09 роки. Найдовше живуть у Словенії, Чехії та Хорватії – 77,03, 75,64 і 74,63 роки відповідно, тоді як найкоротшою середня очікувана тривалість життя при народженні виявилася в Росії (67,56) і Молдові (68,46). Загалом регіон характеризується доволі помірною тривалістю життя, лише в Словенії даний індикатор з 2012 року перевищив 80 років та зріс з 80,12 до 81,18 у 2016–2016 роках. Зростання середньої очікуваної тривалості життя супроводжується диферентними наслідками, збільшуючи рівень життя та суттєво підвищуючи навантаження на систему соціального забезпечення.

Показник тривалості життя прямо пов'язаний з рівнем смертності, що у міжнародній практиці визначається окремо для немовлят та для дорослого населення. Смертність немовлят до 1 року здебільшого трактується у якості незворотних демографічних втрат, вона є об'єктом регулювання «Стратегії демографічного розвитку». Варто зазначити, що загальна кількість смертей немовлят впродовж періоду 1990–2018 років суттєво скоротилася в 3,56 рази з 8525 (4997 хлопчиків та 3528 дівчат) до 2397 (1344 хлопчиків і 1053 дівчинки) відповідно. З 2007 року відмічається стійка спадна динаміка показника, що посвідчує покращення якості медичних послуг пре- та постнатального періоду. Показник прямо пов'язаний з народжуваністю, тому його скорочення пояснюється також зниженням чисельності народжених.

Смертність дорослого населення визначається, виходячи з кількості зареєстрованих в країні протягом року смертей чоловіків та жінок на 1000 осіб дорослого населення відповідної статі. Найвищий середній рівень смертності чоловіків за період аналізу характерний для Росії (409,21), України (359,84) і Білорусі (334,78), що значно перевищує середній індикатор для регіону – 250,45. Найнижчий рівень властивий для Чехії (158,39) та Словенії (155,20). Впродовж аналізованого періоду в багатьох країнах регіону показник значно поліпшено, так в Угорщині смертність скоротилася з 305,09 у 1990 році до 168,06 у 2017 році, в Естонії – з 300,01 до 154,54 відповідно. Найвищою жіноча смертність є в Росії (150,37), Молдові (139,04) і Україні (134,10), що перевищує середній індикатор – 99,35. Найнижчий рівень властивий для Словенії (67,02) і Хорватії (66,32). Надвисока смертність чоловіків та висока смертність жінок в Україні є однією з причин незадовільного значення показника середньої очікуваної тривалості життя, що очевидно може бути оптимізована із застосуванням системи економічних та інституційних важелів і механізмів.

Впродовж періоду 1990–2004 років найпоширенішою причиною смерті були серцево-судинні захворювання, що становили 58,2 % зареєстрованих випадків. В 13,5 % зафіксованих кейсів громадяни нашої держави помирали від різномірних новоутворень (зокрема у 13,4 % від генеральної сукупності – злоякісних); нещасних випадків, струсів і травм – 9,7 % смертей (при цьому 1,2 % генеральної сукупності – від алкоголю); захворювань органів дихання – 5,1 %. З 2005 року у вітчизняній практиці застосовується Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони громадського здоров'я (10-го перегляду). За останньою редакцією у 2005–2018 роках хвороби серцево-судинної системи (I00–I99) склали 65,5% причин загибелі. Найвагомішими за черговістю причинами смерті громадян України надалі виявилися: – доброякісні і злоякісні новоутворення (C00–D48) – 12,9 %; – зовнішні причини (C00–D48) – 6,9 %; – хвороби органів травлення (K00–K93); – хвороби систем органів дихання

(J00–J99) – 2,8 %; деякі інфекційні та паразитарні хвороби (A00–B99) – 2,0 %: – інші причини – 5,9 %. Вказані обставини різняться за своєю генезою, тому за умов стратегічного планування у фокусі соціально-демографічної політики має перебувати комплекс профілактичних та оперативних заходів, спрямованих на зниження і попередження відповідної передчасної смертності, зокрема у суспільній страті економічно активного населення.

Емпіричний досвід вказує на невідповідність вітчизняних тенденцій рівня смертності як більшості розвинених, так і транзитивних економік, зокрема держав регіону Центральної і Східної Європи, що зіштовхнулися на початку 1990–х з аналогічними проблемами трансформації господарської парадигми, т. ч. й фундаментальними змінами поведінки мікроекономічних суб'єктів. Особливістю смертності в Україні є колосальний гендерний розрив її режимів: стійке переважання (подекуди в 2,5 рази) смертності чоловіків над смертністю жінок. В зв'язку з цим можна стверджувати, що рівень смертності обох статей в Україні може та має бути значно знижений, однак абсолютно неприйнятний показник для дорослого чоловічого населення потребує стратегічного регулювання з боку держави.

Ситуація щодо смертності населення України, особливо економічно активної його соціальної страти, може бути вирішена шляхом раціонального поєднання інструментів та механізмів забезпечення демографічної стійкості. З одного боку, принципового поліпшення потребує система надання послуг охорони здоров'я, враховуючи одночасно її публічний і приватний сегменти. Вказана система вимагає перегляду доктрини освіти, підвищення кваліфікації медпрацівників згідно європейських і світових стандартів, зміни принципу фінансування бюджетних медичних установ, зокрема й розширення їх паракommerційного потенціалу [12–16]. З іншого боку, наразі доцільним є комплекс пропагандистських заходів щодо формування здорового способу життя, рухової активності, фізичного виховання і спорту, профілактики шкідливих звичок (зокрема тих, що спричиняють хвороби серцево-судинної, дихальної систем), проведення навчань і консультаційно-роз'яснювальної роботи. При тому за оцінкою ВООЗ індивідуальна та суспільна захворюваність на 15–20 % залежить від генетики та спадковості, на 20–25 % – від стану екології, на 10 % – від якості системи охорони здоров'я та на 50 %.

Через об'єктивну неможливість проконтролювати дотримання вказаних рекомендацій, пропагандистські заходи доцільно поєднувати, наприклад, з інструментарієм фіскального регулювання, зокрема шляхом гармонізації ставок акцизного оподаткування тютюнових виробів та алкоголю. Відповідні зобов'язання Україна взяла на себе, підписуючи «Угоду про асоціацію з Європейським Союзом». Іншим важливим аспектом зниження смертності, покращення стану здоров'я репродуктивної вікової страти населення та подовження тривалості життя є удосконалення техніки безпеки на виробництві (створення належного термічного та санітарно-гігієнічного режиму) та в побуті.

Хоча демографічне навантаження не може прямо співвідноситися ні з пропонованою нами категорією демографічної стійкості, ні з концептом демографічного переходу, однак є визначальним індикатором спроможності населення партикулярної країни забезпечувати достатній для розширеного суспільного відтворення обсяг виробництва, оптимізувати його структуру. По-перше, в категорії демографічної стійкості наразі присутня сукупна потенційна спроможність суспільства створювати додану вартість, тобто його інтегральна продуктивність. По-друге, середня продуктивність різних вікових страт населення об'єктивно є неспівставною, тому здебільшого нижче демографічне навантаження співвідноситься із кращим результатом

суспільного виробництва. Середнє демографічне навантаження у розрізі адміністративно-територіальних одиниць України в 1990–2019 роках (для АР Крим, м. Севастополя – у 1990–2013 роках, для Донецької і Луганської областей – з 2014 року, враховуючи тимчасово окуповані території) подано на рисунку 2.

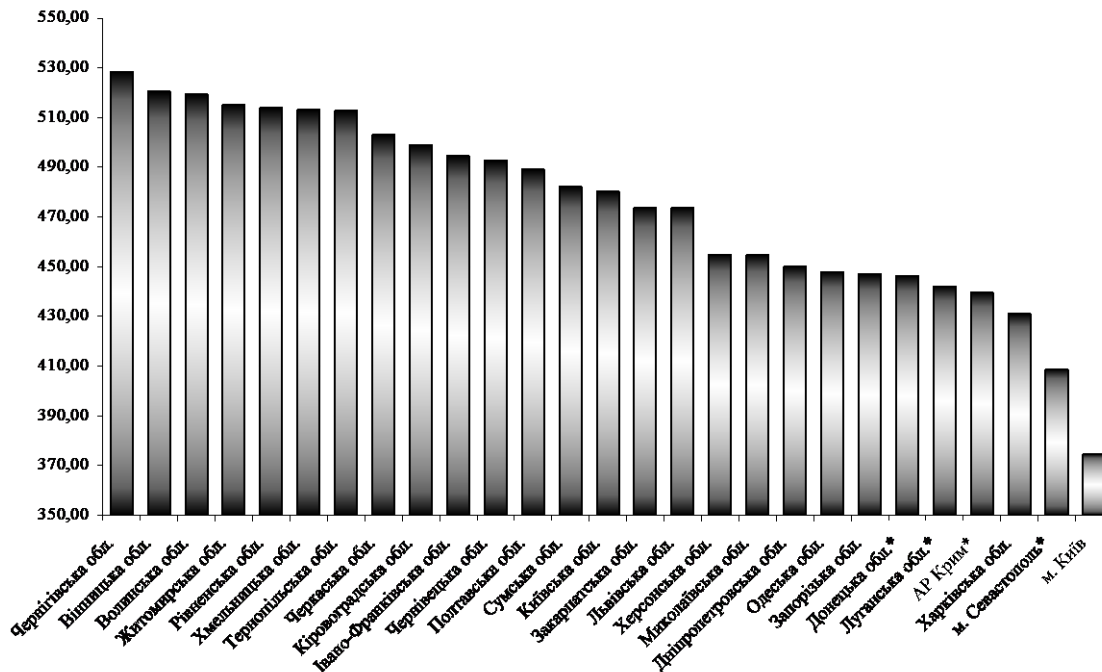

Рисунок. 2. Загальне демографічне навантаження адміністративно-територіальних одиниць України у 1990–2019 роках, кількість осіб віком 0–14 років та 65 років і старше на 1000 осіб віком 15–64 роки

* Без врахування даних щодо тимчасово окупованих територій України у 2014–2019 роках
Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Серед усіх адміністративно-територіальних одиниць України впродовж періоду 1990–2019 років за демографічним навантаженням виділено три групи із: 1) помірним (до 431 осіб віком молодше 14 років включно та понад 65 років на 1000 осіб віку 15–64); 2) середнім (432–481 особа); високим (понад 482 особи) показником. До першої групи віднесено міста Київ і Севастополь, Харківську область; до другої групи – АР Крим, Донецьку і Луганську, Запорізьку, Одеську, Львівську, Дніпропетровську, Миколаївську, Херсонську, Закарпатську і Київську області. Решта адміністративно-територіальних одиниць характеризувалася досить високим демографічним навантаженням. Найвище середнє демографічне навантаження зафіксовано у Чернігівській (528,43), Вінницькій (520,43) і Волинській (519,27) областях. При цьому динаміка показника впродовж періоду для вказаних регіонів неоднозначна. Загалом, найвищі значення демографічного навантаження спостерігалися в 1990-ті роки. Доцільним є також розгляд структури вказаного показника.

Згідно аналізу демографічного навантаження особами віком 0–14 років виділено 3 групи із: 1) низьким (до 251 особи віком молодше 14 років включно на 1000 осіб віку 15–64); 2) середнім (252–290 осіб); 4) високим (більше 291 особи) показником. До групи із низьким увійшли Харківська, Сумська, Чернігівська, Запорізька, Полтавська, Дніпропетровська, Черкаська області, м. Київ, а також м. Севастополь, Донецька та

Луганська області, враховуючи статистичні дані до 2014 року. Високим індикатор вився у Івано-Франківській, Волинській, Закарпатській та Рівненській областях. Аналіз демографічного навантаження особами віком 65 років і старше також дозволив виділити 3 групи із: 1) низьким (до 201 особи віком понад 65 років на 1000 осіб віку 15–64); 2) середнім (202–250 осіб); 4) високим (більше 251 особи) рівнем. До групи із низьким показником увійшли Закарпатська, Рівненська, Херсонська, Одеська, Івано-Франківська та Львівська області, м. Київ, а також м. Севастополь та АР Крим, враховуючи дані до 2014 року. Високим індикатор був у Сумській, Полтавській, Черкаській, Вінницькій та Чернігівській областях.

Проведений аналіз дозволяє виділити два диференти та не завжди комплементарні на практиці чинники високого загального демографічного навантаження: значні частки малолітнього і старшого населення. Наслідки такого демографічного навантаження також принципово різняться. За умов низької інституційної спроможності сфер охорони громадського здоров'я і надання соціальних послуг надмірне демографічне навантаження особами старшого віку призводить до зниження ефективності функціонування національної економіки. Але стратегічне регулювання основних детермінант здоров'я і довголіття населення, дотичне до концепції демографічного дивіденду, дозволяє забезпечувати достатню продуктивність суспільного виробництва навіть у умовах високого навантаження вказаного типу.

Демографічне навантаження малолітніми особами має іншу генезу, хоча й змінює фінансову поведінку домогосподарств, але опосередковано через зростання споживчих витрат акселерує суспільне виробництво, може спонукати економічне зростання у середньостроковій перспективі [16]. Збільшення витрат домогосподарств на духовний і фізичний розвиток є інвестиціями у інтелектуальний капітал, що відповідає стратегічним завданням росту.

Вказані соціально-демографічні характеристики визначають властивий даному періоду розвитку економічний профіль суспільства. Хоча частина питань окресленого спектру перебуває поза межами прямого державного регулювання, всі без винятку демографічні детермінанти можуть бути скореговані опосередковано із застосуванням відповідного інституційного інструментарію. Важливим елементом останнього є адекватна інституційна база зі стратегічним горизонтом [17].

Впродовж періоду 1990–2018 років чисельність та структура населення України змінилася докорінно. І якщо за окремими параметрами (наприклад, динамікою коефіцієнта та календаря народжуваності) наша держава характеризувалася тими ж тенденціями, що і розвинені та емерджентні економіки регіону Центральної та східної Європи і світу, то показники тривалості життя та, особливо, смертності, в Україні виявилися чи не найгіршими у вибірці. Очевидно, частково ситуація може бути виправлена через реалізацію виваженої міграційної політики, однак механічний приріст населення не є універсальним компенсатором, необхідним для забезпечення демографічної стійкості. Генеральною задачею стратегічного регулювання в контексті забезпечення економічного розвитку та оптимізації пропорцій суспільного виробництва є регулювання системи демографічних детермінант. Оскільки останні традиційно визначаються економічними суб'єктами, на мікрорівні, а прямий вплив інституцій публічного адміністрування є не лише неможливим, а й небажаним, мова йде про опосередковане регулювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Демографічні фактори є одними з ключових для забезпечення стійкого розвитку економіки. Скорочення

чисельності населення України впродовж 1990–2019 років на 9,7 млн осіб обумовлено не лише природними чинниками, а й недосконалою і недостатньо системною державною економічною політикою. Середня тривалість життя в Україні є нижчою на 3 роки, ніж середнє значення у вибірці Центральної та Східної Європи, та на понад 5 років, чим у Польщі, хоча на початку аналізованого періоду дані показники були тотожні. Пріоритетами реалізації демографічної політики має бути стійке збільшення тривалості життя; зниження смертності населення всіх вікових страт, зокрема працездатного віку, а також дітей; протидія масштабному перманентному відтоку працездатної молоді з метою мінімізації його негативного впливу на виробничий і репродуктивний потенціал суспільства. Означені питання потребують ухвалення довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, з чіткою детермінацією суспільних пріоритетів, моделей інтенсифікації економічного зростання, що має позначитись на збільшенні рівня доходів населення та фінансуванні галузей суспільного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bloom, D. E., and Freeman R. B. (1988). Economic Development and the Timing and Components of Population Growth. *Journal of Policy Modeling*, vol. 10 (1), pp. 57–81.
2. Bloom, D. E., Sachs, J. D., Collier, P., and Udry, C. (1998). Geography, demography, and economic growth in Africa. *Brookings papers on economic activity*, vol. 2, pp. 207–295.
3. Kelley, A. C., and Schmidt, R. M. (1995). Aggregate population and economic growth correlations : the role of the components of demographic change. *Demography*, vol. 32 (4), pp. 543–555.
4. Lindh, T., and Malmberg, B. (1998). Age structure and inflation – a Wicksellian interpretation of the OECD data. *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 36 (1), pp. 19–37.
5. Козловський С. В. Концепція управління стійкість сучасної економічної системи як основа забезпечення її розвитку / С. В. Козловський, О. В. Рудковський, А. В. Козловський // *Економіка та держава*. – 2017. – № 12. – С. 4 – 8.
6. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних економічних систем : монографія. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 554 с.
7. Курило І. О. Народжуваність та материнство в Україні : регіональний аспект / І. О. Курило, С. Ю. Аксьонова, Б. О. Крімер // *Демографія та соціальна економіка*. – 2016. – № 1. – С. 65–79.
8. Либанова Э. М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э. М. Либанова // *Демографія та соціальна економіка*. – 2014. – № 1. – С. 9–23.
9. Пирожков С. І. Демографічний розвиток України : сучасне та майбутнє / С. І. Пирожков // *Вісник НАН України*. – 2006. – № 1. – С. 59–64.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. The World Bank [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org.
12. Пасічний М. Методологічні засади формування фінансової політики країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 116–130.
13. Pasichnyi, M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15 (3), pp. 316–322. doi : [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(3-2\).2017.01](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(3-2).2017.01).
14. Pasichnyi, M., Kaneva, T., Ruban, M., Nepytyaliuk, A. (2019). The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16 (3), 29–39. [https://doi.org/10.21511/imfi.16\(3\).2019.04](https://doi.org/10.21511/imfi.16(3).2019.04)

15. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави : монографія / М. Д. Пасічний. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 440 с.
16. Пасічний М. Д. Податкова політика України в сучасних умовах // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – № 21, Вип. 7 (2). – С. 123–128.
17. Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of political economy*, 98 (5, Part 2), 103–125. doi:10.1086/261726.

REFERENCES

1. Bloom, D. E., & Freeman R. B. (1988). Economic Development and the Timing and Components of Population Growth. *Journal of Policy Modeling*, 10(1), 57–81.
2. Bloom, D. E., Sachs, J. D., Collier, P., & Udry, C. (1998). Geography, demography, and economic growth in Africa. *Brookings papers on economic activity*, 2, 207–295.
3. Kelley, A. C., & Schmidt, R. M. (1995). Aggregate population and economic growth correlations : the role of the components of demographic change. *Demography*, 32(4), 543–555.
4. Lindh, T., & Malmberg, B. (1998). Age structure and inflation – a Wicksellian interpretation of the OECD data. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 36(1), 19–37.
5. Kozlovskyj, S. V., Rudkovskyj A. V., & Kozlovskyj O. V. (2017). The management concept of the sustainability of the modern economic system as a basis for ensuring its development. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 12, 4–8.
6. Kozlovskyj, S. V. (2017). *Ensuring the sustainability and development of modern economic systems*. Vinnytsia, LLC "Nilan-LTD".
7. Kurylo, I. O., Aksonova, S. Yu., Krimer, V. O (2016) Birth rate and motherhood in Ukraine : regional aspect. *Demography and social economy*, 1, 65–79.
8. Libanova, E. M. (2014). Demographic shifts in the context of social development. *Demography and social economy*, 1, 9–23.
9. Pirozhkov, S. I. (2006). Demographic development of Ukraine : the present and the future. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 59–64.
10. State Statistics Service of Ukraine. URL. : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. The World Bank. URL. www.worldbank.org.
12. Pasichnyi, M. D. (2018) Methodological bases of formation of financial policy of the country. *Foreign trade: economics, finance, law*, 3(98), 116–130.
13. Pasichnyi, M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), 316–322. doi : [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(3-2\).2017.01](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(3-2).2017.01).
14. Pasichnyi, M., Kaneva, T., Ruban, M., Nepytyaliuk, A. (2019). The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(3), 29–39. [https://doi.org/10.21511/imfi.16\(3\).2019.04](https://doi.org/10.21511/imfi.16(3).2019.04)
15. Pasichnyi, M. D. (2019). *Government financial policy*. KNUTE, Kyiv.
16. Pasichnyi, M. D. (2016) Tax policy of Ukraine in modern conditions. *Bulletin of Odessa National University. Series: Economics*, 21, 7(2), 123–128.
17. Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of political economy*, 98(5, Part 2), 103–125. <https://doi.org/10.1086/261726>.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.2

УДК 331.522

JEL: J21

Лісогор Л.С.,

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник,
сектор регіональних стратегій центру регіональних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень
laralisogor@gmail.com

Нестеренко В.В.,

головний науковий консультант,
сектор регіональних стратегій центру регіональних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень
nesterenko.niss@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ ТА ГРОМАД ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто проблеми та чинники впливу на розвиток трудового потенціалу на регіональному та місцевому рівнях. Метою дослідження є визначення специфіки формування та реалізації трудового потенціалу на рівні регіонів / громад в умовах децентралізації; обґрунтування напрямів покращення якості трудового потенціалу у посткризових умовах. Предметом дослідження є чинники впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу на рівні регіону / громади. Систематизовано демографічні, економічні, соціальні, інституціональні та інфраструктурні чинники впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях. Доведено, що формування та реалізація трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях залежить від взаємоузгодженості потреб та інтересів різних суб'єктів. Обґрунтовано, що збалансованість потреб та інтересів населення регіону / громади залежить від розвиненості державно-приватного партнерства. Визначено, що негативний вплив демографічних чинників на формування та реалізацію трудового потенціалу у кризових умовах проявляється через погіршення якості соціально-демографічного потенціалу регіонів. Показано взаємозв'язок між обсягами валової доданої вартості, рівнями зайнятості та кількістю вакансій на регіональному рівні. Рекомендовано для покращення якості демографічного компоненту трудового потенціалу регіону / громади розбудову інфраструктури закладів охорони здоров'я, покращення якості робочих місць. Запропоновано напрямки стимулювання роботодавців до створення робочих місць з більш високою якістю зайнятості, шляхи активізації підприємницьких ініціатив, спрямованих на покращення якості інфраструктури громад, розвиток державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти. У якості перспектив подальших досліджень визначено оцінювання можливостей удосконалення регулювання розвитку трудового потенціалу в умовах децентралізації. Отримані результати можуть бути використані при розробленні стратегій регіонального розвитку. У ході підготовки статті використовувалися загальнонаукові методи дослідження: порівняння, спостереження для вивчення взаємозв'язків об'єктів; аналіз і синтез; системний підхід

для визначення закономірностей і тенденцій розвитку об'єктів дослідження.

Ключові слова: трудовий потенціал, ринок праці, професійно-технічна освіта, соціально-демографічний потенціал, державно-приватне партнерство, підприємництво, управління, громади.

Рис. - 3, Літ. – 8

Лисогор Л.С.,

доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник,
сектор региональных стратегий центра региональных исследований,
Национальный институт стратегических исследований

laralisogor@gmail.com

Нестеренко В.В.,

главный научный консультант,
сектор региональных стратегий центра региональных исследований,
Национальный институт стратегических исследований

nesterenko.niss@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ И ОБЩИН КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены проблемы и факторы влияния на развитие трудового потенциала на региональном и местном уровнях. Целью исследования является определение специфики формирования и реализации трудового потенциала на уровне регионов / общин в условиях децентрализации; обоснование направлений улучшения качества трудового потенциала в посткризисных условиях. Предметом исследования являются факторы влияния на формирование и реализацию трудового потенциала на уровне региона / общины. Систематизированы демографические, экономические, социальные, институциональные и инфраструктурные факторы влияния на формирование и реализацию трудового потенциала на национальном, региональном и местном уровнях. Доказано, что формирование и реализация трудового потенциала на национальном, региональном и местном уровнях зависит от согласованности потребностей и интересов различных субъектов. Обосновано, что сбалансированность потребностей и интересов населения региона / общины зависит от развитости государственно-частного партнерства. Определено, что негативное влияние демографических факторов на формирование и реализацию трудового потенциала в кризисных условиях проявляется через ухудшение качества социально-демографического потенциала. Выявлена взаимосвязь между объемами валовой добавленной стоимости, уровнями занятости и количеством вакансий на региональном уровне. Рекомендуется для улучшения качества демографического компонента трудового потенциала региона / общины развитие инфраструктуры учреждений здравоохранения, улучшение качества рабочих мест. Предложены направления стимулирования работодателей к созданию рабочих мест с более высоким качеством занятости, пути активизации предпринимательских инициатив, направленных на улучшение качества инфраструктуры поселений, развитие государственно-частного партнерства в сфере профессионального образования. В качестве перспектив дальнейших исследований определена оценка возможностей усовершенствования регулирования развития трудового потенциала в условиях децентрализации.

Полученные результаты могут быть использованы при разработке стратегий регионального развития. В ходе подготовки статьи использовались общенаучные методы исследования: сравнение, наблюдение для изучения взаимосвязей объектов; анализ и синтез; системный подход для определения закономерностей и тенденций развития объектов исследования.

Ключовые слова: *трудовой потенциал, рынок труда, профессионально-техническое образование, социально-демографический потенциал, государственно-частное партнерство, предпринимательство, управление, община.*

Рис. - 3, Літ. – 8

L. Lisogor,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Scientist,
Department of Regional Strategies, Center for Regional Studies,
National Institute for Strategic Studies
laralisogor@gmail.com

V. Nesterenko,

Chief Scientific Adviser,
Department of Regional Strategies, Center for Regional Studies,
National Institute for Strategic Studies
nesterenko.niss@gmail.com

FORMATION AND REALIZATION OF LABOUR POTENTIAL OF REGIONS AND COMMUNITIES AS A BASIS FOR ENSURING THEIR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The paper had considered the problems and factors influencing the development of labour potential at the regional and local levels. The main aim of the research is to determine the specifics of the formation and implementation of labour potential at the level of regions / communities in decentralization; to justify the directions of the improvement of the quality of labour potential in post-crisis conditions. The subject of the study is the determination of the factors influencing the formation and realization of labour potential at the regional / community level. Demographic, economic, social, institutional and infrastructural factors influencing the formation and realization of labour potential at the national, regional and local levels were systematized. It is proved that the formation and realization of labour potential at the national, regional and local levels depends on the coherence of the needs and interests of different stakeholders. It is substantiated that the balance of needs and interests of the population of the region / community depends on the development of public-private partnership. It is determined that the negative influence of demographic factors on the formation and realization of labour potential in crisis conditions is manifested through the deterioration of the quality of socio-demographic potential. The relationship between gross value added, employment rates and the number of vacancies at the regional level is shown. To improve the quality of the demographic component of the labour potential of the region / community, it is recommended to rebuild the infrastructure of health care, to improve the quality of jobs. The directions of stimulating employers for the creation of jobs with higher quality of employment, ways of intensification of entrepreneurial initiatives aimed at improving the quality of community infrastructure, development of public-private partnership in the field of vocational education are proposed. As prospects for further research, the estimation of the opportunities to improve the regulation of

labour potential under decentralization is identified. The obtained results can be used in the development of regional development strategies. During the preparation of the article, general scientific research methods were used: comparison, observation to study the relationships of objects; analysis and synthesis; a systematic approach to determine the patterns and trends in the development of research objects.

Key words: *labour potential, labour market, vocational education, social and demographic potential, public-private partnership, entrepreneurship, management, community.*

Fig. - 3, Ref. - 8

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації підвищення конкурентоспроможності національних економік залежить, передусім, від ефективності використання людських ресурсів. Пріоритетного значення для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни набуває створення умов для реалізації трудового потенціалу на національному, регіональному та локальному рівнях. Однак погіршення демографічної ситуації в Україні, яке супроводжується зниженням рівня народжуваності, високим рівнем смертності населення працездатного віку, скороченням очікуваної тривалості життя, негативним чином впливає на демографічний базис формування та реалізації трудового потенціалу як країни у цілому, так і окремих регіонів та громад. Посилення міграційного відтоку населення за межі країни / регіону у кризовий період як результат обмеження можливостей забезпечення гідних умов найму та оплати праці зайнятого населення може призводити до значного погіршення якості робочої сили. Негативним чином на реалізацію трудового потенціалу як регіону, так і громади впливає звуження можливостей працевлаштування зайнятих під впливом кризових явищ, утримання невисокого рівня економічної активності населення. Водночас, в умовах інноваційно орієнтованих змін, які можуть посилитися у посткризовий період, суттєво активізується роль освітніх чинників, зорієнтованих на покращення якісних характеристик трудового потенціалу. Відповідно, формування та реалізація трудового потенціалу як країни, так і регіону / громади значною мірою залежить від можливостей забезпечення продуктивної зайнятості, створення умов для покращення якості зайнятості.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років засвідчив, що переважна більшість наукових праць присвячена дослідженню питань регулювання ринку праці та зайнятості населення на національному та регіональному рівнях; аналізу проблем використання трудового потенціалу; дослідженню взаємозв'язку та взаємодії між державою, реальним сектором економіки та закладами освіти. Значний внесок у дослідження актуальних проблем використання трудового потенціалу, забезпечення гідної праці внесли вітчизняні науковці В.П. Антонюк, В.В. Близнюк, Д.П. Богиня, О.А. Грішнова, О.А. Дороніна, А.М. Колот, Е. М. Лібанова, І.Л. Петрова, В.М. Петюх, У.Я. Садова, М.В. Семикіна, О.Ф. Новікова, Л.В. Шаульська. Вітчизняні вчені-економісти аналізують окремі аспекти розвитку трудового потенціалу (на національному та регіональному рівнях); напрями збалансування попиту та пропозиції робочої сили. Разом з тим слід зазначити, що потребують більш детального дослідження проблеми формування та реалізації трудового потенціалу в кризових та посткризових умовах, специфіка розвитку трудового потенціалу на рівні регіону / громади.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні дослідження науковців присвячені питанням розвитку трудового потенціалу країни, впливу інноваційних чинників на покращення якості його освітньо-професійної

складової. Водночас ринкові трансформації обумовлюють специфіку формування та реалізації трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях; відповідно, потребують швидкого реагування усіх суб'єктів щодо покращення якості трудового потенціалу в умовах децентралізації, активізації участі громад у забезпеченні продуктивної зайнятості на рівні регіонів / громад. Особливої актуальності набувають питання реалізації трудового потенціалу на регіональному / місцевому рівнях у кризових та посткризових умовах. В умовах децентралізації саме місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (за участю та активною підтримкою центральних органів виконавчої влади) розробляють та запроваджують заходи, спрямовані на мінімізацію наслідків впливу кризи на формування та розвиток трудового потенціалу регіону / громади. Саме тому необхідно обґрунтувати доцільність активізації участі громади, ключових регіональних стейкхолдерів у розробленні заходів, що сприяють ефективній реалізації трудового потенціалу громади.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення специфіки формування та реалізації трудового потенціалу на рівні регіонів / громад в умовах децентралізації; обґрунтування напрямів покращення якості трудового потенціалу у посткризових умовах. До завдань дослідження слід віднести систематизацію демографічних, економічних, соціальних, інституціональних та інфраструктурних чинників впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях. Для досягнення поставлених завдань використовувалися емпіричні методи дослідження (порівняння, спостереження для вивчення взаємозв'язків об'єктів) та теоретико-методологічні методи дослідження (зокрема, аналіз і синтез, системний підхід для визначення закономірностей і тенденцій розвитку об'єктів дослідження).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне використання трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях забезпечує можливості підвищення конкурентоспроможності економіки як окремого регіону, так і країни у цілому. Причому, на думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень, забезпечення сталого розвитку громад та регіонів залежить не лише від потенційних конкурентних переваг *ресурсного* типу (наявності природно-ресурсного потенціалу економічного розвитку, демоекономічного потенціалу), але й конкурентних переваг *нересурсного* типу, пов'язаних, передусім, із можливостями реалізації інноваційних чинників розвитку, покращенням людського капіталу [1, 125].

Можливості формування та реалізації трудового потенціалу країни, регіонів та громад залежать від впливу демографічних, економічних, соціальних, інституціональних, інфраструктурних чинників (рисунок 1).

Стимулюючий або дестимулюючий характер цього впливу залежить, передусім, від інтенсивності та спрямованості дії цих чинників; розвиненості інституційного середовища, з одного боку, та мотиваційних настанов населення регіону та громади, з іншого боку. Готовність населення до сприйняття змін інституційного середовища, поширення інновацій суттєво впливає на ефективність реалізації його трудового потенціалу. При цьому результативність впливу інноваційних змін на розвиток сфери зайнятості на рівні регіонів / громад, згідно точки зору науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, залежить від територіальної локалізації суб'єктів інноваційної діяльності, активності підприємств у генеруванні новачків, профільної спеціалізації, територіально-галузевої структури економіки [2]. Загалом, саме від можливостей реалізації цих передумов залежить посилення стимулюючого характеру чинників впливу на формування трудового потенціалу регіону / громади.

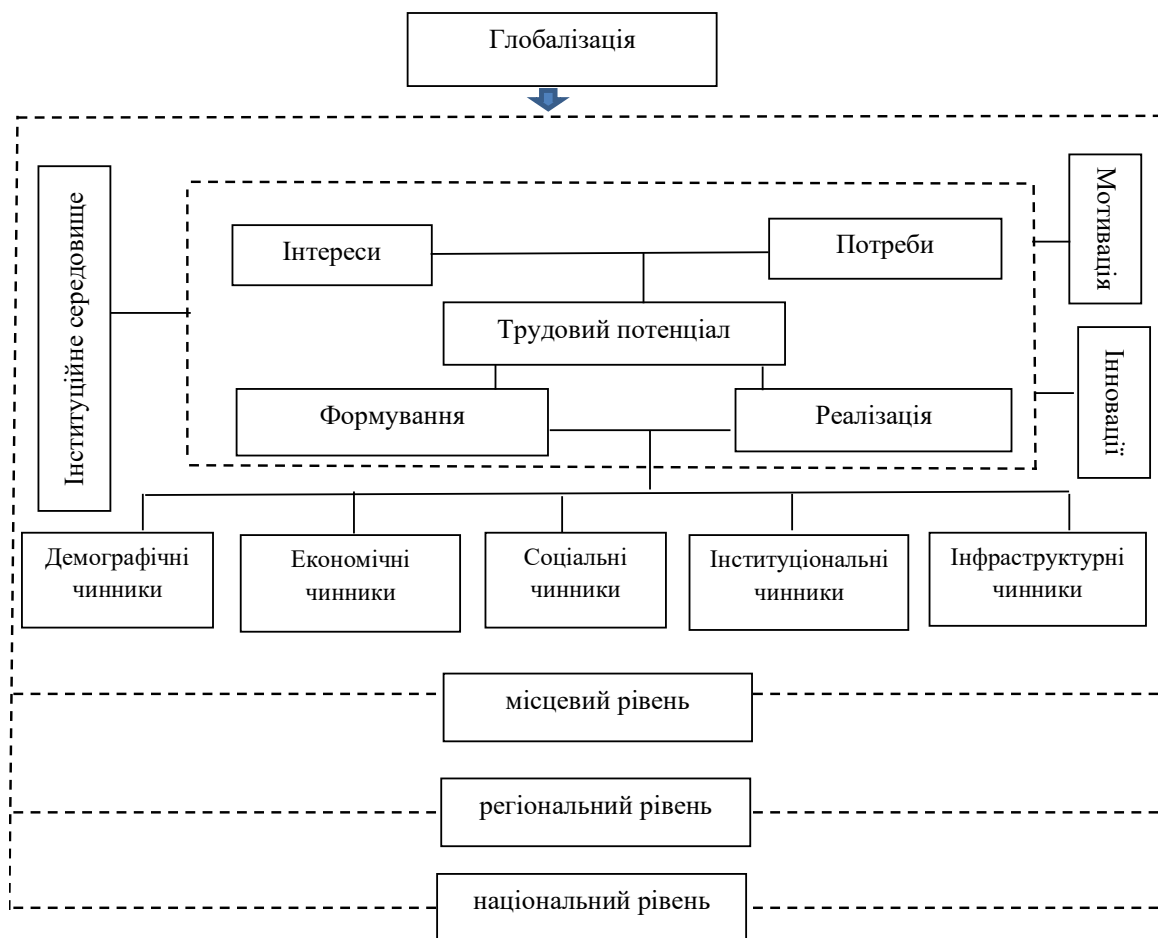

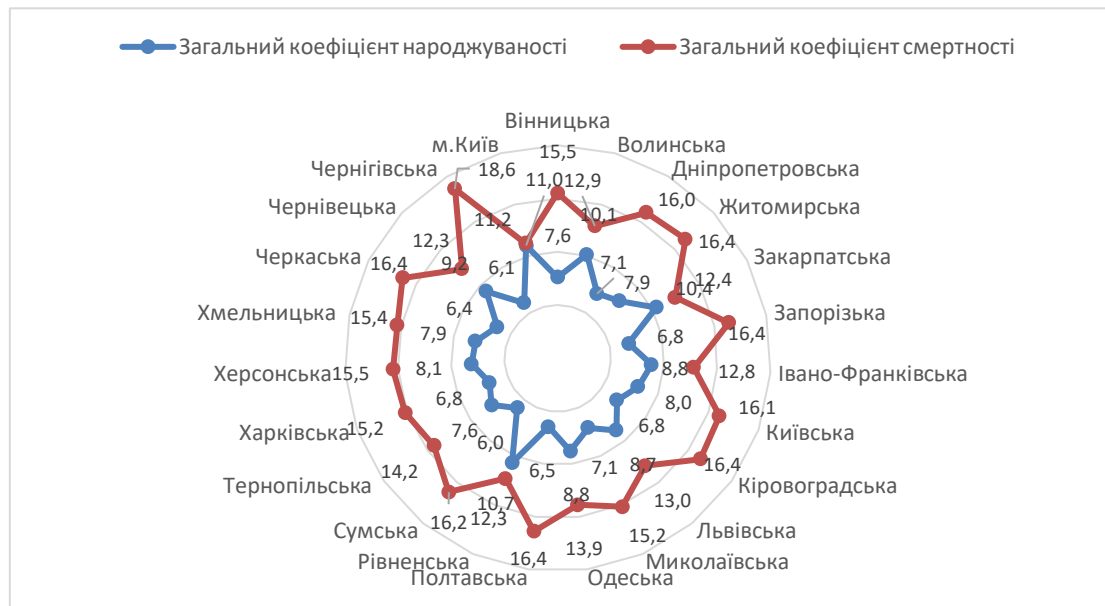
Рисунок 1. Чинники формування та реалізації трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях

Разом з тим, формування та реалізація трудового потенціалу на національному, регіональному та місцевому рівнях залежить також від взаємо узгодженості потреб та інтересів окремих суб'єктів, зорієнтованих на створення умов для гідної праці, забезпечення здорового способу життя, гармонійного поєднання зайнятості та відпочинку усіх працюючих та членів їхніх сімей. Водночас збалансованість потреб та інтересів населення регіону / громади залежить від розвиненості державно-приватного партнерства, активності участі громади у створенні робочих місць та самозайнятості.

Вплив *демографічних чинників* на формування та реалізацію трудового потенціалу у кризових умовах проявляється через погіршення якості соціально-демографічного потенціалу. Це відбувається, передусім, через звуження демографічного базису відтворення населення, збереження високого рівня смертності населення працездатного віку, зниження рівня очікуваної тривалості життя, зростання рівня захворюваності населення. Негативним чином на формування та реалізацію соціально-демографічного потенціалу країни та окремих регіонів впливає незадовільна якість інфраструктури охорони здоров'я. Особливо загрозливою стала ситуація, пов'язана з неготовністю нереформованої системи охорони здоров'я до викликів, обумовлених впливом пандемії коронавірусу.

Значною залишається диференціація регіонів за демографічними показниками

(зокрема, рівнями народжуваності та смертності) (рисунк 2).

Рисунк 2. Демографічні показники розвитку регіонів України, 2019

У 2019 році найбільш високими рівнями народжуваності відзначалися місто Київ (11,0) та ряд західних регіонів: Рівненська (10,7), Закарпатська (10,4) та Волинська (10,1) області. Натомість, Сумська та Чернігівська області традиційно характеризувалися невисоким рівнем народжуваності (відповідно, 6,0 та 6,1 у 2019 році), тоді як рівні смертності населення цих регіонів залишалися достатньо високими (16,2 та 18,6) [3]. Характерним є збереження достатньо високого рівня смертності населення у промислово розвинених регіонах та регіонах з несприятливою екологічною ситуацією, нерозвиненою інфраструктурою охорони здоров'я.

Суттєвим чином на демографічну складову трудового потенціалу регіону / громади впливає територіальна мобільність населення. Зазвичай найбільш привабливими для зайнятості трудових мігрантів є столичний регіон, обласні центри, в яких є можливість знаходження роботи з більш високим рівнем оплати праці, а також зміну місця проживання на більш комфортніше. Причому більш високим рівнем територіальної мобільності відзначаються ті категорії населення, які мають більш високий рівень мотивації до пошуку роботи.

Відповідно, загострюються ризики погіршення якості демографічної складової трудового потенціалу регіонів / громад, пов'язані з високим рівнем смертності населення працездатного віку, значним міграційним відтоком високопродуктивних верств населення, нерозвиненістю інфраструктури охорони здоров'я.

З іншого боку, можливості реалізації трудового потенціалу регіонів / громад, сформованого на основі базисних (демографічних) передумов, залежать від стимулюючого впливу *економічних та соціальних чинників*. Економічна спеціалізація регіонів, концентрація виробництв з високим вмістом валової добавленої вартості, здатних створювати робочі місця, що потребують кваліфікованої праці, значною мірою впливають на реалізацію трудового потенціалу регіону / громади (рисунк 3).

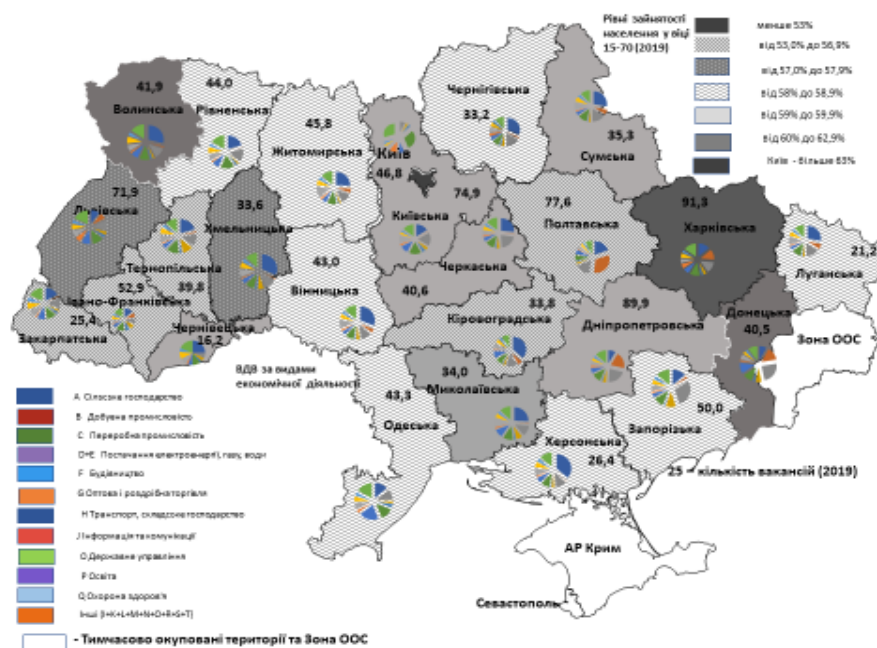

Рисунок 3. Диференціація регіонів за рівнями зайнятості, галузевою структурою валової доданої вартості та кількістю вакансій

Аналіз статистичних даних щодо розподілу регіонів за обсягами валової доданої вартості, рівнями зайнятості та кількістю вакансій свідчить про значну диференціацію регіонів. Регіони з потужним економічним потенціалом, високою часткою валової доданої вартості, створеною у промисловості, сільському господарстві, сфері послуг, традиційно мають більші можливості створення нових робочих місць [4]. Відповідно, Київ, Дніпропетровська, Харківська, Київська та Львівська області, для яких характерна вища концентрація рентабельних виробництв, відзначаються більш високими рівнями зайнятості (63,1% у м. Києві; 62,1% у Харківській області; 59,5% у Дніпропетровській області; 59,3% у Київській області; 57,8% у Львівській області) [5]. Загалом, кількість вакансій у цих регіонах залишалася найбільш значимою; у 2019 році лідером за кількістю вакантних робочих місць залишалися Харківська область (91,3 тис. один.) Дніпропетровська область (89,9 тис. один.), місто Київ (74,9 тис. один.) та Львівська область (71,9 тис. один.) [6].

Водночас, значною мірою стимулює зайнятість такий *соціальний чинник* впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу регіону як рівень заробітної плати, який сформувався протягом останнього періоду часу. Аналіз співвідношення між середньомісячною заробітною платою в регіонах та середнім значенням (у цілому по економіці) у 2019 році свідчить про значне перевищення середнього рівня у Києві (150,3%), Донецькій (111,6%), Київській (104,8%), Дніпропетровській (102,4%), в яких традиційно сконцентровані робочі місця з більш високим рівнем заробітної плати [7].

Одним з найбільш вагомих соціальних чинників впливу на реалізацію трудового потенціалу регіону залишається неформальна зайнятість, яка не характеризується високим рівнем соціальної захищеності та сприятливими умовами найму та оплати праці. Концентрація робочих місць у неформальному секторі економіки значно ускладнює реалізацію трудового потенціалу зайнятих працівників. Водночас, обмежені можливості створення робочих місць з гідними умовами найму та оплати праці, проблематичність забезпечення умов для поєднання сімейних та службових обов'язків, подовження періоду трудової активності осіб передпенсійного віку також негативним

чином впливають на розвиток трудового потенціалу регіону / громади.

Серед *інституційних чинників* впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу регіону / громади слід відзначити нормативно-правове забезпечення розвитку сфери зайнятості на регіональному / місцевому рівнях. Особливої актуальності набувають ці питання в умовах децентралізації, яка передбачає реформи у частині зміцнення матеріальної та фінансової основи міст, селищ і сіл, надання їм більших прав у розпорядженні наявними ресурсами, наданні публічних послуг [2]. Це формує умови для розкриття внутрішнього потенціалу громад стосовно ефективного використання робочої сили.

Не менш важливими для формування та реалізації трудового потенціалу регіонів / громад є *інфраструктурні чинники*, зокрема, інфраструктура забезпечення життєдіяльності; надання соціальних та публічних послуг; поліпшення якості життя громади тощо. Необхідною передумовою забезпечення дієвості цього процесу є створення умов комфортного та безпечного життя для мешканців регіонів / громад, отримання якісної базової середньої, професійно-технічної або вищої освіти.

В умовах децентралізації професійної освіти, яка передбачає передачу функцій фінансування закладів професійно-технічної освіти на рівень місцевих бюджетів, недосконаліми залишаються механізми реалізації повноважень з прогнозування потреб ринку праці у професійних кваліфікаціях на обласному рівні (зокрема, формування регіонального замовлення на підготовку кадрів на основі аналізу стану ринку праці) [8]. Дотепер якість підготовки випускників закладів професійно-технічної освіти недостатньою мірою відповідає вимогам роботодавців, що суттєво гальмує процес формування та реалізації трудового та освітньо-професійного потенціалів регіонів. Збереження повільних темпів розроблення та запровадження стандартів професійної освіти на модульно-компетентнісній основі; незацікавленість роботодавців в організації стажування студентів, викладачів та майстрів закладів професійно-технічної освіти на виробництві; обмежені масштаби застосування дуальної форми навчання негативним чином впливають на розвиток освітньо-професійної компоненти трудового потенціалу регіону / громади.

Загалом, для покращення якості демографічного компоненту трудового потенціалу регіону / громади необхідно розроблення заходів щодо зниження рівня смертності населення працездатного віку, зменшення рівня захворюваності населення на національному, регіональному та місцевому рівнях. У посткризовий період пріоритетного значення набувають проблеми покращення якості інфраструктури закладів охорони здоров'я, розроблення стимулів для роботодавців щодо покращення якості робочих місць, забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов праці, пропагування здорового способу життя, подовження періоду активного трудового життя людей передпенсійного віку.

Серед напрямів забезпечення ефективного формування та реалізації трудового потенціалу регіону / громади (у контексті забезпечення продуктивної зайнятості) слід відзначити необхідність сприяння створенню робочих місць з більш високою якістю зайнятості, розширенню можливостей зайнятості населення регіонів / громад за рахунок активізації підприємницьких ініціатив, спрямованих на покращення якості інфраструктури громад, мінімізацію патерналістських / споживацьких настроїв населення регіонів / громад. Це передбачає необхідність використання освітніх платформ для отримання підприємницьких навиків; підвищення кваліфікації управлінських кадрів на рівні регіонів / громад для покращення якості соціальної інфраструктури (зокрема, у сільській місцевості), розширення спектру соціальних

послуг; стимулювання трудових мігрантів до започаткування власної справи.

Найбільш дієвими інструментами забезпечення збалансованості розвитку регіональних / локальних ринків праці та системи професійної освіти на рівні регіонів / районів є розвиток дуальної освіти; стимулювання розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти; підвищення ефективності профорієнтаційної роботи на рівні регіонів / громад. Це передбачає необхідність покращення інформаційного забезпечення моніторингу регіональних ринків праці на основі створення регіональних обсерваторій ринку праці із залученням регіональних стейкхолдерів (органів місцевої виконавчої влади, місцевих органів самоуправління, роботодавців, регіональних рад професійно-технічної освіти, закладів професійно-технічної освіти, громадських організацій).

Важливим напрямом підвищення ефективності формування та реалізації трудового потенціалу регіонів / громад (за рахунок підвищення якості освітньо-професійного компоненту) є стимулювання роботодавців до оновлення матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної освіти; організації стажування викладачів та майстрів на виробництві; активізації профорієнтаційної роботи шляхом популяризації професій у закладах загальної середньої освіти, засобах масової інформації, web-ресурсах. Необхідно удосконалення підходів до оцінювання якості освіти й освітніх програм з метою забезпечення можливості отримання якісної формальної / неформальної професійної освіти та здобуття професійних кваліфікацій для усіх вікових груп населення.

Водночас реалізація поставлених завдань неможлива без покращення якості управлінських кадрів щодо регулювання розвитку регіонального / місцевого ринку праці, визначення потреби у кваліфікованій робочій силі. Це потребує покращення якості інформаційно-комунікаційних послуг для забезпечення доступності освітніх програм для підвищення кваліфікації кадрів на рівні регіону / громади; розроблення інструментарію (практичних посібників) для представників органів місцевого самоврядування з метою підвищення рівня їх кваліфікації у питаннях формування регіонального замовлення, організації моніторингу розвитку регіонального ринку праці.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі вищевикладеного можливо зробити наступні висновки: необхідно стимулювати роботодавців до створення робочих місць з високим вмістом валової доданої вартості; розробити та запровадити механізми збалансування попиту та пропозиції на регіональних ринках праці; покращувати порядок розроблення територіальних програм зайнятості (за участю регіональних стейкхолдерів); підвищувати рівень розвитку компетенцій, вмінь та навичок управлінських кадрів на рівні регіонів / громад. У статті представлено бачення вітчизняних науковців щодо демографічних, економічних, соціальних, інституціональних та інфраструктурних чинників впливу на формування та реалізацію трудового потенціалу на регіональному рівні. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на дослідження економічного змісту поняття трудовий та освітньо-професійний потенціал, вивчення можливостей удосконалення регулювання розвитку трудового потенціалу в умовах децентралізації, покращення якості навиків та кваліфікацій управлінських кадрів для збалансування потреби та пропозиції на регіональному / місцевому ринках праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / [Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук Я.А.

Жаліла. – Київ: НІСД, 2020. – 160 с.

2. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2016. – 328 с.

3. Статистичний збірник «Природний рух населення України за 2019 рік». [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/zb_prn_2019.xlsx

4. Статистичний збірник «Валовий регіональний продукт у 2018 році». [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.zip

5. Рівні зайнятості населення по регіонах України за 2019 рік. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/rp/rp_reg/reg_u/rzn_2019_u.xls

6. Професійний склад безробітних та вакансій у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69>

7. Середньомісячна заробітна плата за регіонами у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_p/reg_zpp_u/arh_rzpp_u.html

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року» № 419-р від 12 червня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80>

REFERENCES

1. Shevchenko, O.V., Romanova, V.V., Zhalilo, Ya.A. (Eds.) ta in. (2020). Detsentralizatsiya i formuvannya polityky rehional'noho rozvytku v Ukraini: nauk. dop. NISS.

2. Libanova, E.M. (Eds.) ta in. (2016). Lyudskyy rozvytok v Ukraini. Innovatsiyni vydy zaynyatosti ta perspektyvy yikh rozvytku. In-t demohrafiyi ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy.

3. Statystychnyy zbirnyk «Pryrodnyy rukh naselennya Ukrainy za 2019 rik». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/zb_prn_2019.xlsx.

4. Statystychnyy zbirnyk «Valovyy rehional'nyy produkt u 2018 rotsi». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.zip.

5. Rivni zaynyatosti naselennya po rehionakh Ukrainy za 2019 rik. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/rp/rp_reg/reg_u/rzn_2019_u.xls.

6. Profesiynyy sklad bezrobitnykh ta vakansiy u 2019 rotsi. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69>.

7. Seredn'omisyachna zarobitna plata za rehionamy u 2019 rotsi. [Elektronnyy resurs]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/reg_zp_p/reg_zpp_u/arh_rzpp_u.html.

8. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiya realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi profesiynoyi (profesiyno-tekhnichnoyi) osvity «Suchasna profesiyna (profesiyno-tekhnichna) osvita» na period do 2027 roku» #419-r vid 12 chervnya 2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80>.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.3

УДК 658.5.621

JEL: D24, E22

Хоменко М.М.,д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0003-3198-6696

mmhomenko2016@gmail.com**Дорожкіна Г.М.,**к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-4131-3850

Хоменко Л.М.,к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-8074-4805

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗРОСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

У статті розглянуто оцінювання вартості підприємства за зростання капіталізації економіки країни як важливого чинника зміцнення конкурентних переваг на прикладі ринку сталевих та чавунних литих деталей для вагонобудування. Обґрунтовано, що оцінювання вартості підприємства обмежується нерозвиненістю вітчизняного ринку цінних паперів, оскільки не враховується потенціал зростання поточної вартості акцій в залежності від сприйняття цінності марки і пов'язаних з нею нематеріальних активів. Зроблено висновок, що існуючі напрямки ефективного оцінювання вартості виробничого потенціалу підприємства при організації випуску нової продукції за інвестування в сучасні технології та технологічні рішення не здатні в необхідному обсязі забезпечити істотний приплив інвестицій, особливо, в нематеріальні активи. Здійснено аналіз факторів формування потенціалу зростання і поточної вартості підприємства для акціонерів за двома основними елементами: теперішня вартість майбутніх грошових потоків в конкретному періоді прогнозування; довгострокова вартість акцій в залежності від сприйняття цінностей марок і пов'язаних з ними нематеріальних активів тобто науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, укладених контрактів, торгової марки, нових технологій й технологічних рішень тощо. До основних факторів стосовно стратегічних перспектив нарощування інтелектуального капіталу у взаємодії із збільшенням реалізації продукції доцільно відносити зростання ринкової капіталізації. Ключовими факторами зростання ринкової капіталізації виступають технології й технологічні рішення прогресивних видів продукції: сталі зливки, які використовуються для виробництва трубних заготовок, що застосовуються у енергетичних блоках та атомних електростанціях; картер заднього моста великовантажних автомобілів КрАЗ; автозчеп призначений для передавання ударно-тягових зусиль упряжному пристрою для розміщення механізму, разом з яким здійснюється зчеплення та розчеплення вагонів; виливки сталі для

трубопроводної арматури; поглинальні апарати призначені для пом'якшення позовжніх зусиль, що передаються через автозчеп на раму та інші частини вагона.

Ключові слова: акціонерне товариство (АТ), вартість підприємства, теперішня вартість, цінні папери, нематеріальні активи.

Табл. – 1, Літ. – 10

Хоменко Н.М.,

д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,
ORCID: 0000-0003-3198-6696
mmhomenko2016@gmail.com

Дорожкина А.Н.,

к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,
ORCID: 0000-0002-4131-3850

Хоменко Л.Н.,

к.е.н., доцент, доцент кафедры учета и финансов,
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,
ORCID: 0000-0002-8074-4805

УПРАВЛЕНИЕ КАПИТАЛОМ АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ РОСТА НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

В статье дана оценка стоимости предприятия в условиях роста капитализации экономики страны как важнейшего фактора укрепления конкурентных преимуществ на примере рынка стального и чугунного литья для вагоностроения. Обосновано, что оценка стоимости предприятия ограничивается плохим развитием отечественного рынка ценных бумаг, так как не учитывается потенциал роста текущей стоимости акций в зависимости от восприятия ценности марки и связанных с ней нематериальных активов. Сделано обобщение, что существующие направления эффективного оценивания стоимости производственного потенциала предприятия при организации выпуска новой продукции при условии инвестирования в современные технологии и технологические решения не способны в необходимом объеме обеспечить существенный приток инвестиций, особенно в нематериальные активы.

Осуществлен анализ факторов формирования потенциала роста и текущей стоимости предприятия для акционеров по двум основным элементам: нынешняя стоимость будущих денежных потоков в конкретном периоде прогнозирования; долгосрочная стоимость акций в зависимости от восприятия ценности марок и связанных с ними нематериальных активов, то есть научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, заключенных контрактов, торговой марки, новых технологий и технологических решений и тому подобное. К основным факторам стратегических перспектив наращивания интеллектуального капитала во взаимодействии с увеличением реализации продукции, целесообразно относить рост рыночной капитализации. Ключевыми факторами роста рыночной капитализации выступают технологии и технологические решения инновационных видов продукции: стальные слитки, которые используются для производства трубных заготовок,

применяемых в энергетических блоках и атомных электростанциях; картер заднего моста большегрузных автомобилей КрАЗ; автосцепки предназначенные для передачи ударно-тяговых усилий устройства для размещения механизма, вместе с которым осуществляется сцепление и расцепления вагонов; отливки стальные для трубопроводной арматуры; поглощающие аппараты предназначены для смягчения продольных усилий, передаваемых через автосцепку на раму и другие части вагона.

Ключевые слова: акционерное общество (АО), стоимость предприятия, текущая стоимость, ценные бумаги, нематериальные активы.

Табл. – 1, Лит. - 10

M. Khomenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department of Management,

Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

ORCID: 0000-0003-3198-6696

mmhomenko2016@gmail.com

H. Dorozhkina,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at Department of Management,

Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

ORCID: 0000-0002-4131-3850

L. Khomenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at Department of Accounting and Finance,

Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

ORCID: 0000-0002-8074-4805

JOINT STOCK CAPITAL MANAGEMENT SOCIETIES IN THE CONDITIONS OF GROWTH OF INTANGIBLE ASSETS

The article provides an assessment of the value of an enterprise in the context of an increase in the capitalization of the country's economy as the most important factor in strengthening competitive advantages on the example of the market of steel and iron casting for car building. It has been substantiated that the valuation of the enterprise is limited by the poor development of the domestic securities market, since the growth potential of the current value of shares is not taken into account, depending on the perception of the value of the brand and related intangible assets. It is generalized that the existing directions of effective assessment of the cost of the production potential of an enterprise when organizing the release of new products, subject to investment in modern technologies and technological solutions, are not able to provide a significant inflow of investments in the required volume, especially in intangible assets.

The analysis of the factors of formation of the potential for growth and the current value of the enterprise for shareholders is carried out according to two main elements: the present value of future cash flows in a specific forecasting period; long-term value of shares depending on the perception of the value of brands and related intangible assets, that is, research and development work, concluded contracts, brand name, new technologies and technological solutions, and the like. The main factors of the strategic prospects for building up intellectual

capital in conjunction with an increase in product sales, it is advisable to include the growth of market capitalization. The key factors in the growth of market capitalization are technologies and technological solutions of innovative types of products: steel ingots, which are used to produce pipe billets used in power units and nuclear power plants; rear axle housing of KrAZ heavy-duty vehicles; automatic couplings designed for the transmission of shock and traction forces devices for placing the mechanism, together with which the coupling and uncoupling of the cars is carried out; steel castings for pipeline fittings; draft gears are designed to mitigate longitudinal forces transmitted through the automatic coupler to the frame and other parts of the car.

Key words: joint-stock company (JSC), enterprise value, current value, securities, intangible assets.

Tab. – 1, Ref. – 10

Постановка проблеми. На рівні держави вимагає постійного удосконалення процес планування провідного сегменту фінансового ринку – фондового ринку. Потребує вирішення задача врегулювання економічних стимулів для концентрації капіталу і активів в єдиній холдинговій компанії та механізмів співпраці з приватним капіталом. Удосконалення управління активами вітчизняних підприємств та звільнення від оподаткування емісійного доходу сприятиме якісному зростанню числа публічних компаній на фондовому ринку [1]. Збитковість і банкрутство окремих АТ та більшості державних холдингів, низька капіталізація публічних компаній зменшують інноваційно-інвестиційну привабливість виробничої сфери і скорочують потік інвестицій у фінансовий сектор. В останні роки найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій зосереджені на підприємствах оптової торгівлі та їх посередників з часткою 16% від загального обсягу інвестицій [1,2]. Обсяги прямих іноземних інвестицій в машинобудування склали трохи більше 6% від загальної їх суми [1,3]. У відповідності із законами функціонування ринкових відносин інвестиції можливі лише тоді, коли створюється новий реальний капітал. Виникає необхідність пошуку нових джерел формування і зростання ринкової вартості, так як капіталізація економіки і підприємств виступає основою економічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпоративний капітал виступає у двох формах: реального капіталу представленого основними та оборотними фондами; капіталу, що представлений корпоративними правами у вигляді цінних паперів. Власником реального капіталу корпорації виступає саме АТ, а власником цінних паперів – акціонери. Засновники й учасники АТ при купівлі акцій отримують певні корпоративні права у цьому товаристві: право власності лише на придбані акції. В Україні власність на цінні папери належить до поняття приватної власності й акціонери повинні здійснювати з ними операції як з приватною власністю. Будівлі, споруди, обладнання, гудвіл та інші цінності не є власністю окремого акціонера. Він не може здійснювати відчуження якоїсь частки АТ, оскільки усе це є власністю товариства як юридичної особи.

У сучасних умовах формування статутних фондів все більше нагальною проблемою виступає реальна оцінка внесків учасників. Тривалий час внески оцінювались і оцінюються за згодою сторін, які створюють товариство, і затверджуються загальними зборами. При оцінці іноземних інвестицій, а також у тому разі, якщо співвласником виступала держава, застосовується поняття «на основі цін міжнародних ринків або ринку України» [2, с.170]. При формуванні статутних фондів внески у вигляді грошових коштів та основних фондів, які надають корпоративні права, не

оподатковуються ні податком на прибуток, ні податком на додану вартість. Майно, яке завозиться в статутний фонд підприємства з іноземними інвестиціями у вигляді господарських товариств, звільняється від сплати ввізного мита. Щодо основних фондів, які були здійснені в статутний фонд, то при їх використанні у виробничій діяльності амортизаційні відрахування з них знімаються. Отже, створювались АТ з мало реальними статутними фондами, оскільки вносилося майно, що оцінювалось значно вище реальної його вартості. Іноді у статутний фонд надходили цінні папери досить сумнівної вартості, які ще й оцінювались дуже високо, вище за номінал [3]. Одним з напрямків формування статутного фонду було внесення інтелектуальної власності, яка також оцінювалась за згодою сторін. Для поповнення або формування статутного фонду досить часто і зараз купуються акції високої номінальної вартості, але за низькою реальною ціною, і вносяться в статутні фонди за номіналом. Різниця у вартості виводиться у збитки. Тобто виникали корпорації з величезними фіктивними статутними фондами, де реальних цінностей практично не було. Для боротьби з такими проявами приймаються нормативні документи, які регулюють ці відносини [4]. Таким чином, проблема механізму оцінювання вартості АТ досі досліджена недостатньо, особливо стосовно врахування постійного зростання нематеріальних активів.

Здебільшого потенціал росту і поточна вартість залежать від марок і зв'язаних з ними нематеріальних активів (науково-дослідні і конструкторські роботи, контракти, торговельна марка тощо). Максимізація інвестицій у зміцнення марок більше підвищує очікувані, ніж поточну вартість нематеріальних активів, причому виявлена закономірність проявляється на всіх стадіях розвитку марки [1,4].

Постановка завдання. Винайдення можливості обґрунтованого оцінювання вартості АТ за зростання нематеріальних активів як важливого чинника зміцнення конкурентних переваг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідності із світовим досвідом вартість підприємства (V_{Π}) визначається як сума ринкової вартості власного капіталу (для акціонерів), а також вартості позичених сторонніх капіталів (заборгованість) [4]. Вартість для акціонерів оцінюється вартістю підприємства із двох основних елементів: теперішня вартість (T_v) майбутніх грошових потоків (у цьому періоді прогнозування); довгострокова вартість (D_v) майбутнього грошового потоку (після періоду охопленого прогнозом). За рекомендацією відомих економістів В.І. Голікова [2], Г.В. Назарової [3], А.С. Поважного [5], Ю.Є. Петрунні [6] додатково потрібно враховувати третю складову – теперішню вартість ринкових цінних паперів (Π_{Π}), що перебувають у власності підприємства і їх можна замінити на готівку, так як в поточному періоді вони безпосередньо не залучені в основну господарську діяльність [4].

Таким чином, вартість підприємства (V_{Π}) складає:

$$V_{\Pi} = T_v + D_v + \Pi_{\Pi}. \quad (1)$$

Наведені у формулі (1) складові визначають основні напрямки подальшого розвитку АТ і зростання його вартості. За виплати значного відсотку дивідендів АТ можна розраховувати на підвищений інтерес на фондовому ринку з боку потенційних інвесторів. На вітчизняному ринку сплата дивідендів в 40% і більше свідчить про втечу від оподаткування. Державні компанії монополісти за володіння контрольним пакетом акцій виплачують у вигляді дивідендів «навіть 90-100% прибутку» [1, с. 83]. За американської моделі корпоративного управління систематична виплата високих дивідендів характерна для випадку відсутності привабливих інвестиційних проєктів, тобто ефективного ре інвестування прибутку [4].

Вартість акціонерного капіталу за оцінки на фондовому ринку визначається добутком кількості акцій корпорації в обігу на їх ринковий курс. Цінні папери вітчизняних відкритих АТ набувають привабливості для потенційних інвесторів за зростання їх ліквідності. Потенціал зростання і поточна вартість акцій залежать від сприйняття цінностей марок і пов'язаних з ними нематеріальних активів тобто науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, укладених контрактів, торгової марки, нових технологій й технологічних рішень тощо. Стратегічні перспективи нарощування інтелектуального капіталу у взаємодії із збільшенням реалізації продукції виступають ключовими факторами зростання ринкової капіталізації.

Чисту поточну вартість майбутніх грошових потоків (NPV) вітчизняних АТ доцільно визначати за відомою [4] формулою:

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{NCV_t}{(1+r)^t}, \quad (2)$$

де NCV_t – чистий грошовий потік для t -го періоду; r – ставка дисконту, що враховує ризик.

Темпи зростання ринкової капіталізації обумовлені динамікою бізнесу науково містких та високих технологій в галузевій сфері функціонування компанії. Оцінювання вартості АТ здійснено для умов роботи Публічного АТ «Кременчуцький сталеливарний завод» (ПАТ «КСЗ»). На сьогоднішній день це підприємство – провідний в Україні виробник широкої номенклатури сталевих та чавунних литва для вагонобудування. Виробничі потужності складають більше 135 тис. тонн лиття на рік, або більше 35 тисяч вагонних комплектів [7]. Автоматична лінія «Кюнкель – Вагнер» містить комплекс механізмів, що забезпечують виконання в автоматичному режимі технологічних операцій: дозування формувальної суміші в опоку; ущільнення суміші; витягання модельного комплексу з пів форм; змінювання модельних комплектів; транспортування пів форм на складання; складання форм; укладання вантажів на зібрані форми; транспортування форм під заливку; зняття вантажів; вибивання виливків із форм; подавання опок для наступного циклу. Продуктивність лінії 25 форм/год. за циклу 144с. Методичний підхід, що використовується для визначення чистої теперішньої вартості майбутніх грошових потоків ПАТ «КСЗ» з врахуванням аналізатора «відставання від міжнародного рівня» [8], являє собою систему моделей, що відбивають різні рівні процесу виробництва і споживання сталевих та чавунних литва.

З використанням системи моделей виконали дослідження ринкової капіталізації товариства за збільшення випуску литва з врахуванням загальних показників стану світового та вітчизняного ринків споживання сталевих та чавунних литва. Впровадження оригінальної «формули процвітання» – більше споживачів, вище продуктивність, широкі можливості для розвитку ключових компетенцій – змушує раціоналізаторів заводу виходити на нові ринки литва. Підприємство оснащено дуговими електропечами сталеплавильного типу ДСП місткістю 25т. Призначення печей – плавлення сталі на зливки, а також плавлення сталі для фасонного литва. За своїми параметрами та конструкцією піч розрахована на плавлення сталі скрап-процесом, проте її можна використовувати для одержання сталі дуплекс-процесом із застосуванням рідкого чавуну або напівпродукту. Шихта в піч завантажується спеціальною корзиною згори, для чого склепіння піднімається й повертається в бік заливки металу.

Одним із напрямків управління капіталом АТ за зростання нематеріальних активів на конкретному підприємстві є ефективне використання основних фондів автоматичних

формувальних ліній при удосконаленні планово-економічних розрахунків на основі застосування математичних методів. Такі нематеріальні активи як нові технології й технологічні рішення, що приносять вигоду в процесі господарської діяльності, використовуються для дослідження роботи транспортного устаткування і планування завантаження автоматичних ліній формовки на базі пресових автоматів із заливкою форм на конвеєрі. Завдяки застосуванню одного із найбільш прогресивних методів ущільнення сирих піщано-глинистих форм на лініях (диференціальне пресування під високим питомим тиском), на заводі одержують відливки з мінімальними допусками основних розмірів та якісною литою поверхнею, що задовольняє найвищим вимогам споживачів.

Ливарний конвеєр вимагає пропорційності та узгодженості в роботі окремих ланок, щоб ефективно використовувати автоматичні формувальні лінії. Найбільш важливим в роботі конвеєра є узгодженість швидкості транспортування опок для виготовлення напівформ, їх спарювання та фіксації, з наступною передачею на ливарний конвеєр при розваженні відливок від 200 до 540 кг і розміщенні їх в опоках у кількості від 2 до 4 штук. Найбільша металомісткість форм досягає 1350 кг. Розмір опок – 2900x1700x(500x400) мм. При малій швидкості стримується продуктивність автоматичних формувальних ліній, велика швидкість утруднює заливку і погіршує умови охолодження литва.

Виконана за нашою участю оптимізація роботи транспортного устаткування одночасно з розробкою технології з виготовлення відливок із низьколегованої сталі дозволяє підприємству випускати продукцію з низьким рівнем браку тобто реалізовувати нематеріальні активи у вигляді нових технологій й технологічних рішень. Величина простоїв автоматичних формувальних ліній завдяки упровадженню нематеріальних активів організаційно-технічного спрямування зменшились за три роки на 25%. Якщо в даний момент при роботі однієї формувальної лінії в цеху середній час очікування складає w_1 , а при роботі двох змінюється до значення w_2 , то вплив їх кількості на обсяг випуску литва можна визначити, враховуючи одночасно металомісткість та час заповнення форм (табл. 1).

Таблиця 1

Техніко-економічні показники виробництва відливок на автоматичних формувальних лініях

Найменування відливки	Металомісткість, форми, кг	Час заповнення форми, хв.	Продуктивність лінії, т/год	Рентабельність виробу, %
Балка надресорна	1327	0,70	9,0	19,0
Задвижка	1310	0,75	8,9	18,5
Плита упорна	1224	0,92	8,2	12,5
Корпус III 28	1168	0,75	7,9	16,5
Автозціпка	1115	0,83	7,5	16,0
Рама бокова	1096	0,83	7,4	15,5
Картер 2556	908	0,67	6,2	13,5
Хомут	837	0,67	5,7	17,0
Піддон	808	0,75	5,5	16,0
Картер 214,260	800	0,67	5,4	13,5
Картер 6505	779	0,67	5,3	14,0
Сідло, кронштейн	600	0,80	4,0	17,5

Залежно від обсягу замовлень на литво в фасонно-ливарному цеху оптимізується число працюючих автоматизованих ліній та швидкість видачі опок під заливку. Як показали розрахунки, при значних обсягах замовлень споживачів на сталеве литво, випуск продукції при двох працюючих лініях та оптимізації швидкості транспортного устаткування можна збільшити на 12-15% при зниженні собівартості на 2,5-3% залежно

від номенклатури відливок. Сформульована модель управління такими нематеріальними активами, як нові технології й технологічні рішення, свідчить про доцільність застосовувати, наприклад, теорію масового обслуговування для аналізу роботи та виявлення внутрішніх резервів використання машин і транспортного устаткування в ливарних цехах в умовах коливання обсягів замовлень.

Чистий грошовий потік (NCV_t) для конкретного періоду можна розрахувати за відомою формулою [1, 4]:

$$NCV_t = \Pi + A - I - C, \quad (3)$$

де Π валовий прибуток; A – амортизація нематеріальних активів і знос основних засобів; I – початкові інвестиції; C – податки.

Складність прогнозування чистого грошового потоку для t -го періоду (NCV_t) зумовлена припущеннями стосовно остаточних результатів по дослідженню засобів для їх досягнення [9, 10]. NCV_t є відображенням наступних чинників макро- і мікросередовища: можливостей реалізації цінової стратегії на товарних ринках сталевому і чавунному литва за відповідної ринкової кон'юнктури; наявності доступних альтернативних джерел зовнішнього фінансування розробок та організації виробництва науково містких видів литва; рівня ефективності використання виробничого капіталу, особливо, нематеріальних активів; дієвості системи мотивації менеджерів щодо збільшення маржинального доходу (прибуток та амортизація) і освоєння ризикованих інноваційних проєктів організації виробництва нових видів литва; узгодженості виробничого і фінансового циклів товаровиробника; швидкості реакції топ-менеджерів на зміну ринкової кон'юнктури сталевому та чавунному литва і перерозподілу обмежених ресурсів.

Так, оснащений на вимогу топ-менеджерів центральний пульти управління автоматичною формувальною лінією фірми «Кюнцель - Вагнер» складається з пульта управління та шаф з елементами логічного управління лінією – так званого логістату. Пульти управління дає змогу програмувати: режим роботи формувальної машини; зусилля пресування; тривалість паузи між циклами роботи лінії; режими роботи гідростанції. Шафи логістату керують автоматичною роботою всіх механізмів і транспортних рольгангів. При цьому оператор за допомогою інформаційного табло та мнемосхеми контролює роботу як усієї формувальної лінії в цілому, так і кожного механізму зокрема.

Довгострокова вартість (D_v) у формулі (1) пов'язана з періодом часу, достатнього для реалізації пропорцій факторів виробництва сталевому та чавунному литва відповідно до визначеної стратегії і пріоритетів розвитку ПАТ. Оцінка перспектив розвитку ринку сталевому та чавунному литва стосовно його вартості переходить в площину стратегічного корпоративного управління, маркетингового, виробничого та фінансового менеджменту щодо аналізу змін у технологічному розвитку сталеливарної галузі, визначення основних стратегічних учасників ринкових відносин, вибору відповідних прогностичних моделей бізнесу з ключовими параметрами; обґрунтування критеріїв сегментації ринку сталевому та чавунному литва і цінових стратегій щодо цільових груп споживачів.

Таким чином, значну частку в складі ринкової вартості АТ займають нематеріальні активи: патенти, торгові марки і товарні знаки, нові технології й технологічні рішення, що приносять вигоду в процесі господарської діяльності. Людським капіталом володіють працівники, яких в сучасних економічних відносинах необхідно розглядати як важливий

актив. В працівниках знаходиться ключ до формування та зростання вартості через розбудову довіри при задоволенні потреб пільгових клієнтів ефективнішим способом в порівнянні з конкурентами. Нематеріальні активи ПАТ «КСЗ», що відображені в бухгалтерському балансі, є суттєвими та матимуть значну цінність, в тому числі, і для споживачів. Так, за нашої участі опрацьовано нові технології й технологічні рішення наступних видів продукції: сталеві зливки, які використовуються для виробництва трубних заготовок із наступним прокатуванням для виготовлення котельних труб, що застосовуються у енергетичних блоках та атомних електростанціях; картер заднього моста великовантажних автомобілів КрАЗ; автозчеп призначений для передавання ударно-тягових зусиль упряжному пристрою для розміщення механізму, разом з яким здійснюється зчеплення та розчеплення вагонів; виливки сталеві для трубопровідної арматури; поглинальні апарати призначені для пом'якшення поздовжніх (розтягуючих і стискуєчих) зусиль, що передаються через автозчеп на раму та інші частини вагона.

Ринкова вартість АТ залежить також від професійних якостей менеджерів уміло поєднувати окремі нематеріальні активи в цілісну систему. Питома частка нематеріальних активів в складі основного капіталу на об'єкті дослідження за останні роки не перевищувала 8% за значного (щорічно на 20-25%) збільшення інвестицій. За нашими розрахунками інвестиції в нематеріальні активи, щодо нових технологій і технологічних рішень організації виробництва сталевих та чавунних литва, окупляться в продовж 2 років з кожного нового виду литва за рахунок додаткового прибутку в результаті їх застосування і за рахунок оптимізації амортизаційних відрахувань.

З розвитком ринкових відносин збільшується величина і частка нематеріальних активів в загальній сумі основного капіталу АТ. Про важливість нематеріальних активів для розвитку бізнесу провідних економік в світі свідчать дані зростання їх частини в організаціях до 75% [1, 4]. Стрибокоподібний перехід при створенні вартості від матеріальних до нематеріальних активів виступає провідним чинником обґрунтованого оцінювання капіталізації АТ. За інтенсивного впровадження комп'ютерних знань в діяльність АТ оцінюючі системи повинні виявляти, описувати, відслідковувати і забезпечувати зв'язок по нематеріальних активах, що визначають успіх організації. За нашою участю розробляється ефективний механізм надання податкових пільг для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів у формі податкового кредиту за умови його повернення у випадку невиконання інвестором проектних зобов'язань. Перспективним напрямком розвитку науково місткого виробництва є орієнтація на продукування нових видів сталевих та чавунних литва високих споживчих властивостей за збільшення цінності нематеріальних активів стосовно нових технологій і технологічних рішень.

Висновки. Ринкова вартість АТ залежить не тільки від володіння майном, його величини та структури, але і від ефективності роботи підприємства на товарних та фондових ринках. Оцінка вартості залежить і від майна, яким користується АТ, і як поєднуються в просторі та часі виробничі ресурси. Комбінація ресурсів визначає тривалість їх ефективної віддачі і форму раціонального поєднання результативності виробництва і продажів. Зростання ролі нематеріальних активів ставить на перший план фінансові аспекти діяльності суб'єктів господарювання. Потребує удосконалення один із багатьох чисельних нематеріальних активів ПАТ «КСЗ» – система вакуумна ДФС-51 для аналізу чорних та кольорових сплавів. Фотоелектрична вакуумна система з автоматичним управлінням та автоматичною обробкою вихідних даних призначена для збудження емісійних спектрів, реєстрації інтенсивності та концентрації спектральних ліній. Після градування за стандартними зразками в конкретних виробничих умовах

доцільно розширити застосування системи для експресного й маркірувального аналізу низько - та середньо легованих сталей і чавунів. Система може бути настроєна кваліфікованими спеціалістами на аналіз двадцяти чотирьох елементів, зокрема сірки, фосфору та вуглецю.

В умовах загострення конкуренції для перевірки відповідності опору втомленості рами бічної, балки надресорної, корпусу автозчепу та хомута вимогам нормативно-технічної документації доцільно збільшити відсоток випробувань на гідропульсаторних установках, оснащених засобами вимірювання, які перевірено за вимогами Держстандарту України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мних О. Б. Ідентифікація та оцінка чинників формування вартості акціонерних товариств: теоретико-прикладні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Логістика». 2007. № 580. С. 81–97.
2. Голіков В. І. Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України. Київ: Інститут економічного прогнозування. 2002. 304 с.
3. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2004. 420 с.
4. Келлер Кевин Лейн. Стратегический брэнд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом; пер. с англ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2005. 704 с.
5. Поважный А. С. Проблемы управления и организации деятельности акционерных обществ в Украине. Донецк: ДонГАУ, 2000. 172 с.
6. Петруня Ю. Є. Акціонерні товариства в Україні: проблеми емітентів та інвесторів. Дніпропетровськ: ДАУБП, 2000. 100 с.
7. Офіційний сайт ПАТ «Кременчуцький сталеливарний завод». URL: <http://steel.pl.ua/MyKSZ/admin/main.php> (дата звернення: 25.08.2020)
8. Дорожкіна Г. М. Прогностичне моделювання організації виробництва нових видів продукції. *Економіка: проблеми теорії і практики*. 2004. №189. Т. 3. С. 799–807.
9. Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах: монографія / за заг. ред. І. Розпутенка та Б. Лессера. Київ: К.І.С., 2004. 306 с.
10. Сірко А. Корпоративна власність у транзитивній економіці. *Економіка України*. 2002. №4. С. 57–64.

REFERENCES

1. Mnykh, O.B. (2007). Identyfikatsiia ta otsinka chynnykiv formuvannia vartosti aktsionernykh tovarystv: teoretyko-prykladni aspekty. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriiia «Lohistyka», 580, 81–97.
2. Holikov, V.I. (2002). Rozvytok korporatyizmu i korporatyvnykh vidnosyn v ekonomitsi Ukrainy. Instytut ekonomichnoho prohnzuvannia.
3. Nazarova, H.V. (2004). Orhanizatsiini struktury upravlinnia korporatsiiamy. VD «INZhEK».
4. Keller, Kevin Leyn. (2005). Strategicheskyy brend-menedzhment: sozdanie, otsenka i upravlenie marochnym kapitalom; per. s angl. Izdatelskiy dom «Vilyams».
5. Povazhnyi, A.S. (2000). Problemyi upravleniya i organizatsii deyatelnosti aktsionernykh obschestv v Ukraine. DonGAU.
6. Petrunia, Yu.Ye. (2000). Aktsionerni tovarystva v Ukraini: problemy emitentiv ta investoriv. DAUBP.
7. Ofitsiynyi sait PAT «Kremenchutskyi stalelyvarnyi zavod». URL:

<http://steel.pl.ua/MyKSZ/admin/main.php> (data zvernennia: 25.08.2020).

8. Dorozhkina, H.M. (2004). Prohnostychne modeliuвання orhanizatsii vyrobnytstva novykh vydiv produktsii. *Ekonomika: problemy teorii i praktyky*, 189 (3), 799–807.
9. Rozputenka, I and Lessera, B. (Eds.) (2004). Korporatyvne upravlinnia v Ukraini v suchasnykh umovakh. K.I.S.
10. Sirko, A. (2002). Korporatyvna vlasnist u tranzytyvnii ekonomitsi. *Ekonomika Ukrainy*, 4, 57–64.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.4

УДК 330.341

JEL: F2, O3

Тумановский Й.,

доктор политических наук, профессор, профессор кафедры восточных наук,

Варшавский университет

ORCID: 0000-0003-4279-6417

jtym5@wp.pl**Павленко И.,**

доктор экономических наук, кафедра политик Европейского Союза,

Варшавский университет

ORCID: 0000-0002-5687-778X

i.pavlenko2@uw.edu.pl

АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОЛЬШЕ И В УКРАИНЕ

Главной задачей данной публикации состоит в том, чтобы провести сравнительный анализ развития инновационной деятельности в Польше и в Украине за последнее время, учитывая многие факторы, влияющие на данный процесс. Одной из главных целей, также, является определение основных факторов, как позитивных, так и негативных, влияющих на улучшение инновационного развития двух стран. Выявлены основные зависимости не только от наличия собственных ресурсов и показателей развития экономической деятельности страны, но и от отношений с другими странами, политическим влиянием и международными организациями, такими как например Европейский Союз. В статье делается акцент на том, что, инновация определяется как экономически успешная эксплуатация новых идей. В статье инновации рассматриваются как последовательность технических и организационных изменений, включая, с одной стороны, простые модификации существующих продуктов, процессов и практик, а с другой - то, что является новым как для отрасли, так и для компании. Внедрение инноваций включает в себя целый спектр научных, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий. Рассматривая тенденции инновационного развития двух стран видны явные различия в финансировании и поддержке со стороны государства. В развитии современного государства инновационная политика играет очень важную роль. Именно масштаб и характер экономической реконструкции государства во многом зависят от того, как реализуется инновационная политика.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационная политика, инновационная деятельность.

Рис. – 4, Лит. – 27

Тумановський Й.,

доктор політичних наук, професор, професор кафедри східних наук,

Варшавський університет

ORCID: 0000-0003-4279-6417

jtym5@wp.pl

Павленко І.,

доктор економічних наук, кафедра політик Європейського Союзу,

Варшавський університет

ORCID: 0000-0002-5687-778X

i.pavlenko2@uw.edu.pl

АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛЬЩІ І В УКРАЇНІ

Головним завданням даної публікації полягає в тому, щоб провести порівняльний аналіз розвитку інноваційної діяльності в Польщі та в Україні за останні роки, з огляду на багато факторів, які впливають на даний процес. Однією з головних цілей, також, є визначення основних чинників, як позитивних, так і негативних, які впливають на поліпшення інноваційного розвитку двох країн. Виявлено основні залежності не тільки від наявності власних ресурсів і показників розвитку економічної діяльності країни, але і від відносин з іншими країнами, політичним впливом і міжнародними організаціями, такими як наприклад Європейський Союз. У статті робиться акцент на тому, що, інновація визначається як економічно успішна експлуатація нових ідей. У статті інновації розглядаються як послідовність технічних і організаційних змін, включаючи, з одного боку, прості модифікації існуючих продуктів, процесів і практик, а з іншого - те, що є новим як для галузі, так і для компанії. Впровадження інноваційних технологій включає в себе цілий спектр наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів. Розглядаючи тенденції інноваційного розвитку двох країн видно явні відмінності у фінансуванні і підтримці з боку держави. У розвитку сучасної держави інноваційна політика відіграє дуже важливу роль. Саме масштаб і характер економічної реконструкції держави багато в чому залежать від того, як реалізується інноваційна політика.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційна політика, інноваційна діяльність.

Рис. – 4, Літ. – 27

Tymanowski J.,

Doctor of Political science, Professor, Department of Eastern Studies,

University of Warsaw

ORCID: 0000-0003-4279-6417

jtym5@wp.pl

Pavlenko I.,

Doctor of Economic sciences, Department of European Union Politics,

University of Warsaw

ORCID: 0000-0002-5687-778X

i.pavlenko2@uw.edu.pl

ANALYSIS AND PROSPECTS OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN POLAND AND UKRAINE

The main objective of this publication is to conduct a comparative analysis of the innovation activity development in Poland and Ukraine in recent years, taking into account many factors affecting this process. One of the main goals, also, is to identify the main factors, both positive and negative, affecting the improvement of the innovative development of the two countries. The main dependences were revealed not only on the availability of own resources and indicators of the development of the country's economic activity, but also on relations with other countries, political influence and international organizations, such as the European Union. The article focuses on the fact that the innovation is defined as the economically successful exploitation of new ideas. The article considers the innovation as a sequence of technical and organizational changes, including, on the one hand, simple modifications of existing products, processes and practices, and on the other, what is new for both: the industry and the company. The implementation of innovations includes a whole range of scientific, technological, organizational, financial and commercial activities. Considering the tendencies of innovative development of the two countries, there are clear differences in financing and support from the state. Innovation policy plays a very important role in the development of a modern state. It is the scale and the nature of the economic reconstruction of the state, which largely depends on how the innovation policy is implemented.

Key words: innovation, innovative development, innovation policy, innovation activity.

Fig. – 4, Ref. – 27

XX-XXI век можно охарактеризовать стремительной скоростью и развитием во всех направлениях и отраслях экономики. Это обусловлено, в первую очередь, развитием научно-технического прогресса, начало которого было положено в конце XVII века. Вместе с прогрессом развивались научные исследования, теории, направления и школы, которые являются актуальными и необходимыми, вносящими свой вклад в инновационный прогресс. Вопросами инновационного развития занимались многие известные ученые: Й. Шумпетер, Й. Туган-Барановский, Дж. Хікс, М. Кондратьев, Р. Солоу, П. Ромер, Б. Джованович, Дж. Кітчін, В.Г. Федоренка, С.Д. Ільскової, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудина, Б. Санто, У.Ізард, Я. Тінберген, Б. Санто, Б. Бернанке, Т. П. Близнюк, С.В. Волосович, І. Г. Ясенкова, Ю.В. Грудцина, Л.І. Михайлова, Л.С. Захаркіна, І.О. Захновська и др. В своих работах авторы раскрывают сущность и понятия инновационной деятельности, ее возможные формы и виды, а также рассуждают о возможностях реализации различных инновационных программ. Понятие «инноваций» и «инновационного развития» имеет широкое освещение в научной литературе, однако, за время существования общества прошло различные этапы в своем развитии. Современные инновационные теории формировались объективно на основе трансформации общественного производства, изменений парадигм экономических процессов, и концепций хозяйственного устройства экономического строя. Однако, существенно нового наполнения и динамического старта в исследование влияния инноваций предоставил Й. Шумпетер. Согласно его рассуждениям, так как новаторство является главной функцией предпринимателя - субъекта хозяйственной деятельности, то, соответственно, благодаря распространению нововведений достигается главный признак экономической системы - динамичность. Именно постоянное изменение комбинаций производственных факторов приводит к практической реализации инноваций, которые и являются главным драйвером экономического роста Шумпетером [1]. На сегодняшний день невозможно себе представить развитие любого государства без

развития инновационного сектора данной страны. Именно поэтому в данной работе мы хотим проанализировать основные тенденции инновационного развития в Польше, которая за последние 16 лет смогла добиться прекрасных результатов в своем экономическом развитии, и в Украине, которая переживает сложные времена за все 29 лет своей независимости.

Инновации как инструмент развития Польши

Современное экономическое развитие Польши зависит не только от ее собственных ресурсов или экономических отношений с другими международными организациями, такими, например, как, Европейский союз, но, прежде всего, от инновационного развития.

Значение «инновативность» происходит от латинского «innovatis» и «innovare». Суть значения данного понятия - обновление, создание и внедрение чего-то нового, новшество, новаторство, реформа [2]. Феномен инноваций характеризуется тесной связью с понятием новизны, инаковости, изменения, реформы, то, что должно улучшить текущее состояние. Инновации в основном включают в себя изменения в технических, организационных и социальных процессах. Инновации превратились в целый ряд факторов, которые оказывают неразрывное влияние на экономическое развитие. Инновации часто обмениваются на одном уровне вместе с природными ресурсами, рабочей силой и капиталом как факторами, определяющими экономический статус организации, региона или всей страны. Это подчеркивает необходимость с одной стороны, а с другой, отсутствие точности исследований в данном вопросе, что может быть связано с недавней историей инновационных исследований [3].

Стоит отметить, что инновация также определяется как экономически успешная эксплуатация новых идей. Инновации рассматриваются здесь как последовательность технических и организационных изменений, включая, с одной стороны, простые модификации существующих продуктов, процессов и практик, а с другой - то, что является новым как для отрасли, так и для компании. Внедрение инноваций включает в себя целый спектр научных, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий [4]. В развитии современного государства инновационная политика играет очень важную роль. Именно масштаб и характер экономической реконструкции государства во многом зависят от того, как реализуется инновационная политика.

Обзор литературы по смысловому содержанию инновационной политики показывает, что ее следует определять, как случайные три значения, фундаментальные для инновационной политики: научной, научно-технической и промышленной политики [5]. Инновационная политика представляет собой сочетание промышленной и научно-технической политики, причем последняя является частью научной политики, а промышленная политика является частью экономической политики [6].

Важность инновационного развития для экономического роста каждой страны неоспорима. Все ведущие страны, а также международные организации заинтересованы в инновациях в современном мире. Примером является Организация Европейского Экономического Сотрудничества (OECD), которая определила 5 приоритетов государственной политики развития. Эти приоритеты могут стать основой для комплексного и ориентированного на действия подхода по инновациям. Важно отметить, что они также могут использоваться странами с финансово ограниченной экономикой. Эти приоритеты включают в себя [7]:

- увеличение инвестиций в инновации для поддержки динамики экономики;
- формирование и инвестирование в эффективную систему для создания и

распространения знаний;

- создание условий для получения выгоды от цифровой экономики;
- продвижение талантов и оптимизация в их использовании;
- мероприятия по улучшению управления и реализации политики в области инноваций.

Инновационная стратегия OECD в значительной степени определяет направления развития стран. Польша также пытается включить все ресурсы для развития инноваций с 2016 года. В какой степени, и в каких темпах, будет развиваться польская экономика, зависит от того, в какой степени инновации играют в ней важную роль.

Важность инноваций в экономическом развитии Польши

После 1989 года Польша начала менять нынешнюю политическую систему, в которой, помимо политико-правовых изменений, экономика играла существенную роль. С точки зрения экономического развития важно децентрализовать управление и адаптировать экономическую систему к требованиям Европейского Союза, что для Польши является возможностью для обеспечения стабильности, безопасности и развития. Уже в 1999 году была создана Первая Национальная Программа развития Польши, которая предлагала действия в области конкурентоспособности экономики, инфраструктуры, защиты окружающей среды и формирования человеческих ресурсов.

Стоит отметить, что в 2000 году польское правительство предполагало, что экономический успех, выражающийся в высоком уровне конкурентоспособности предприятий, будет основан на наукоемкой экономике. В рамках научно-исследовательской деятельности и разработок для экономики, основанной на знаниях, предполагалось стимулировать эту деятельность за счет государственной поддержки, чтобы уровень расходов на эту деятельность в Польше, выраженный как часть ВВП, соответствовал среднему для стран Западной Европы. Таким образом, ожидалось повышение значимости науки и образования при одновременном понимании этих областей как области производства с высокой степенью эффективности при одновременном развитии способности превращать знания в производственные ресурсы. Предполагалось формирование новых профессий, связанных с навыками, сбором, обработкой и использованием информации, а также использованием инструментов и информационных технологий [8].

Вступление Польши в Европейский Союз в 2004 году заставило политическую и экономическую элиту еще больше изменить подход к масштабам и характеру экономических изменений. Был разработан ряд документов для определения деятельности на четырех уровнях стратегического управления [9]; Первый уровень касается стратегического программирования со сроком реализации не менее 15 лет. Важнейшей категорией документов стратегического программирования в области инновационной политики в Польше в 2005-2016 гг. были горизонтальные документы, касающиеся экономического и социального развития. Второй уровень стратегического программирования включает горизонтальные среднесрочные стратегии на 4-10 лет. В свою очередь, третий уровень стратегического программирования касался стратегии развития, разработанной центральным правительством и органами местного самоуправления. Четвертый уровень стратегического программирования относится к программе годовой и многолетней перспективы реализации.

На масштаб и характер экономических изменений в Польше существенное влияние оказала Стратегия Развития Страны от 27 июня 2006 года и документ, известный как Национальная стратегическая основа развития на 2007-2013 годы, основной целью которого были рост экономики и увеличение занятости [10]. Были определены

стратегические направления государственного вмешательства в стимулирование социально-экономического развития Польши. Авторы документа в ходе его подготовки учитывали условия глобализационных процессов, в которых Польша намеревалась играть значительную роль, а также повышение степени экономической, социальной и пространственной концентрации в рамках Европейского Союза. Сейм Республики Польша обязывает Правительство к определению направлений развития страны к 2025 года. В своей программе стратегия учитывала следующие потребности [11]:

- национальная территориальная и экологическая безопасность;
- поддержание государственного суверенитета;
- здравоохранение и социальное обеспечение для каждого гражданина;
- соблюдение прав и обязанностей, вытекающих из Конституции;
- уважение и соблюдение существующего правопорядка.

Существует необходимость того, чтобы Польша выполнила свои обязательства по ратифицированным юридическим обязательствам международных соглашений и международным заявлениям, сделанные правительством. Согласно последнему выпуску «Экономического прогноза OECD», прогнозы роста польской экономики в текущем и следующем году были увеличены на 2 пункта, до уровня 4,2% и 3,5%, что определенно превышает средний показатель организации (1,8%) и делает Польшу лидером. Данные показатели представлены на рис. 1.

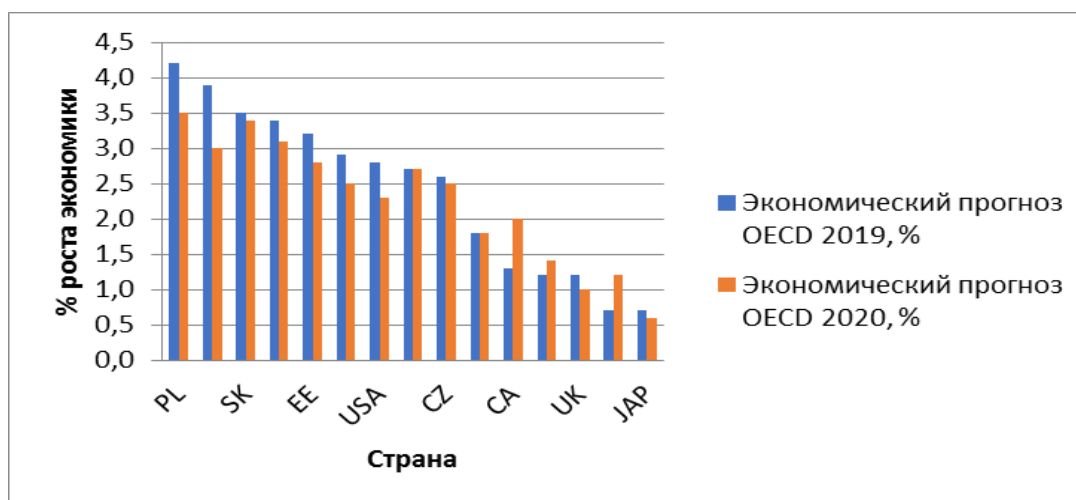

Рисунок 1. Экономический прогноз роста OECD стран ЕС [12]

Это еще одно международное утверждение (КЕ 4,2%), которое повышает ожидания в отношении перспектив развития Польши, одновременно снижая их для мировой экономики (на 0,2 пункта меньше, чем ожидалось во второй половине 2018 года). По мнению экономистов ОЭСР, внутренний спрос в Польше остается высоким, частное потребление определенно растет из-за динамично развивающегося рынка труда, а новые социальные трансферты и снижение налогов будут способствовать его дальнейшему росту. Инвестиции поддерживаются платежами фондов Европейского Союза и аккомодационной монетарной политикой. Замедление в еврозоне в последнее время ограничило рост экспорта, что способствовало снижению темпов роста производства. Риск ухудшения ситуации включает возможное уменьшение притока работников из-за рубежа, что может вызвать нехватку рабочей силы и стать препятствием для экономического роста. С другой стороны, более быстрый рост частного потребления

может еще больше усилить экономический рост.

Динамика экономического роста Польши и сокращение цивилизационного разрыва по отношению к Западным странам были бы невозможны без поддержки со стороны Европейского Союза. Стоит отметить, что с 2003 по 2017 год ВВП Польши на душу населения увеличился на 81 процент, а экспорт превысил 200 миллиардов евро в год. В течение 15 лет после вступления в Европейский союз Польша модернизировала свою экономику и провела большую работу по комплексной модернизации страны, в том числе по реконструкции транспортной инфраструктуры [12]. Чтобы понять, чем есть Европейский Союз для поляков, лучше всего обратиться к исследованиям, которые показывают сильный проевропейский характер Поляков. Со времени вступления Польши в ЕС в 2004 году, социальные исследования показывают неизменно высокий процент сторонников членства в ЕС, колеблющийся около 85 процентов, напоминают аналитики CASE в отчете (Рис.2). Анализ тенденций показывает, что проевропейские настроения поляков могли быть вызваны как усилением антиевропейских настроений в польских политических дискуссиях (например, годы, предшествовавшие вступлению в 1998-2004гг.), так и негативными экономическими событиями в самом ЕС (кипрский кризис евро в 2013 г.). Однако, даже в этих случаях, процент сторонников членства Польши в ЕС не опускался ниже 50% [12]. Данные Европейского исследования важности (EVS) в конце 2017 года показывают, что современные поляки чувствуют себя европейцами: почти три четверти (73 процента) ответили, что чувствуют связь с Европой (22 процента - очень близки). Почти половина доверяет Евросоюзу (в том числе 9% - очень сильно).

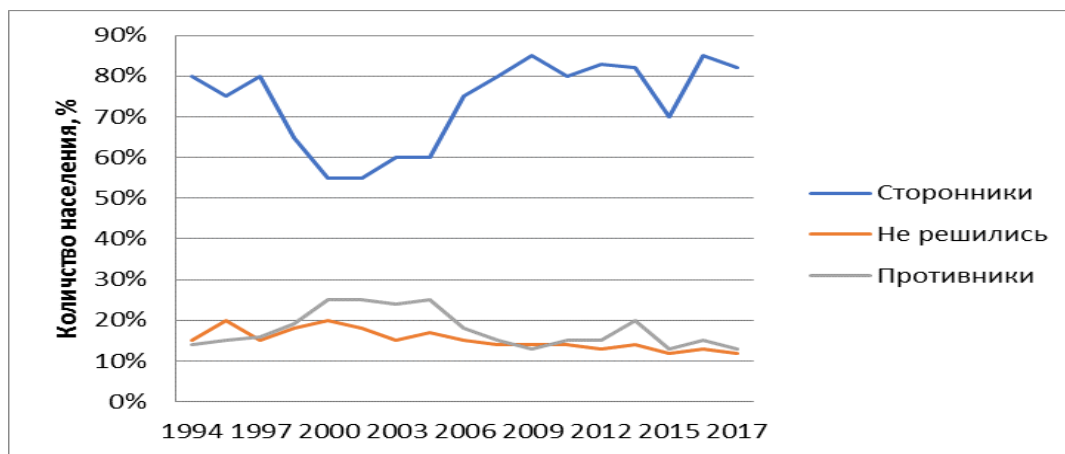

Рисунок 2. Отношение численности поляков к членству в ЕС [12]

Как отмечают авторы отчета CASE, важным есть то, что эти отношения не просто заявление, сделанное в ответ на четко заданные вопросы опроса. Анализ имеющихся данных показал, что по-разному понимается европейская ориентация, которая связана с общепризнанными ценностями, и эти значения разные, в зависимости от того, как воспринимаются Европа и европейская ориентация [12].

Экономическое развитие Польши также необходимо для постоянного политического диалога и сотрудничества с соседями. С 2016 года произошел прорыв в польско-белорусских отношениях, в результате чего в 2018 году Беларусь заняла 24-е место в списке польских экспортных рынков и 33-е в списке наших импортных рынков. Польша является третьим торговым партнером Беларуси среди стран Евросоюза после Германии и Великобритании. Польско-белорусский товарооборот за 12 месяцев 2018

года достиг почти 3,2 млрд долларов США, в том числе польский экспорт составил 1,7 млрд долларов США, а импорт - около 1,4 млрд долларов США. Такой результат означает достижение уровня взаимного товарооборота с рекордно хорошим уровнем 2013 года.

Согласно данным Национального Польского банка (NBP), прямые польские инвестиции (на конец 2017 года) составили около 163 миллионов долларов США, а белорусские прямые инвестиции в Польшу - около 20 миллионов долларов США. Польские инвесторы в Беларуси работают, в том числе в секторах: строительства, мебельного производства и отделочных изделий, банковского сектора, информационных технологий, продуктов питания, изделий из пластмассы. Перспективные направления сотрудничества включают фармацевтическую промышленность, биотехнологию, передовые технологии для промышленности, машиностроение, транспорт и транспортную инфраструктуру, производство строительных материалов, агропродовольственное производство, информационные технологии, туризм [13]. Нынешнее состояние экономического сотрудничества между Польшей и Беларусью может быть неудовлетворительным, но текущее направление интереса к экономическому сотрудничеству обеих стран создает возможность улучшить такое положение дел. Польская политическая и экономическая элита осознает, что экономическое развитие страны зависит, прежде всего, от разработки инновационной политики, которая может обеспечить оптимальные условия для инициирования и осуществления научных исследований, а также для применения результатов этих исследований в секторе предприятий для их реализации.

Инновации как инструмент развития Украины

Для развития любого государства, не зависимо от времени, истории развития и месторасположения, очень важным есть инновационное развитие, а именно, участие страны в научных разработках по всем направлениям, во всех отраслях экономики. Очень важно не просто принимать участие в развитии инноваций, но и активно инвестировать в развитие научных исследований в своей стране. Именно это и является главным залогом успеха экономического развития страны. В наше, не простое, мега активное время развития научно-технического прогресса, не знавшего, до сегодняшнего времени, такого стремительного развития эта инновационная составляющая является главным критерием успеха развития государства. Если, государство, активно вкладывает деньги в развитие инновационного сектора, постоянно увеличивая долю инвестиций для развития научных исследований, то, это позволит стране чувствовать себя уверенно на международном рынке, предлагая конкурентоспособную продукцию на нем, и тем самым укрепляя свои международные позиции. Это также является главной составляющей, обеспечивающей долгосрочное развитие страны. Подкрепляющееся явным ростом макроэкономических показателей. Явным примером для этого могут послужить основные показатели развития «Азиатских тигров», которые за сравнительно небольшое время смогли показать всему миру успешные результаты своего развития. Они добились колоссальных результатов в своем экономическом развитии, тем самым смогли занять лидирующие позиции в инновационном развитии, со своей, не похожей на другие, национально-интегрированной системой инновационной развития и могущественным потенциалом, наработанным за эти годы. Основой данного развития послужили развитие инновационного сектора данных стран и активное инвестирование в данное направление. Не для кого не секрет, что инновационный сектор охватывает все возможные на сегодняшний день отрасли и направления развития экономики страны.

В Европейском союзе среднестатистический показатель ВВП в инновационное

развитие государства составляет порядка 2,5-3,5% от ВВП. На сегодняшний день это является недостаточным и по мнению многих ученых и экспертов этот показатель должен составлять минимум 4,5 – 5% ВВП. Совсем плачевно выглядит объём финансирования в Украине. Этот показатель в среднем составляет 0,6-0,7 % ВВП [17], что безусловно не может ни конкурировать с европейскими странами, ни обеспечить конкурентное инновационное развитие Украины в ближайшее время. В своей научной публикации Грудцына Ю. В. анализирует не только показатели инновационного развития, но и причины таких низких темпов развития. Проводя сравнение в финансировании инновационной деятельности, целесообразно отметить, что в 2017 объём финансирования инновационной деятельности уменьшилась, при этом доля финансирования инновационной деятельности в соотношении к ВВП также уменьшилась с 1,0% до 0,3% [16]. Если говорить о структуре распределения финансов на инвестиционную деятельность, можно отметить, что большая часть средств - это собственные средства предприятий (рис.4). Существующая на сегодняшний день структура источников финансирования не стимулирует предприятия к инновациям и инновационной деятельности, поскольку существует высокий риск потерять вложенные в инновации средства. Целесообразно увеличивать области государственного финансирования инновационной деятельности и проводить политику по поощрению предприятий как самостоятельно проводить инновационную деятельность, так и сотрудничать с иностранными инвесторами, стимулирует-кая их вкладывать средства в предприятия [16].

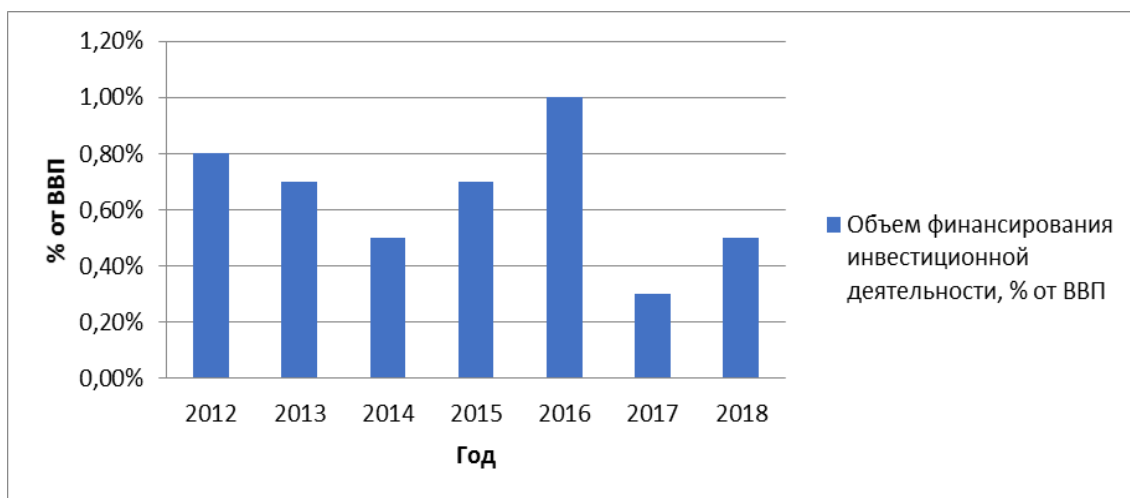

Рисунок 3. Объём финансирования инвестиционной деятельности в Украине, % ВВП [16]

Проанализируем динамику количества предприятий, которые внедряли инновации в течении 2005-2017 гг. (рис. 4).

Что же мы наблюдаем в последнее время в инновационном развитии Украины? К большому сожалению данный вопрос не выглядит так радужно и перспективно, как в других странах. Мы можем наблюдать падение ряда макроэкономических показателей, процессы сокращения деловой активности, закрытие научно-исследовательских институтов и учреждений. И как следствие всего этого – снижение основных показателей инновационного развития страны. Для этого существует огромное количество объективных и субъективных причин, которые оказывают негативное влияние на данный процесс.

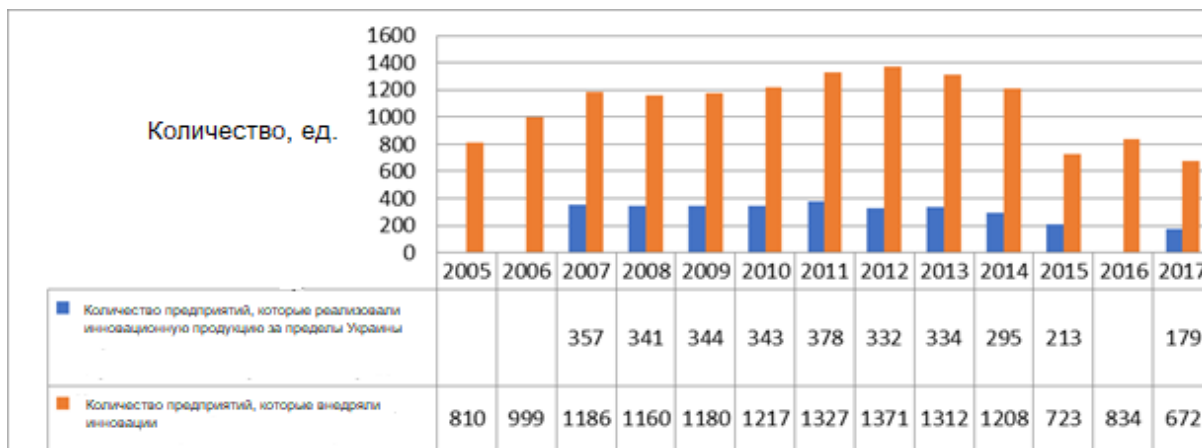

Рисунок 4. Динамика количества предприятий, внедрявших инновации и реализовавших инновационную продукцию за пределы Украины [16]

Но в тоже время в истории есть примеры, когда именно в тяжелые для страны время (например Израиль) страна вышла из состояния войны и низкого развития именно благодаря развитию инновационного сектора. Так, например, в своей речи на саммите «YES» Шимон Перес сказал: «Мы мечтали о своей земле, но земля, которую мы получили, не была мечтой. Никаких природных ресурсов тоже не было – ни золота, ни нефти. И мы подумали: самое большое богатство природы – это человек. Люди обогатили землю, а не земля народ. Мы все стали учеными. Каждый фермер в Израиле, каждый кибуц начал смотреть, как развивать сельское хозяйство без воды, без земли. Мы начали развивать его. Это было первое сельское хозяйство в мире, основанное на хай-теке. К большому удивлению, выяснилось, что сельское хозяйство, которое основано не только на земле, но и на хай-теке, работает. У нас сегодня достаточно воды. Воду обычно находят – ее не добывают. А мы стали ее добывать. И мы преуспели. Мы начали опреснять воду, мы отыскивали овощи, которые не слишком много "пьют", занимались селекцией. Мы начали развивать инновационный сектор. ... Нужно идти за наукой. У науки нет границ, ограничений, наука не имеет рефлексии» [14].

Для Украины и украинского предпринимательства лучшим временем развития инновационной деятельности были 2000-2008 годы. Это можно утверждать т.к. между объемом привлечения инвестиций и развитием инновационной деятельности существует прямая корреляционная связь, не требующая определенных доказательств. Безусловно, на этот показатель влияет стабильность внутренней и внешней политической среды развития государства. На рисунке 3 представленный объем финансирования инновационной деятельности в Украине, % от ВВП показывает недостаточное, плачевное инновационное развитие страны, которое нуждается в немедленной поддержке и корректировке со стороны государства.

Выводы. Современное состояние украинской экономики позволяет говорить о наличии разного рода дисбалансов и препятствий, тормозящих экономическое развитие национальной экономики. Изучение опыта Польши в процессе реформирования собственной экономики в направлении инновационного развития может служить эффективным источником поиска средств для активизации инновационного развития при его частичной имплементации. Наличие разного рода особенностей экономики Польши, которые частично являются и ограничениями, привела к выработке уникального подхода к управлению инновационным процессом, в том числе и в Украине. На сегодняшний день экономику стран ЕС можно охарактеризовать как базирующуюся

на знаниях, являющихся базовыми для инновационного развития. Украине необходимо кардинальное изменение подхода к инвестициям в человеческий капитал, отдача от которых имеет долгосрочный интегрированный эффект. Реформирование системы образования приведет не только к качественным сдвигам в подготовке трудовых кадров, но и будет иметь эффект в дальнейшей генерации идей для поддержания бесперебойного инновационного процесса [17]. Поддержание устойчивых взаимосвязей между образованием, наукой и бизнесом при развитии приоритетных стратегических отраслей и наличии конкретных инструментов стимулирования инновационной деятельности при определенной долгосрочной стратегии экономического развития должна служить ориентиром для ведения экономической политики украинского государства, основная цель которой должна служить повышение благосостояния украинского населения и повышение национальной конкурентоспособности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / пер. с англ. В.С. Автономова. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.
2. M. Szymczak, Słownik Języka Polskiego, PWN, Warszawa 1996, s. 743.
3. C. Freeman, The National System of Innovation in historical perspective, Cambridge Journal of Economics, vol.19, Cambridge 1995, s.5.
4. M. Porter, The Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York 1990, s. 671-679.
5. E Stawasz, Innowacje a mała firma, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1999.
6. K. Kozioł, Ewolucja polityki innowacyjnej w Unii Europejskiej, [w:] Innowacje w strategii rozwoju organizacji w Unii Europejskiej, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009.
7. OECD Innovation Strategy 2015, An Agenda for Policy Action, Paris 2015.
8. Uchwała Nr 105 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2000 r, Monitor Polski nr 43, poz.851.
9. J. Bober, J. Górniak, S. Mazur, Programowanie strategiczne i jego realizacja jako narzędzia polityki rozwoju, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008 r.
10. Narodowe strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006.
11. [https://pl.wikipedia.org/strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju](https://pl.wikipedia.org/strategia%20na%20rzecz%20Odpowiedzialnego%20Rozwoju) (wejście na strone-7.09.2019 r.)
12. D. Rostowski, Przez 15 lat w UE Polska notuje nieprzerwany wzrost gospodarczy, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia>, wejście na stronę 6 października 2019 r.
13. M. Waćkowska-Kobaczyńska, Polsko-białoruskie rozmowy gospodarcze, zob. [https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczość/technologia/polsko-białoruskie-rozmowy – gospodarcze](https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczość/technologia/polsko-białoruskie-rozmowy-gospodarcze), wejście na stronę 6 października 2019 r.
14. [https://news.liga.net/politics/news/rech shimona peresa v kieve polnyy tekst](https://news.liga.net/politics/news/rech_shimona_peresa_v_kieve_polnyy_tekst)
15. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf>
16. [https://news.liga.net/politics/news/rech shimona peresa v kieve polnyy tekst](https://news.liga.net/politics/news/rech_shimona_peresa_v_kieve_polnyy_tekst)
17. Давиденко Е.В. Сінгапурський феномен інноватизації національної економіки. Київ: КНЕУ. 2020. С. 79.
18. Лось В.О., Рак В.В. Аналіз економічного зростання на основі моделі Поля Ромера. *Економіка та держава*. 2010. №8. С. 36–38.
19. Державна політика формування економіки знань // Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3 т. Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект

- України / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування, Укр. форум. – К. : Фенікс, 2007.
20. Лиман И.А., Карагулян Е.А., Науменко Е.Е. Новые эндогенные теории экономического роста. Управление экономическими системами. 2014. URL: <http://uecs.ru/uecs-72-722014/item/3269-2014-12-25-08-32-14>.
21. Січко С.М. Інноваційний розвиток країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №7. С. 92–95.
22. Святненко В.Ю. Цінність ідей Й. Шумпетера у становленні теорії інноваційного розвитку. Матеріали Міжнародної науково–практичної конференції: "Інноваційна теорія Й. Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей" 29–30 листопада 2012 року. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. С. 54–58.
23. Полякова Ю. В. Інноваційні засади підвищення конкурентоспроможності регіонів України в процесі євроінтеграції : дис. докт. ек. наук : 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка/ Полякова Ю. В. – Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Дошкільного НАН України», 2019. – 566 с.
24. Санто Б. Инновации как средство экономического развития. М.: Прогресс, 2001. 397 с.
25. Малюта Л.Я. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: навчальний посібник. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 232 с.
26. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
27. Жерновий Д.В. Техніко-економічні парадигми в контексті економічної теорії технологічних змін. *Наука та наукознавство*. 2012. № 4. С. 57-64.

REFERENCES

1. Shumpeter, I. (2008). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya / per. s angl. V.S. Avtonomova. Direktmedia Publishing.
2. Szymczak, M. (1996). Słownik Języka Polskiego. PWN.
3. Freeman, C. (1995). The National System of Innovation in historical perspective, *Cambridge Journal of Economics*, 19, 5.
4. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. The Free Press, New York, 671-679.
5. Stawasz, E. (1999). Innowacje a mała firma. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
6. Kozioł, K. (2009). Ewolucja polityki innowacyjnej w Unii Europejskiej. Innowacje w strategii rozwoju organizacji w Unii Europejskiej. Wydawnictwo Difin.
7. OECD Innovation Strategy 2015, An Agenda for Policy Action, Paris 2015.
8. Uchwała Nr 105 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2000 r, Monitor Polski nr 43, poz.851.
9. Bober, J., Górniak, J., Mazur, S. (2008). Programowanie strategiczne i jego realizacja jako narzędzia polityki rozwoju. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
10. Narodowe strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006.
11. <https://pl.wikipedia.org/strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju> (wejście na strone-7.09.2019 r.)
12. D. Rostowski, Przez 15 lat w UE Polska notuje nieprzerwany wzrost gospodarczy, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia>, wejście na stronę 6 października 2019 r.
13. M. Waćkowska-Kobaczyńska, Polsko-białoruskie rozmowy gospodarcze, zob. <https://www.gov.pl/web/przedsiębiorczość/technologia/polsko-białoruskie-rozmowy> – gospodarcze,

wejście na stronę 6 października 2019 r.

14. https://news.liga.net/politics/news/rech_shimona_peresa_v_kieve_polnyy_tekst.
15. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf>.
16. https://news.liga.net/politics/news/rech_shimona_peresa_v_kieve_polnyy_tekst.
17. Davydenko, E.V. (2020). Sinhapurskyi fenomen innovatyzatsii natsionalnoi ekonomiky. KNEU.
18. Los, V.O., Rak, V.V. (2010). Analiz ekonomichnoho zrostantia na osnovi modeli Polia Romera. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 36–38.
19. Hejštsia, V.M., Semynozhenka, V.P., Kvasniuka, B.Ye. (Eds.) (2007). Derzhavna polityka formuvannia ekonomiky znan // Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy : u 3 t. T. 1 : Ekonomika znan – modernizatsiynyy proekt Ukrainy. NAN Ukrainy, Inst. ekonomiky ta prohnozuvannia, Feniks.
20. Liman, I.A., Karagulyan, E.A., Naumenko, E.E. (2014). Novyie endogennyie teorii ekonomicheskogo rosta. Upravlenie ekonomicheskimi sistemami. URL: <http://uecs.ru/uecs-72-722014/item/3269-2014-12-25-08-32-14>.
21. Sichko, S.M. (2016). Innovatsiinyi rozvytok krain svitu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 7, 92–95.
22. Sviatnenko, V.Yu. (2012). Tsinnist idei Y. Shumpetera u stanovlenni teorii innovatsiinoho rozvytku. Materialy Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii: "Innovatsiina teoriia Y. Shumpetera: suchasne zvuchannia ekonomichnykh ta upravlinskykh idei" 29–30 lystopada 2012 roku, 54–58.
23. Poliakova, Yu. V. (2019). Innovatsiini zasady pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v protsesi yevrointehratsii : dys. dokt. ek. nauk : 08.00.05 – rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Doshkilnoho NAN Ukrainy».
24. Santo, B. (2001). Innovatsii kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya. Progress.
25. Maliuta, L.Ya. (2016). Stratehichne upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstva. FOP Palianytsia V.A.
26. Mykytiuk, P.P. (2007). Innovatsiynyy menedzhment. Tsentr uchbovoi literatury.
27. Zhernovyĭ, D.V. (2012). Tekhniko-ekonomichni paradyhmy v konteksti ekonomichnoi teorii tekhnolohichnykh zmin. *Nauka ta naukoznavstvo*, 4, 57-64.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.5

УДК 332.12 (1-21):004.89

JEL: D78, H54, O12, O18, O32

Олійник Л.В.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua**Бережок Р.О.,**

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-5156-2084

berezhok.r@donnu.edu.ua**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЙ «SMART CITY»**

У статті розглянуто сутність технології «Smart city», її економічна ефективність та вплив на функціонування міста. Проаналізовано декілька зарубіжних прикладів використання технології «Smart city». Розглянуто основні аспекти функціонування системи «розумного міста» для досягнення максимальної ефективності в умовах розвитку окремого регіону (міста). Концепція «розумного міста» має забезпечити розвиток суспільства, перш за все, в налагодженні зворотного зв'язку громадян з представниками влади, наприклад, в контексті надання адміністративних послуг. Відокремлено стратегічні підходи до управління, використання технологічних новинок та залучення жителів до постійних змін, що формує основу існування системи та адаптивність концепції для втілення не тільки у великих містах, а й у регіонах та зовсім малих містах, де можливо створити технічне забезпечення існування «Smart city». Обґрунтовано основний сенс створення концепції «Smart city» пов'язаний з необхідністю забезпечення в найближчому майбутньому високої якості життя суспільства за рахунок використання передових технологій, що передбачають насамперед безпечне, економічне, екологічне функціонування всіх підсистем життєдіяльності міста. Досягнення статусу розумного міста за рахунок реформ у секторі державних послуг, транспорту, будівництва, житлово-комунального господарства, енергетики, медицини, торгівлі, соціальної підтримки громадян, безпеки, фінансів тощо.

Ключові слова: Smart city, розумне місто, електронне місто, концепція, технології, економічна ефективність, конкурентоспроможне місто.

Рис. – 3, Літ. – 13

Олейник Л.В.,

к.э.н., доцент,

кафедра предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua

Бережок Р.А.,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-5156-2084

berezhok.r@donnu.edu.ua

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕХНОЛОГИЙ «SMART CITY»

В статье рассмотрена сущность технологии «Smart city», ее экономическая эффективность и влияние на функционирование города. Проанализированы несколько зарубежных примеров использования технологии «Smart city». Рассмотрены основные аспекты функционирования системы «умного города» для достижения максимальной эффективности в условиях развития отдельного региона (города). Концепция «умного города» должна обеспечить развитие общества, прежде всего, в налаживании обратной связи граждан с представителями власти, например, в контексте предоставления административных услуг. Обособленно стратегические подходы к управлению, использование технологических новинок и привлечения жителей к постоянным изменениям, формирует основу существования системы и адаптивность концепции для воплощения не только в крупных городах, но и в регионах, где возможно создать техническое обеспечение существования «Smart city». Обоснованно основной смысл создания концепции «Smart city» связан с необходимостью обеспечения в ближайшем будущем высокого качества жизни общества за счет использования передовых технологий, предусматривающих прежде всего безопасное, экономическое, экологическое функционирования всех подсистем жизнедеятельности города. Достижения статуса разумного города за счет реформ в секторе государственных услуг, транспорта, строительства, жилищно-коммунального хозяйства, энергетики, медицины, торговли, социальной поддержки граждан, безопасности, финансов и тому подобное.

Ключевые слова: Smart city, умный город, электронный город, концепция, технологии, экономическая эффективность, конкурентоспособное город.

Рис. - 3, Лит. – 13.

L. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua

R. Berezhok,

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-5156-2084

berezhok.r@donnu.edu.ua

ECONOMIC EFFICIENCY OF SMART CITY TECHNOLOGIES

The article examines the essence of the "Smart city" technology, its economic efficiency and impact on the functioning of the city. Several foreign examples of the use of the "Smart city" technology are analyzed. The main aspects of the functioning of the "smart city" system to achieve maximum efficiency in the development of a particular region (city) are considered. The concept of a "smart city" should ensure the development of society, first of all, in establishing feedback from citizens with representatives of the authorities, for example, in the context of providing administrative services. Separately, strategic approaches to management, the use of technological innovations and the attraction of residents to constant changes, form the basis for the existence of the system and the adaptability of the concept for implementation not only in large cities, but also in regions where it is possible to create technical support for the existence of "Smart City". The main meaning of creating the concept of "Smart city" is substantiated with the need to ensure in the near future a high quality of life of society through the use of advanced technologies, providing, first of all, safe, economic, environmental functioning of all subsystems of the city's life. Achieving the status of a smart city through reforms in the sector of public services, transport, construction, housing and communal services, energy, medicine, trade, social support of citizens, security, finance, and the like.

Key words: Smart city, smart city, electronic city, concept, technologies, economic efficiency, competitive city.

Fig. - 3, Ref. – 13.

Постановка проблеми. Процеси глобальної цифровізації суспільства спонукають людство до пошуку нових шляхів вирішення важливих проблем, які стосуються громадського життя. Зростання кількості населення, комп'ютерних гаджетів приводять до необхідності використання новинок технічного прогресу для поліпшення власного блага. Однією з цих тенденцій є активний розвиток технологій «розумного міста» або «Smart city». Він відбувається паралельно з розвитком інформаційно-комунікаційних спроможностей країн і адаптується в кожен окремий регіон, місто за урахуванням різних аспектів.

В основі проекту «розумного міста» покладено покращення якості життя громадян за рахунок оптимізації звичних для них речей. До цього списку речей входять: створення транспортних систем на основі електронно-цифрових технологій, надання адміністративних послуг електронним шляхом, всебічна модернізація цифрового обладнання міста, розвиток екології, використання екологічно чистих джерел енергії, пришвидшення усіх процесів міської інфраструктури, покращенню стану життя у місті. Весь цей комплекс робіт є максимально доступним при правильному використанні технології «Smart city» [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах стрімкого розвитку людства, технології дуже швидко проникають у всі сфери життя будь-якого громадянина. Ідея створення інноваційних систем завжди була актуальною у модернізованих містах XXI ст. Саме тому, економічний потенціал, який може забезпечити процес використання технологій, найбільш яскраво відображений в концепції «розумного міста». І для того, щоб підвищити фінансову самостійність окремих регіонів необхідно визначати правильні цілі в межах цієї концепції.

Дослідженню проблематики та основних питань, які стосуються концепції «Smart City» займалися такі дослідники як: А. Грінфілд [11] і С. Пул [13] інші науковці такі як С.А. Чукут [8] та С.А. Солдатов [6] вважають, що концепція «розумного міста» є більш актуальною при вирішенні питань які стосуються безпеки, екологічного стану та

економічної конкурентоспроможності міста.

Загалом, наукова спільнота дуже активно висловлюється щодо доцільності використання технології «розумного міста». Це пов'язано з тим, що трансформація звичного стану життя людей відбувається дуже швидко. А для досягнення позитивних результатів потрібно постійно аналізувати та виявляти сильні та слабкі сторони використання технології «Smart city» в реаліях кожного окремого регіону, міста.

Метою дослідження є конкретизація поняття «розумне місто» в парадигмі сучасних суспільних процесів, її ціннісних характеристик, визначення потенціалу концепції «Smart city» в контексті економічної вигоди для міста, пошук механізмів впровадження технології у практику різних міст світу.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток технологій і інновацій зумовлює людство до адаптаційних змін. Для того, щоб бути актуальним у сучасному світі потрібно вміло використовувати новинки технічного, технологічного, інформаційного прогресу. Однією з таких новинок стала концепція «Smart city» або «розумне місто». Вона стала одним із проривів сьогодишнього цифрового світу і є дуже затребуваною у багатьох містах Європи та світу. Основна суть створення цієї технології полягає у забезпеченні високої якості життя в недалекому майбутньому за рахунок технічних новинок, які дозволяють функціонувати усім ресурсам міста більш безпечно, економічно та екологічно. Успішне використання концепції «Smart city» може бути реалізовано лише при визначенні конкретних цілей, на які ця технологія буде спрямована. Широта використання цієї технології є невичерпною і може використовуватися в різних контекстах та на різних рівнях. Наприклад, така технологія може бути застосована для: кращого надання послуг громадянам; збереження людських ресурсів; цифровізації та інформаційного оснащення окремих сфер діяльності; перерозподілу фінансових ресурсів міста; покращення привабливості міста серед туристів та іноземців; розвитку соціальної та культурної сфер; удосконалення позиціонування міста в світовій спільноті.

Будь-яка з представлених цілей може бути реалізована завдяки технології «Smart city». Надає багато можливостей для муніципального управління, адже вона позитивно впливає на ряд суспільних благ, які надаються громадянам. Сама ж модель «розумного міста» складається з декількох важливих компонентів, які направлені на окремі аспекти функціонування цієї системи. Цими компонентами є:

- блок «smart living», він відповідає за підвищення якості життя міста в контексті покращення системи надання послуг громадянам, розвиток культурної сфери та привабливості міста, вдосконалення освітніх процесів, охорони здоров'я населення, підвищує рівень безпеки міста;

- блок «smart environment», спеціалізується на структурних елементах, які відповідають за стан навколишнього середовища, моніторинг якості сучасних систем виробництва енергетичних ресурсів, вдосконалення сучасних систем водопостачання та каналізації;

- блок «smart economy», направлений на формування інтелектуальної економіки та конкурентоспроможності міста, що забезпечується за допомогою розвитку підприємств, коворкінг-центрів, інфраструктурних об'єктів, поширенню важливої економічної інформації;

- блок «smart governance», адаптований для інтелектуального удосконалення процесів функціонування об'єктів публічного та муніципального управління, дозволяє залучувати громадян у прийнятті важливих соціальних рішень, які стосуються розвитку громади, району, міста;

- блок «smart people», формує базу інтелектуальних людських ресурсів міста за

рахунок підвищення професійної та кваліфікаційної підготовки громадян, займається питаннями створення системи безперервного навчання, розвитку бібліотек, читальних залів та забезпеченні доступу будь-якого жителя до комп'ютерів та мережі Інтернет;

- блок «smart mobility», займається питанням вдосконалення транспортної системи міста за рахунок використання інформаційно-комунікаційних технологій, що модернізує систему громадського транспорту, доступу до високоякісних інфраструктурних об'єктів, вплине на розширення зони Wi-fi у місті [12].

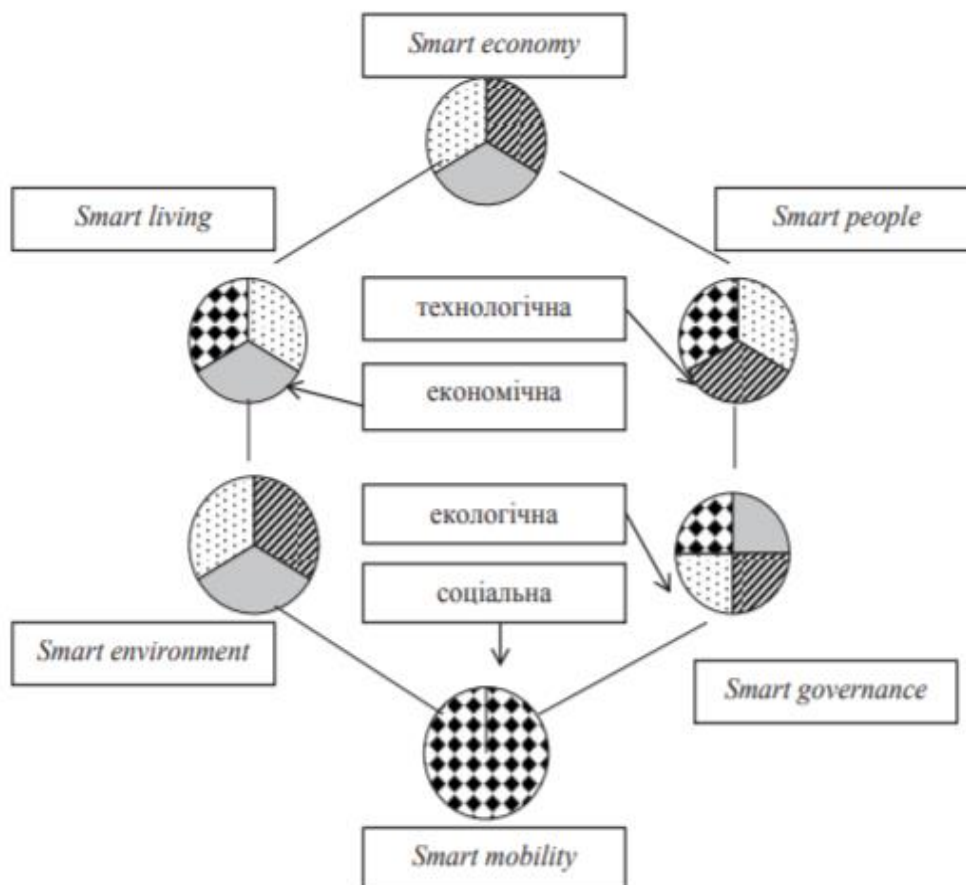

Рисунок 1. Зв'язок основних компонентів технології «розумного міста» і їх вплив на різні сфери суспільного життя [10]

Представлені на рисунку 1 компоненти є основою для функціонування системи «розумного міста» в контексті будь-якої країни чи регіону, в якій вона застосовується. Ефективність використання будь-якого прикладу системи «розумного міста» адаптованого в реалії певної країни залежить від підходу, наявних цілей, складності ситуації, яка виникла в регіоні тощо.

Щодо більш детального огляду конкретних прикладів використання знань із концепції «Smart City», то можна привести наступні. Наприклад, технологія Demand Response. Вона дозволяє знижувати споживання електроенергії в періоди високого навантаження. При підключенні до системи користувач отримує велику кількість знижок, котрі стимулюють його платоспроможність. Брати участь у програмі можуть не тільки громадяни, але і комерційні організації та виробництва. Завдяки такій технології американський гігант Walmart займає лідируюче місце в управлінні попитом енергозбереження в США [3].

Світовий досвід теж пам'ятає багато успішних прикладів використання системи «розумного міста» в контексті розвитку транспортної інфраструктури. Чудовими зразками реалізації концепції «розумного міста» в транспортній сфері є:

- проєкт надшвидкісної системи поїздів Hyperloop, який був створений головою SpaceX Ілоном Маском. У 2013 році він представив свій проєкт і виклав його в відкритий доступ, самою ж задумкою Маска скористалися дві компанії: Hyperloop Transportation Technologies (HTT) і Hyperloop One, створені в 2013 і 2014 роках відповідно, і за його задумом ця надшвидкісна система являє собою закриту трубу, в якій поїзд зможе переміщатися зі швидкістю від 480 до 1220 км/год завдяки відсутності тертя рейок і опору повітря [4];

- проєкт Cargo sous terrain, що представляє собою повну логістичну систему для гнучкого транспортування невеликих вантажів створену в Швейцарії. За допомогою цього механізму тунелі з'єднують виробничі та логістичні ділянки з міськими центрами. Завдяки цьому наземний транспорт CST розподіляє перевезені товари на екологічно чистих транспортних засобах, що сприяє зменшенню трафіку на дорогах та викидів шуму. Перший розділ з'єднає вузол Херкінген-Нідербіпп з Цюрихом до 2031 року. Решта мережі буде побудована до 2045 року. Така система ідеально підходить для постачання та утилізації вивезення відходів, їх ефективної переробки. 100% енергії для роботи системи надходить від відновлюваних джерел енергії, що позитивно впливає на економічну та екологічну доцільність цього проєкту в контексті сталого розвитку країни [1].

Проєкт CargoCar, який був створений у Німеччині, призначений для вантажних перевезень у міському районі на секторі місцевого та міжміського руху на відстань до 150 км. Система подібних перевезень розміщена на багатьох станціях у розгалуженій мережі підземних транспортних труб та працює цілодобово. У кінцевому пункті призначення одна або декілька конструкцій технології автоматично влаштовуються на станцію для повторного або розвантаження. Великою перевагою CargoCar є швидка і нехитра розширюваність мережі транспортних труб. Якщо попит на транспорт зростає, підземна транспортна мережа просто зростає разом з ним. Таким чином, CargoCar здатний підтримувати економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності ділових об'єктів ефективно на довгострокову перспективу розвитку навколишнього середовища і має великі переваги для безпеки громадян та міста в цілому [2].

Подібні приклади в сучасному світі можна приводити ще дуже довго. Адже, зараз швидкість технологічного прогресу є дуже стрімкою і поява таких інструментів для полегшення роботи людини вже є чимось звичним. Однак, надважливим елементом для появи та існування такої системи технологій «розумних міст» в будь-якій країні є рівень освіти громадян. Тобто, для того щоб правильно вміти користуватися подібними технологіями потрібно мати знання. Конвертація інформації в знання – важливий компонент в позитивній трансформації будь-яких процесів діяльності людини. Цей аспект є основоположним і для побудови успішної системи «розумних міст» в певній країні. Така тенденція пов'язана з тим, що людство зараз знаходиться на перетині переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, або його ще називають «інформаційним суспільством». Ця трансформація зумовлена великою кількістю глобалізаційних процесів і вони зараз йдуть «в ногу» з розвитком технологій. Саме тому, технології «розумного міста» мають такий тісний зв'язок з освітніми процесами у світі.

Сьогодні деякі дослідники, також, вбачають економічну ефективність використання технологій «Smart city» в контексті їх застосування в сфері місцевого самоврядування і безпосередньо міськими громадянами. Для місцевого самоврядування,

перш за все, це можливість ефективно реалізувати управлінський ресурс у галузі регулювання міського життя. Наприклад, через покращення онлайн-сервісів. Щодо міських громадян, то завдяки технологіям «розумного міста» вони зможуть брати участь у прийнятті важливих рішень, які стосуються громадського життя, виступати каталізаторами для побудови змін у суспільстві.

Наступним важливим елементом, який потрібно згадати в контексті використання технологій «розумного міста» є налагодження комунікацій. По-перше, комунікативні зв'язки важливі для налагодження попиту та інтересів стейкхолдерів, які мають наміри певним чином функціонувати на території того чи іншого міста. По-друге, бізнес-середовище завжди залежить від стану справ у державі. В цьому контексті використання технологій «Smart city» буде доцільним з інформаційної точки зору, адже держава і бізнес-сектор завжди матимуть актуальну інформацію щодо певних змін в суспільстві. Наприклад, бізнесмени завжди матимуть можливість дослідити платоспроможність громадян, їх інтереси, потреби або дізнатися про зміни в правовому полі представлені державою, які можуть вплинути на якість ведення бізнесу в місті. Цікавим доповненням щодо доцільності використання технологій «розумного міста» є той факт, що вони позитивно впливають на пришвидшення процесів сталого розвитку міста, а потім і країни. Це пов'язано з тим, що сутність «розумного міста» прямо стосується головних цілей поняття «сталого розвитку», а саме: розвитку економіки та соціальної сфери, підтримки високої якості екологічної та природної систем в житті людини.

В свою ж чергу, технології «Smart city» позитивно впливають на кожен із представлених вище компонентів, що надає можливість утворювати прекрасний симбіоз для безперервного розвитку суспільства. Для прикладу можна привести геоінформаційні системи і безпосередньо систему «Facility Management». Основними завданнями яких є:

- планування заходів щодо використання зелених насаджень, їх ремонту та реконструкції;
- визначення обсягів вирубки лісів;
- визначення строків облагородження паркових зон;
- підготовка картографічних матеріалів, схем та 3D-моделей;
- моніторинг стану природних та техногенних ресурсів на території парків;
- забезпечення проведення наукових досліджень;
- планування заходів з відновлення чисельності тваринного світу в паркових зонах;
- управління системою безпеки на певній території;
- контроль за використання енергетичних ресурсів;
- створення єдиної інформаційної системи для співробітників охорони довкілля, природи, учених, які займаються питаннями екології тощо [9].

Якщо говорити про практичне застосування будь-якої із згаданих технологій «розумного міста», потрібно пояснити як саме вона працює схематично. Головним елементом у такій технології є пристрій для фіксування інформації з різних об'єктів на які направлена система «розумного міста». Цим пристроєм часто є сенсор. Вони можуть реагувати на тепло, механізм фотозйомки, дотик людини тощо. І завдяки сенсорам запускається механізм функціонування, який складається з елементів: використання даних в режимі реального часу, побудову хронології подій, забезпечує аналітику отриманої статистики та в подальшому допомагає прийняти ефективне рішення щодо певної ситуації. Для прикладу, можемо згадати механізм функціонування Smart Tickets, який реалізований в Україні. За його допомогою можна швидко придбати необхідний квиток на певну подію, а також це полегшує ведення статистики щодо придбаних квитків для тих хто їх розповсюджує.

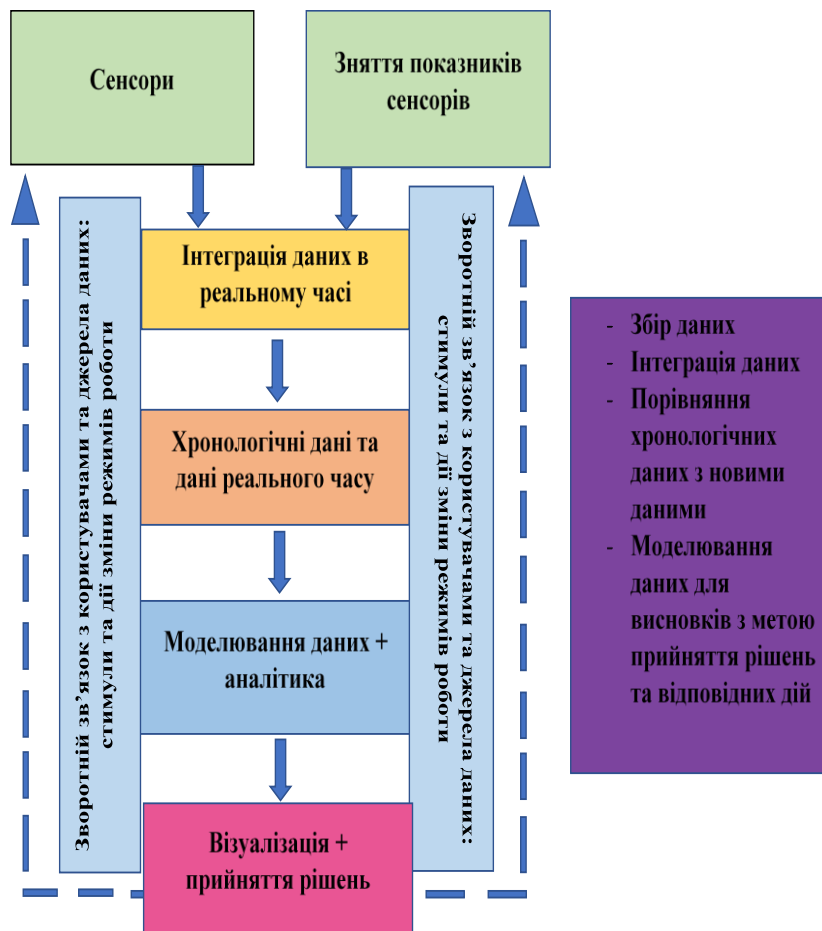

Рисунок 2. Схема роботи технології «Smart city» в контексті налагодження комунікаційних процесів [9]

Аналізуючи статистичні дані стосовно актуальності використання технології «Smart City» у різних країнах світу, можна привести приклади великих міст, які успішно реалізували цю технологію в контексті туристичної привабливості власних регіонів. Успішність технології «розумних міст» визначається наявністю і якістю у міста таких компонентів як:

- велика кількість точок доступу до Wi-fi;
- послуга з обміну автомобілями;
- швидкий та зручний спосіб онлайн-доступу до державних послуг;
- безперебійне та стабільне покриття 4G;
- оптимізована система руху транспорту, відсутність трафіку на дорогах;
- активна переробка сміттєвих відходів відповідно до світових екологічних норм;
- прийняття важливих соціальних рішень громадянами, їх участь у розвитку міста;
- наявність екологічно чистих джерел енергії [7].

Повертаючись до прикладів великих міст, які успішно реалізували технологію «розумних міст» у своїх реаліях, потрібно звернутися до списку «найрозумніших міст» створеним шведською ІТ-компанією EasyPark в 2017 році, одними з яких є:

Цюрих (Швейцарія). Місто є одним із найбільших фінансових і наукових центрів Європи, має в наявності велику структуру розумних будинків, систему переробки сміття, налагоджену систему розумного використання транспорту;

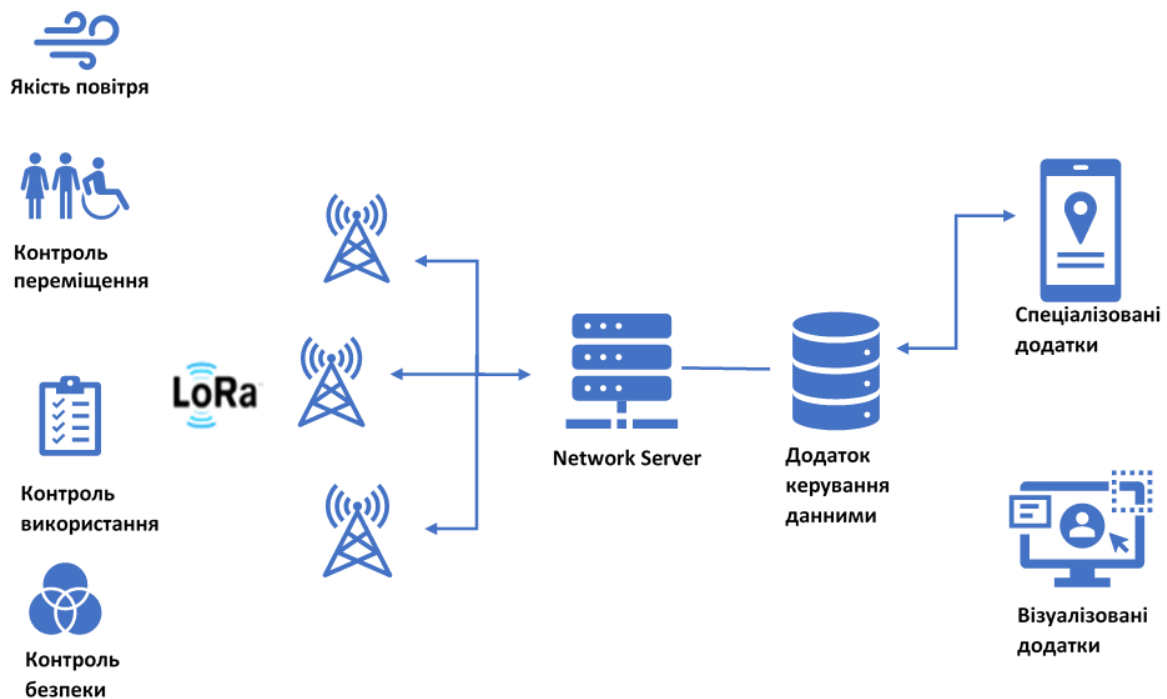

Рисунок 3. Складові елементи для успішної адаптації технології «Smart city» в місто

Копенгаген (Данія). Місто є одним із флагманів у сфері IT-технологій, бізнесу, економіки, медицини. Має власну інтерактивну міську базу даних - City Data Exchange. Такий online-майданчик представляє собою систему відкритих даних з громадських та приватних інформаційних блоків, які доступні кожному громадянину.

Токіо (Японія). Один із туристичних центрів світу. Має розвинену залізничну інфраструктуру, яка об'єднує в собі понад 100 ліній, а частота кількості пасажирів за рік сягає більше 14 млрд. Присутня система розумних паркінгів і велика кількість точок доступу до Wi-fi.

Амстердам (Нідерланди). У місті налагоджений високий рівень залученості громадян до процесу прийняття рішень за допомогою інтерактивних систем із елементами цифровізації, широкого online-доступу до державних ресурсів. Має зручний та оптимізований додаток відкритих даних Amsterdam Smart city.

Мельбурн (Австралія). Місто має велику кількість соціально значущих проєктів, особливо для життя пішоходів. Така привілея була досягнута завдяки використанню спеціальних маячків на сервіс через смартфони передається інформація, щодо розміщення пішохода на визначений сервер. Система веде підрахунок кількості людей та щільність натовпу людей цілодобово, що дозволяє дотримуватися оптимального потоку людей на вулицях [5].

Завдяки технології «розумних міст» представлені вище міста досягли великих звитяг в економічному зрості за рахунок мінімізації людських ресурсів і максимізації використання цифрових технологій. Вони є кращим підтвердженням того, чому саме потрібно адаптувати технології «розумних міст» в кожную країну.

Одним із ключових аргументів щодо використання технології «розумного міста» є також її прив'язка до терміну «електронного урядування». Забезпечення розвитку системи електронного уряду тісно пов'язане з кількістю та якістю використання технологій «Smart City». Сама ж сутність електронного урядування направлена на автоматизацію, роботизацію усіх процесів життєдіяльності людини з метою покращити

якість життя. Також, це позитивно впливає на динаміку зросту економіки за рахунок мінімізації витрат та пришвидшенню усіх важливих процесів для організації життєдіяльності населення. Чудовим прикладом симбіозу електронного урядування і технологій «розумного міста» є ініціатива Dubai Egovernment Initiative. Вона направлена на впровадження електронного урядування шляхом високоякісного надання електронних послуг для фізичних та юридичних осіб, підприємств, урядових структур. Її основними завданнями є:

- забезпечення високої якості надання послуг;
- підвищення рівня цифрової обізнаності населення;
- налагодження системи зворотного зв'язку з громадянами з метою покращення послуг;
- спрощення процесів, які використовуються громадяни і уряд;
- збільшення кількості споживачів у цифровому просторі [8].

Всі ці компоненти здійснюють колосальний вплив на активізацію зросту економічних ресурсів міста, адже зменшується кількість бюрократичних операцій, підвищується швидкість надання послуг, налагоджена система зворотного зв'язку надає можливість швидко вирішувати виявлені проблеми тощо. Якщо говорити про механізми реалізації технологій «розумних міст» в контексті їх економічної привабливості для міста, то потрібно звертати увагу на побудову саме «електронного міста» зі smart-елементами. Для того щоб успішно реалізувати таку ідею необхідно досягти вирішення питань пов'язаних з :

- нормативно-правовим забезпеченням концепції «розумного електронного міста»;
- аспектами, які нівелюють появу факторів небезпеки у місті;
- створення інфраструктури міста шляхом використання електронних технологій;
- появою глобальних data-центрів у місті для збереження важливих даних і надання громадянам доступу до них;
- налагодження роботи системи електронного документообігу;
- підтримки громадських ініціатив, особливо, в аспектах оцифрування міста;
- досягнення ефективності в роботі центрів з надання адміністративних послуг, в тому числі і електронних адміністративних послуг;
- створенню відкритого бюджету міста;
- використання соціальних мереж для покращення комунікативних зв'язків громадськості з урядом, налагодження системи зворотного зв'язку [10].

Стосовно головного у використанні технологій «Smart city», то їх ефективність залежить від багатьох факторів. Це стосується й фінансових ресурсів міста, обізнаності громадян у функціонуванні технологій, достатньої кількості низових ініціатив збоку громадян тощо. Однак, основними рекомендаціями щодо впровадження і досягнення ефективності в системі функціонування «розумного міста» є:

- залучення громадян та інших зацікавлених сторін у вигляді державних, громадських та бізнес інституцій;
- переоцінка ролі міста і його адміністрації в житті кожного громадянина як потенційного користувача розумними технологіями;
- витіснення застарілих рішень щодо старих систем керування містом на користь застосування і розробки нових передових автоматизованих систем;
- заохочення ініціативних груп і організацій, які виступають в ролі розробників інноваційних моделей функціонування сучасного міста;
- створення всеосяжної стратегії даних і платформ даних для реалізації проєктів в даному напрямку;

- створення інноваційних лабораторій для стимулювання нових розробок, спрямованих на збереження екосистеми та підвищення рівня комфорту і безпеки громадян;
- забезпечення безпеки даних громадян та надання їм вільного доступу до них;
- залучення представників міської інфраструктури до розробки, фінансування та реалізації ініціатив, спрямованих на впровадження систем «розумного міста»;
- організація політичної підтримки відповідних проєктів, які стосуються системи розвитку «розумних міст» і процесу їх інтеграції в суспільство;
- створення координаційного органу та спеціальної системи планування прийняття рішень щодо впровадження інноваційних технологій;

- розробка взаємопов'язаних комплексних підходів до реалізації проєктів «розумних міст» з метою охопити якомога більше сфер життєдіяльності громадян в місті.

Завдяки такому плану і є можливим досягнення успіхів у будь-яких аспектах адаптації системи «розумного міста». Великий економічний зріст та потенціал, який приносить ця технологія для будь-якого міста і для людства загалом, можливо реалізувати виключно дотримуючись правильного підходу, який був описаний вище.

Висновки. Отже, проаналізувавши концепцію «розумного міста» у парадигмі використання її в суспільних процесах громадян, мною були визначені основні переваги щодо адаптації такої моделі міста в реалії будь-якого регіону світу. На основі дослідження зарубіжного досвіду використання технології «Smart city» було виокремлено ряд переваг, які сприятимуть економічному піднесенню при її адаптації в реалії будь-якого міста, а саме:

- підвищення конкурентоспроможності міста на глобальному ринку;
- позиціонування міста як висококультурного, технологічного осередку для приваблення туристів, розвитку іміджу міста;
- забезпечення громадян всебічною інформатизацією та цифровізацією усіх процесів, які відбуваються у місті, задля покращення стану їх життя;
- створення нових систем баз даних для підвищення обізнаності людей в справах міста;
- пришвидшення переходу до систем електронного документообігу в будь-яких сферах діяльності людини;
- мінімізація використання людських ресурсів стосовно механічної праці;
- максимізація технологічної потужності міста;
- розвиток інфраструктурних об'єктів;
- збільшення використання екологічно чистих джерел енергії;
- стабілізація роботи державного управління;
- налагодження системи зворотного зв'язку між громадянами та представниками влади;
- підвищення цифрової обізнаності громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційний ресурс Cargo sous terrain . URL: <https://www.cst.ch/en/what-is-cst/>.
2. CargoCup, information about «The CargoCap system». URL: <http://www.cargocap.com/content/the-cargocap-system>.
3. Smart city: технологии «умного города» и их целевое назначение». URL: <https://www.everest.ua/ru/smart-city-tehnologyy-umnogo-goroda-y-yh-czelevoznachenye-2/>.
4. Інформаційний ресурс RBC. URL: <https://www.rbc.ru/tech-nology-and-media/02/08/2017/5981c9d09a79476444387878>.

5. Копенгаген признан самым «умным» городом на планете. K. Fund Media. URL: <https://kfund-media.com/ru/kopengagen-pryznan-samym-umnym-gorodom-na-planete>.
6. Солдатов С.А. «Smart city» – город будущего. *Современные технологии автоматизации*. 2015. № 2. С. 24-35.
7. Дашук Ю.Є., Лепкий М.І. Досвід використання Smart-технологій в управлінні туристичним продуктом міста. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2019. № 3(14). С. 294-299.
8. Чукут С. А., Шуляк М. С. Особливості впровадження електронного урядування в об'єднаних арабських еміратах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 92–95.
9. Соколовська О.О. Smart city: використання інформаційно-комунікативних технологій у місцевому самоврядуванні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 11-12 (13-14). С. 77-85.
10. Касич А.О., Федоряк Р.М., Собянїна А.П. Інноваційна технологія Smart city як механізм покращення рівня життя в сучасному місті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. № 27(1). С. 50-54.
11. Greenfield A. Against the Smart city. URL: <https://urbanomnibus.net/2013/10/against-the-smart-city/>.
12. Marciniak K. Applying knowledge grid models in smart city concepts. *Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit*. 2013. P. 238–244.
13. The truth about smart cities: 'In the end, they will destroy democracy'. URL: <https://www.theguardian.com/cities/2014/dec/17/truth-smart-city-destroy-democracy-urban-thinkers-buzzphrase>.

REFERENCES

1. Cargo sous terrain . URL: <https://www.cst.ch/en/what-is-cst/>.
2. CargoCup, information about «The CargoCap system». URL: <http://www.cargocap.com/content/the-cargocap-system>.
3. Smart city: tehnologii «umnogo goroda» i ih tselevoe naznachnie». URL: <https://www.everest.ua/ru/smart-city-tehnologyy-umnogo-goroda-y-yh-czelevoznachenye-2/>.
4. Informacijnyj resurs RBC. URL: <https://www.rbc.ru/tech-nology-and-media/02/08/2017/5981c9d09a79476444387878>.
5. Kopengagen priznan samym «umnyim» gorodom na planete. K. Fund Media. URL: <https://kfund-media.com/ru/kopengagen-pryznan-samym-umnym-gorodom-na-planete>.
6. Soldatov, S.A. (2015). «Smart sity» – gorod buduschego. *Sovremennyye tehnologii avtomatizatsii*, 2, 24-35.
7. Dashchuk, Yu.Ye., Lepkyi, M.I. (2019). Dosvid vykorystannia Smart-tekhnologii v upravlinnia turystychnym produktom mista. *Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*, 3(14), 294-299.
8. Chukut, S.A., Shuliak, M.S. (2016). Osoblyvosti vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia v obiednanykh arabskykh emiratakh. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 8, 92–95.
9. Sokolovska, O.O. (2014). Smart sity: vykorystannia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnologii u mistsevomu samovriaduvanni. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11-12 (13-14), 77-85.
10. Kasyh, A.O., Fedoriak, R.M., Sopianina, A.P. (2017). Innovatsiina tekhnolohiia Smart sity yak mekhanizm pokrashchennia rivnia zhyttia v suchasnomu misti. *Naukovyĭ visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika i menedzhment*, 27(1), 50-54.
11. Greenfield, A. Against the Smart city. URL: <https://urbanomnibus.net/2013/10/against-the-smart-city/>.

12. Marciniak, K. (2013). Applying knowledge grid models in smart city concepts. *Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit*, 238–244.
13. The truth about smart cities: ‘In the end, they will destroy democracy’. URL: <https://www.theguardian.com/cities/2014/dec/17/truth-smart-city-destroy-democracy-urban-thinkers-buzzphrase>.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.6

УДК 338.47 (477)

JEL: M21, D22, D81

Олійник Л.В.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua**Скідченко А.О.**

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-6682-3937

skidchenko.a@donnu.edu.ua

АНАЛІЗ ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ НА ПРИКЛАДІ ТОВ «НОВА ПОШТА»

У статті проаналізовано функціонування та перспективи розвитку діяльності транспортних підприємств на основі ТОВ «Нова Пошта». Розглянуто сутність підприємницького ризику в діяльності фірми як ймовірність неотримання запланованих результатів при здійсненні такої діяльності, розглядаються і аналізуються класифікація підприємницьких ризиків і способи управління ними. Сучасне життя постійно вимагає вдосконалення роботи різних служб підприємства і високого професійного рівня працівників. У зв'язку з цим завдання впровадження автоматизованих процесів в будь-яку галузь промисловості, в тому і числі, і транспортну, є актуальною. Діяльність підприємств здійснюється за попередньо складеними планами. Але змінити заплановані події або перешкодити їх реалізації може об'єктивна невизначеність, що обумовлює наявність підприємницьких ризиків. Внаслідок цього значно ускладнюються або унеможливорюється досягнення поставленої мети. Будь-яка сфера людської діяльності, особливо підприємницька, обтяжені ризиком. Оскільки ризик є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, підприємцю потрібно не уникати ризику, а вірно оцінювати ступінь та вміти керувати ним, щоб знизити ризики.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, ризик, підприємницький ризик, транспортна компанія.

Рис. – 1, Табл. – 8, Літ. – 8

Олейник Л.В.,

к.э.н., доцент,

доцент кафедры предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua

Скидченко А.А.,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-6682-3937

skidchenko.a@donnu.edu.ua

АНАЛИЗ ПУТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ НА ПРИМЕРЕ ООО «НОВАЯ ПОЧТА»

В статье проанализированы функции и перспективы развития деятельности транспортных предприятий на примере ООО «Новая почта». Рассмотрены суть предпринимательского риска в деятельности компании как вероятность неполучения запланированных результатов при данной деятельности, рассматриваются и анализируются классификация предпринимательских рисков и способы управления ими. Современная жизнь постоянно требует улучшения работы разных служб предприятия и высокого профессионального уровня работников. В связи с этим задание внедрения автоматизированных процессов в любую сферу промышленности, в том и числе и транспортную, является актуальной. Деятельность предприятия осуществляется по предварительному составленному плану. Но изменить запланированные события или помешать их реализации могут неопределенные ситуации связанные с предпринимательским риском. Это значительно усложняет или делает невозможным достижения поставленной цели. Любая сфера человеческой деятельности, особенно предпринимательская, связана с риском. Поскольку риск является неотъемлемой частью предпринимательской деятельности, предпринимателю нужно не избегать рисков, а правильно оценивать их степень чтобы ими управлять.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, риск, предпринимательский риск, транспортная компания.

Рис. - 1, Табл. - 8, Лит. – 8

L. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-3650-9891

lar.olijnyk@donnu.edu.ua

A. Skidchenko,

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-6682-3937

skidchenko.a@donnu.edu.ua

ANALYSIS OF WAYS OF OVERCOMING ENTREPRENEURIAL RISKS ON THE EXAMPLE OF NOVA POSHTA LLC

The article analyzes the functioning and development prospects of the activities of transport enterprises on the basis of LLC "New pochta". The essence of entrepreneurial risk in the activities of a company is considered as the probability of not obtaining the planned results in the implementation of such activities, the classification of entrepreneurial risks and methods of managing them are considered and analyzed. Happy life permanently vimagaye evidence of work of different Service of reception and high professional level of clerks. In this regard, the planting of the right to automatize processes in any path of industry, in that and in number and transport, is relevant. The activities of enterprises are carried out according to pre-drawn plans. But changing the planned events or hindering their implementation may objective uncertainty determines the presence of business risks. As a result, it is significantly accelerated or impossible to achieve the goal. Any area of human activity, especially entrepreneurial, burdened with risk. Since risk is an integral part of entrepreneurial activity, an entrepreneur does not need to avoid risk, but to correctly assess the degree and be able to manage it in order to reduce risks.

Key words: *entrepreneurship, entrepreneurial activity, risk, entrepreneurial risk, transport company.*

Figure - 1, Tab. - 8, Ref. – 8

Постановка проблеми. Сучасне життя постійно вимагає вдосконалення роботи різних служб підприємства і високого професійного рівня працівників. У зв'язку з цим завдання впровадження автоматизованих процесів в будь-яку галузь промисловості, в тому і числі, і транспортну, є актуальною.

Послуги з перевезення вантажів є важливим фактором розвитку економіки країни і забезпечення її зовнішньоекономічних зв'язків. Здійснення перевезення вантажів автомобільним транспортом займає переважну частку в порівнянні з перевезенням вантажів іншими видами транспорту. Проте, сфера перевезення вантажів з використанням автомобільного транспорту має безліч питань, які необхідно вирішувати для підвищення ефективності вантажоперевезень.

Розвиток ризикових ситуацій може призвести як до настання несприятливих наслідків (збитків, упущеної вигоди) так і до позитивних результатів для підприємства у вигляді збільшення прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявність значної кількості наукових досліджень свідчить про особливу зацікавленість науковців питанням шляхів зниження підприємницького ризику. Проблему оцінки різного роду ризиків досліджували такі вчені-економісти: Т.М. Азаренкова, Н.А. Герасимчук, В.Г. Кабанов, Ю.М. Карпенко, П.В. Коваль, В.А. Кравченко, О.О. Проценко, П.В. Пузирьова, Ю.В. Солоненко, І.В. Чуприна та інші. Проте проведені дослідження не дають відповіді на всі питання та не вирішують усього комплексу проблем, пов'язаних з оцінкою ризику, шляхів зниження підприємницького ризику. Звідси виникає необхідність подальшого дослідження проблем, пов'язаних з підприємницьким ризиком.

Метою дослідження є надати характеристику підприємницького ризику, визначити позитивні та негативні аспекти функцій ризику у підприємницькій діяльності; з'ясувати методи оцінки та шляхи зниження ризику, які дозволяють запропонувати деякі напрями зниження рівня підприємницького ризику в транспортній галузі на прикладі ТОВ «Нова пошта». Аналіз функціонування та характеристика перспектив розвитку діяльності транспортних підприємств України на прикладі ТОВ «Нова пошта».

Викладення основного матеріалу. У Законі України «Про підприємства в Україні» зазначено, що підприємництво – це самостійна ініціатива, систематична, на

власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку [1]. Однак процес прийняття відповідальності одночасно є й процесом прийняття на себе ризику. Ризик – це головний елемент підприємництва в умовах ринкової економіки. Отже, здатність і готовність до ризику – якість, що притаманна підприємцю.

ТОВ «Нова Пошта» — це найбільш популярна на даний час транспортна українська компанія, що надає послуги з експрес-доставки документів, різних вантажів, а також посилок фізичних осіб та бізнес - посилок. На даному етапі ТОВ «Нова Пошта» є одним з найкрупніших роботодавців в Україні. На теперішній час у компанії працюють більше, ніж 28 тис. працівників [2].

Слід зазначити, що ТОВ «Нова Пошта» входить до групи компаній «Нова Пошта», яка надає клієнтам, бізнесу та приватним фізичним особам, повний спектр логістичних та пов'язаних з ними послуг. До цієї групи входять як українські, так і зарубіжні компанії, а саме «Нова Пошта», «НП Логістик», «ПОСТ ФІНАНС» та «Нова Пошта Глобал». Сама група «Нова Пошта» входить у ТОП-100 крупніших платників податків в Україні. Тільки за 2019 рік компанія перерахувала до бюджетів всіх рівнів країн більше ніж 4,3 млрд грн податків та зборів [2].

На даному етапі компанія має найсучасніші сортувальні термінали, розташовані у місті Києві, а також у містах Львів та Хмельницький. Такі термінали здатні обробляти від 14 – 20 тисяч посилок усього за одну годину.

Розвиток підприємництва в Україні спричиняє необхідність вивчення проблем, пов'язаних з ризиками. Перехід підприємств на ринкові умови господарювання обумовлює виникнення ризикової ситуації наступними чинниками:

- непередбачені зміни у внутрішніх і зовнішніх умовах діяльності;
- наявність альтернативних рішень;
- імовірність виникнення збитків;
- імовірність одержання додаткового прибутку.

В межах управлінського ризику виділяють особливий вид ризику - підприємницький. Під господарським (підприємницьким) ризиком слід розуміти ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів. Виходячи з даного визначення, господарський ризик - це явище, ознака і властивість діяльності, а не тільки поняття. Зміст підприємницького ризику як економічної категорії обумовлює його основні функції, що виконуються в процесі підприємницької діяльності [3].

Таблиця 1

Функції підприємницького ризику

<i>Функції</i>	<i>Характеристика</i>
1	2
Основна функція	Створення підприємницького доходу. Головним джерелом доходу є інновації та реалізація здатності підприємця ризикувати.
Інноваційна функція	Підприємець, використовуючи інновації, організовуючи інноваційний процес, ризикуючи при цьому, тим самим створює особливий інноваційний клімат.

Продовження таблиці 1

1	2
Захисна функція	В умовах невизначеності є небезпека втрати ресурсів, недоотримання доходів порівняно із запланованим варіантом. Прораховуючи й передбачаючи ймовірність настання непередбачених ситуацій, підприємець запобігає багатьом втратам або швидко компенсує їх.
Аналітична функція	Необхідно прорахування можливих варіантів, вибору оптимального варіанту, який дозволить здійснити господарський маневр у потрібний момент, з найменшими втратами або з найбільшим виграшем.
Регулятивна функція	Підприємець надає динамізму процесу господарювання. Це рух уперед з багатьма невідомими, з ризиком. Щоб додати цьому процесу стійкості, адаптуватися в непевності, потрібна особлива регулятивна функція.
Соціальна функція	Сприяючи підвищенню ефективності виробництва, ризик тим самим створює реальну матеріальну базу для задоволення соціальних потреб, для підвищення добробуту населення. При стійкій роботі підприємства стабілізується зайнятість населення.

Причини, що зумовлюють підприємницький ризик, можна згрупувати за сферою прояву на внутрішні: недоліки у системі управління; недоліки організації процесу виробництва та зовнішні: поведінка контрагентів; похибки у визначенні попиту; природно-кліматичні умови; зміни ринкової кон'юнктури; зміни економічних факторів; політичні та інші. Повністю уникнути ризику в підприємницькій діяльності неможливо, але його треба передбачити і знизити до мінімального рівня. Науковці виділяють декілька методів оцінки ризику (табл 2).

Таблиця 2

Методи оцінки ризику

Статистичний	Експертний	Розрахунково-аналітичний
1-використовується в стабільних умовах 2-оцінюється через розрахунок коливання (мінливість) можливого результату	використовується за відсутності необхідних статистичних даних або за різкої зміни умов діяльності ризику	1-базується на теоретичній моделі розвитку підприємства 2-потребує великого обсягу знань, кваліфікації розробників та значних матеріальних витрат

За стабільності внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, достатньої кількості даних про перебіг окремих операцій (доходи і втрати), процесів, напрями економічної активності використовують процедури статистичного методу оцінки ризику. Цей метод ґрунтується на теорії ймовірностей розподілу випадкових величин.

З метою аналізу щодо використання наявного фінансового, виробничого та інтелектуального потенціалу компанії, треба проаналізувати основні показники виробничо-господарської діяльності компанії. Економічний аналіз діяльності підприємства надає актуальну інформацію щодо ефективності використання виробничих та фінансових ресурсів на підприємстві [4].

Під час аналізу фінансових показників діяльності ТОВ «Нова Пошта» за останні три роки діяльності, користуючись балансом та звітом про фінансову діяльність. Для цього порівнюємо наглядно показники доходу ТОВ «Нова Пошта» за період 2017-2019 р. у таблиці 3.

Як свідчать дані фінансової звітності, що були перенесені до вищенаведеної таблиці 3, група компаній ТОВ «Нова Пошта» у звітному 2019 році отримала 13,453 млрд

грн чистого доходу від реалізації своїх послуг, що на 27,94% більше, ніж у звітному 2018 році та на 70,29% більше, ніж у попередньому 2017 році відповідно [2].

Таблиця 3

Показники доходу ТОВ «Нова Пошта» за 2017-2019 р., млрд. грн

Показник	2017	2018	2019
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	7,900	10,515	13,453
Валовий прибуток	1,700	1,964	2,948
Прибуток від операційної діяльності	570	493,7	1,024
Прибуток до оподаткування	500	510,6	868,3
Чистий прибуток	430	452,6	782,9

Чистий прибуток компанії ТОВ «Нова Пошта» в 2019 році становив 782,954 млн грн, що на 72,97% більше порівняно з попереднім звітним 2018 роком та на 82,06% більше, ніж у попередньому 2017 році відповідно. Операційний прибуток компанії минулого року становив 1,024 млрд грн проти 493,746 млн грн роком раніше, а валовий - 2,949 млрд грн (1,965 млрд грн), данні свідчать про те, що компанія аналізує свою попередню діяльність та здійснює антикризове управління.

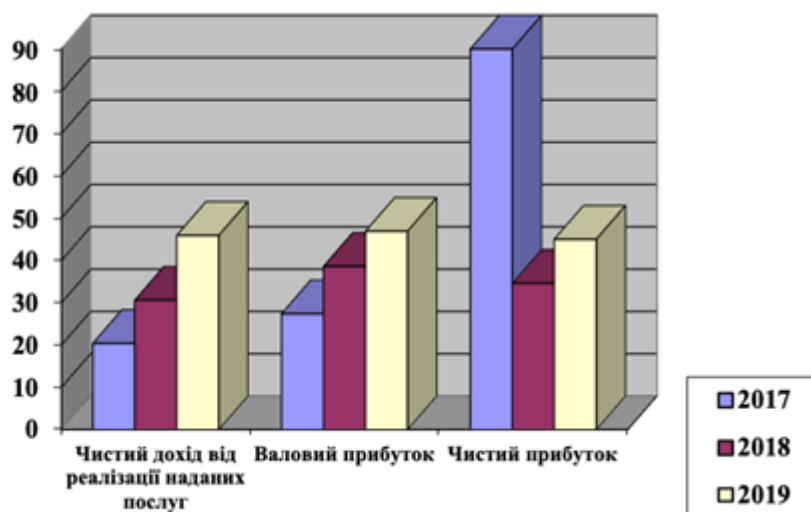

Рисунок 1. Темпи зростання прибутковості ТОВ «Нова Пошта» за період 2017-2019 р. Розглянемо динаміку витрат ТОВ «Нова Пошта» у таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка витрат ТОВ «Нова Пошта» за 2017 – 2019 р., млрд. грн.

Показник	Роки			Відхилення (+/-) 2019 р	
	2017	2018	2019	2017	2018
Матеріальні витрати	940	1183,9	1328,4	+388,4	+144,5
Витрати на оплату праці	2300	3527,5	4202,5	+1902,5	+675
Відрахування на соціальні заходи	450	686,6	824,1	+374,1	+137,5
Амортизація	95	131,4	675,3	+580,3	+543,9
Інші операційні витрати	3800	4617,4	5544,3	+1744,3	+926,9
Разом	7500	10146,8	12574,6	+5074,6	+2427,8

Загальна сума витрат ТОВ «Нова Пошта» збільшилася на 2427,8 млрд.грн у звітному 2019 році у порівнянні із звітним 2018 роком, відповідно загальна сума витрат збільшилася у звітному 2019 році у порівнянні із звітним 2017 роком на 5074,6 млрд.грн. [2]. Основну частку в витратах компанії займають витрати на оплату праці та інші операційні витрати. Це абсолютно нормальний процес, наведені дані повністю відповідають загальному нарощуванню обсягів наданих послуг у звітному 2019 році, а також постійним збільшенням працівників компанії.

Таблиця 5

Основні економічні показники діяльності ТОВ «Нова Пошта» за період 2017 – 2019 р.

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темп зростання 2018/2017, %	Темп зростання, 2019/2018, %
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, млрд.грн	355	475	1328	133,8	279,5
Середньорічна величина оборотних активів, млрд.грн	975	1650	2100	169,2	127,3
Фондовіддача	22,25	22,10	10,13	99,3	45,8
Рентабельність активів, %	22,6	18,1	15,1	80,1	83,4
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	8,1	6,36	6,40	78,5	100,6
Рентабельність оборотних активів, %	35,0	29,0	34,2	82,6	117,9

Всі показники рентабельності діяльності підприємства ТОВ «Нова Пошта» за 2017-2019рр. досить високі, що є позитивним фактором. Компанія щорічно нарощує обсяги наданих послуг, особливо за останній 2019 рік. Темпи зростання обсягу наданих послуг перевищують темпи зростання витрат, що є позитивним моментом в діяльності компанії й веде до зростання прибутку від наданих послуг. ТОВ «Нова Пошта» має резерви для збереження і зміцнення свого становища на ринку. Показники вартості оборотних активів значно збільшилися у звітному 2019 році в порівнянні із звітними 2018 та 2017 р., що свідчить про розширення обсягів виробництва. Зниження показника рівня фондовіддачі було обумовлене значним зростанням вартості основних виробничих фондів у 2019 р. у порівнянні із звітними 2018 та 2017 р. Зниження показника фондовіддачі у 2019 році у порівнянні із 2018 та 2017 році скоріш за все було спричинено вводом нової техніки, вартість якої на одиницю продукцію вище, але експлуатаційні витрати значно нижче і в цілому така техніка буде ефективніша, ніж стара, тому у цьому випадку падіння показника фондовіддачі зовсім оправдано та не несе негативну інформацію щодо динаміки успішної роботи підприємства. Показник рентабельності активів дає змогу зрозуміти – наскільки ефективно керівництво компанії розподіляє наявні активи для отримання максимального прибутку. Показник рентабельності оборотних активів достатньо високий та впевнено тримає своє середнє значення останні три роки роботи компанії. Це свідчить про те, що компанія дуже успішно генерує свої наявні оборотні активи для отримання прибутку.

Для підприємств, що у процесі господарської діяльності самостійно не вирішують усі виробничі та збутові завдання, аутсорсинг бізнес-функцій стає популярною альтернативою. Це призвело до зростаючої кількості аутсорсингових партнерств у світі, де ключовими у відносинах є довгострокові стосунки із бізнес-партнерами, взаємно корисні для обох партнерів. На даному етапі популярною моделлю розвитку власної

справи, що надає реальні конкурентні переваги є аутсорсинг.

Таблиця 6

Переваги та недоліки використання аутсорсингу в логістиці на різних рівнях компанії ТОВ «Нова Пошта»

<i>Рівні</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Фінансовий рівень	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення витрат логістики; - візуалізація логістичних витрат; - можливість використання рідкісних ресурсів у інших видах діяльності; - скорочення витрат щодо залучення високоякісних фахівців. 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення частки транзакційних витрат; - незаплановані витрати або додаткові виплати; - труднощі кількісного визначення економії; - конверсійні витрати.
Організаційний рівень	<ul style="list-style-type: none"> - немає необхідності у великій штаті працівників; - фокусування зусиль та ресурсів на «ключових компетенціях»; - спрощення структури управління компанією; - якісний сервіс; - розподіл відповідальності з аутсорсером. 	<ul style="list-style-type: none"> - залежність від інших; - недостатній вплив на логістичного оператора; - зниження продуктивності власних співробітників; - зниження якості сервісу, при несумлінності аутсорсера.
Стратегічний рівень	<ul style="list-style-type: none"> - повний спектр послуг, що надаються одним постачальником; - гарантія професійної відповідальності; - мінімізація ризиків логістики; - впровадження сучасних технологій. 	<ul style="list-style-type: none"> - не виконання договірних зобов'язань та покладених функцій в повному обсязі; - проблеми координації; - обмеження поставок; - можлива не узгодженість дій аутсорсера зі стратегією підприємства.

Дії, які необхідно виконати, щоб визначити критерії прийняття рішення щодо аутсорсингу логістичних функцій:

- проаналізувати загальний стан підприємства та визначити доцільність використання аутсорсингу на підприємстві;
- орієнтуючись на стратегію розвитку підприємства, оцінити ефективність прийнятого рішення;
- оцінити ефективність прийнятого рішення з економічної точки зору (порівняння витрат у ситуації передачі повноважень аутсорсеру й при виконанні заданого переліку функцій внутрішніми підрозділами підприємства);
- визначити цілі, які необхідно досягти та реалізувати за допомогою впровадження аутсорсингу;
- виявити непрофільні або збиткові бізнес-процеси;
- проаналізувати ринок українських логістичних провайдерів;
- врахувати специфіку діяльності та чітко визначити вимоги до провайдера логістичних послуг в контракті.

Для управління підприємницьким ризиком та зниження його ступеню керівництво компанії ТОВ «Нова Пошта» може застосовувати різні способи:

1. Диверсифікація - процес розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладення капіталу, які безпосередньо не пов'язані між собою, з метою зниження ступеня ризику і втрат доходів. Диверсифікація дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різноманітними видами діяльності.

2. Лімітування - встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту і т. п. Лімітування є важливим прийомом зниження ступеня ризиків.

3. Самострахування означає, що компанія має намір підстрахувати себе сама, ніж купувати страхівку в страховій компанії.

При виборі конкретного засобу управління підприємницьким ризиком компанія ТОВ «Нова Пошта» може виходити з таких принципів:

- не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал;
- не можна ризикувати більшим заради малого;
- слід передбачати наслідки ризику.

Завершальним етапом аналізу рекомендацій щодо засобів з підвищення ефективності управління підприємницькими ризиками діяльності підприємства ТОВ «Нова Пошта» є визначення загального плану управління ризиком. Цей план повинен включати:

- результати ідентифікації всіх областей ризику;
- перелік основних ідентифікаторів ризику в кожній області;
- результати рейтингової оцінки індикаторів ризику, що відображають їх значимість для досягнення цілей діяльності;
- результати статистичного аналізу ризику,
- аналізу чутливості та глобального аналізу ризику;
- рекомендовані стратегії зниження ризику в кожній сфері діяльності, пов'язаної з реалізацією діяльності;
- перелік процедур, що забезпечують моніторинг ризиків підприємницької діяльності.

Вплив ризиків буде незмінно позначатися на всіх сторонах роботи компанії, значно погіршуючи його фінансове становище, виробничі, збутові можливості, здатність відповідати за своїми зобов'язаннями і т. п. Приділяючи належну увагу принципам управління підприємницькими ризиками діяльності підприємства ТОВ «Нова Пошта», про які йдеться вище, можна уникнути великої кількості втрат відразу за кількома напрямками. Тому є дуже актуальним і необхідним створення на підприємстві ТОВ «Нова Пошта» ефективної системи управління підприємницькими ризиками, а також моніторингу ринку послуг.

Джерелами інформації, призначеної для аналізу підприємницького ризику підприємства ТОВ «Нова Пошта» є:

- бухгалтерська звітність підприємства. Дані документи (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал, звіт про рух грошових коштів) в стислій формі містять всю офіційну інформацію про підприємство - стан основних фондів, рівень оборотних активів підприємства, величину дебіторської і кредиторської заборгованостей, фінансові результати діяльності підприємства та ін. Аналіз бухгалтерської звітності підприємства дозволить виявити значну частку ділових, кредитних, організаційних ризиків;

- організаційна структура і штатний розклад підприємства. Аналіз даної інформації дозволяє виявляти організаційні ризики на підприємстві, недосконалу інформатизацію щодо недоліків у роботі, а також виниклих проблем, що потребують найшвидшого вирішення;

- карти технологічних потоків (техніко-виробничі ризики);
- договори і контракти (ділові і юридичні ризики);
- фінансово-виробничі плани підприємства. Повнота їх виконання дає можливість комплексно оцінити стійкість підприємства до всієї сукупності ризиків [2].

Проаналізувавши діяльність підприємства ТОВ «Нова Пошта», можна зробити висновок, що для даного підприємства можуть нести загрозу:

- зниження намічених обсягів вантажоперевезень внаслідок зменшення продуктивності праці, простою автотранспорту або недовикористання виробничих потужностей, втрат робочого часу може призвести до недоотримання запланованого обсягу прибутку;

- зниження тарифів на перевезення у зв'язку з недостатньою якістю, несприятливим зміною ринкової кон'юнктури, падінням попиту, цінової інфляцією призводить до ймовірних втрат;

- інші підвищені витрати, які можуть бути внаслідок високих транспортних витрат, торгових витрат, накладних та інших побічних витрат;

- сплата підвищених відрахувань та податків, якщо в процесі здійснення бізнес-плану ставки відрахувань і податків стануть занадто великими.

Діяльність ТОВ «Нова Пошта», також як діяльність будь-якого підприємства заснована на угодах, своєчасне виконання яких партнерами і контрагентами є одним з найважливіших умов стійкості і прогнозованої роботи підприємства. Тому ризики, пов'язані з невиконанням договорів також є актуальними для даного підприємства. Серед таких можна відзначити ризик відмови партнера від укладення договору після переговорів, ризик виникнення дебіторської заборгованості, ризик укладання договору з неплатоспроможним партнером та ін.

Згідно з проведеним SWOT-аналізом підприємства, що був направлений на виявлення сильних та слабких сторін виявлено:

- дуже довгий ланцюжок інформатизації вищого керівництва компанії щодо виниклих термінових проблем;

- відсутність адресної доставки, адже у цій сфері у компанії є достатньо сильний конкурент (Meest-Express);

- недосконалість страхування вантажів;

- плинність кадрів та ін.

До незалежних від підприємства причин виникнення ризиків слід віднести в першу чергу непрогнозовану неплатоспроможність партнерів, так як неспроможність одного підприємства позначається на фінансовому становищі його партнерів, і т.д. по ланцюжку аж до платоспроможності потенційних покупців, які не отримують зарплату на підприємстві.

Одним із заходів страхування ризику несвоєчасних платежів по договорам такий метод зниження ступеню ризику як самострахування. Треба відзначити, що на підприємстві не створений резервний фонд. Створення подібних фондів особливо актуально в умовах кризи не платежів. Розмір резервного фонду повинен бути достатнім у порівнянні з можливими втратами в результаті виникнення простроченої дебіторської заборгованості, невиконання договору або виникнення непередбачених витрат. Розмір дебіторської заборгованості на кінець 2019 р., становив 445265 млн. грн., для того щоб своєчасно біла можливість перекривати поточну дебіторську заборгованість, яка перетворилася на довгострокову, підприємству необхідно створити резервний фонд для таких втрат. Такий метод самострахування власних ризиків є одним із методів дисипації ризику на підприємстві.

За даними аналізу фінансово-господарської діяльності, було встановлено, що підприємство працює з високою рентабельністю. При цьому показники прибутку і рентабельності мають позитивну динаміку, що характеризує діяльність підприємства, як успішну. Організація є фінансово стійким, і не має труднощів з погашенням заборгованості. Показники абсолютної та поточної ліквідності компанії ростуть станом на 2019 рік, що говорить про те, що компанія має можливість не тільки погашати свої

строкові зобов'язання, але компанія володіє занадто вищими ресурсами, що можуть перекрити зобов'язання компанії перед кредиторами. Рівень ризику рентабельності активів компанії низький, компанія має високий прибуток з достатнім запасом міцності. Компанія не обтяжена високим рівнем кредиторської заборгованості, що говорить про те, що у разі необхідності компанія може залучити нові кредити, не обтяжуючи себе вже існуючими боргами.

Компанії ТОВ «Нова Пошта» з ціллю уникнення внутрішніх ризиків, треба виявляти активність в напрямку розвитку своєї діяльності, змінивши принципи управління діяльністю організації. На підприємстві необхідно вдосконалити процес прийняття управлінських рішень. Вся відповідальність за прийняття того чи іншого рішення лежить на керівнику підприємства. Необхідно підібрати правильний системний підхід для прийняття послідовних та обґрунтованих рішень. Коли на підприємстві виникає та чи інша проблема, виникає довгий процес її діагностики, передачі із одної ланки в іншу ланку управління, на кожній сходинці такого управлінського ланцюжка керівництва компанією відбувається процес обговорення проблеми, у той час як необхідно приймати вірне рішення та не зупиняти діяльність підприємства в цілому. Ланцюг інформування вищих органів управління ТОВ «Нова Пошта» достатньо складний, потребує певного часу перед тим, як вищі органи влади будуть проінформовані про наявність тієї чи іншої проблеми в роботі. Виникає високий внутрішній ризик неефективного менеджменту. Тому, у період коли мережа відділень компанії ТОВ «Нова Пошта» стає більш розширеною, оновлюється парк автотранспорту, про що також свідчать значне збільшення показників основних фондів звітності підприємства у 2019 році у порівнянні з 2018, 2017 р., треба вдосконалювати систему інформатизації вищого керівництва для прийняття своєчасних рішень по ефективному управлінню компанією. Адже, ефективне управління означає успішний розвиток компанії, отримання стабільного прибутку – це стратегія успішності завжди.

Найбільш цікаві ідеї, згідно до статистики, будуть направлені до спеціального відділу, що працює над якістю наданих послуг та розташований у місті Києві. В разі успішності такої ідеї, вона буде направлена до Ради директорів, які будуть приймати остаточне рішення щодо втілення її в життя, а також надання премії співробітникові. Це також значно буде стимулювати персонал щодо розробки рекомендацій стосовно покращення якості наданих послуг підприємством.

Вивчивши роботу підприємства в різних підрозділах, був помічений такий недолік, що функціональні фахівці займаються лише локальними завданнями свого підрозділу, а досягнення локальних цілей не завжди призводить до цілей організації. З усього перерахованого вище видно актуальність і необхідність наявності на цьому підприємстві ефективної системи управління ризиком. Таким чином, ще одним із запропонованих заходів щодо управління підприємницьким ризиком на підприємстві ТОВ «Нова Пошта» для найбільш ефективної реалізації даної функції, є виділення в системі управління підприємством окремого структурного підрозділу - відділ управління ризиком (ОУР). Проект обов'язково повинен включати розробку організаційної структури ОУР, розробку управлінської процедури і карти організації праці на робочому місці. Цей відділ повинен, в обов'язковому порядку, прийняти на озброєння спеціальну програму цільових заходів з управління ризиком на підприємстві, адже служба безпеки ТОВ «Нової Пошта» не здатна вирішувати такі завдання. Наявність такого відділу на підприємстві буде гарантувати висока стійкість і захищеність від внутрішніх і зовнішніх ризиків. Беручи до уваги рекомендації економічної літератури з управління ризиками, а також недоліки, виявлені безпосередньо на підприємстві, необхідно щоб відділ управління ризиком

складався з наступних основних виконавчих груп - моніторингу підприємства і середовища його функціонування, аналітиків ризику, планування антиризикових заходів і управління в кризових ситуаціях, які задіяні в процесі управління ризиком і пов'язані інформаційними потоками.

Організаційна схема майбутнього відділу управління ризиком передбачає: начальника відділу, ризик менеджера та економіста.

Таблиця 7

Розрахунок потреб у персоналу та фонду оплати праці

Найменування спеціалісту	Кількість	Річна оплата праці, тис грн
Начальник відділу	1	240,5
Ризик-менеджер	1	180
Економіст	1	168
Всього	3	588,5

Як свідчать дані із таблиці 7, підприємству потрібно 588 тис.грн кожного року на впровадження нового відділу.

Таблиця 8

Розрахунок ефективності запропонованих заходів

Показник	Значення
Комерційні ризики, млн.грн.	5500
% зниження за рахунок впроваджених заходів	10%
Економічний ефект	$5500 \times 10\% = 550$
Витрати на оплату праці, тис.грн	588,5
Відрахування на соціальні заходи, тис.грн	205
Додаткові витрати, тис.грн	10
Прибуток від реалізації стратегії, млн.грн	$550 \text{ млн.} - 588,5 - 205 - 10 = 549,2$

Таким чином, від реалізації даних запропонованих заходів підприємство буде отримувати прибуток у розмірі 549,2 млн.грн. щорічно. Із очікуваних труднощів буде пошук кваліфікованого персоналу, ефективна організація праці.

Висновки. Ризик є обов'язковим елементом бізнесу. Підприємницька діяльність неможлива без ризику, тому при плануванні майбутньої діяльності важливим є врахування та оцінювання ризиків. Проблема створення ефективного управління ризиками є актуальною і потребує вирішення, адже процес становлення практики управління ризиками на підприємствах ще не завершений, а завдання створення єдиної методики не може бути вирішене, оскільки кожне підприємство унікальне, орієнтоване на власну ринкову сферу, можливості своїх співробітників, конкурентів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про підприємства в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12>.
2. Офіційна сторінка компанії «Нова пошта». URL: <https://novaposhta.ua>
3. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2010. 326 с.
4. Олійник Л.В. Сучасні підходи до ефективного управління ресурсами та активами підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. Том 2. №4. С. 206-209.
5. AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарти управління ризиками. URL: <http://www.ferma.eu>

6. Солоненко Ю. В. Управління сімейним бізнесом в умовах ринкової економіки. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3 (23). С. 417–423
7. Нескородев С. М., Грачова О. О. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 47. С. 132–136.
8. Шишкіна О., Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 155–163.

REFERENCES

1. Закон Ukrainy «Pro pidpryjemstva v Ukraini». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12>
2. Oficijna storinka kompaniji «Nova poshta». URL: <https://novaposhta.ua>
3. Bondar, O. V. (2010). Sytuacijnyj menedzhment: navch. posib. K. : Centr uchbovoi literatury. 326.
4. Oliňnyk, L.V. (2012). Suchasni pidkhody do efektyvnogho upravlinnja resursamy ta aktyvamy pidpryjemstva. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu. Ekonomichni nauky*. T2.4. 206–209.
5. AIRMIC, ALARM, IRM: Standarty upravlinnja ryzykamy. URL: <http://www.ferma.eu>
6. Solonenko, Ju.V. (2016) Upravlinnja simejnym biznesom v umovakh rynkovoji ekonomiky. *Економіка і організація управління*. 3 (23). 417–423.
7. Neskorodjev, S.M., Ghrachova, O.O. (2014). Doslidzhennja sutnosti upravlinnja finansovymy ryzykamy pidpryjemstva. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 47. 132–136.
8. Shyshkina, O., Zhurman, S. (2018). Systematyzacija naukovykh pidkhodiv do rozuminnja pryrody ryzyku. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*. 3 (15). 155–163.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.7

УДК 658.512:338.2

JEL: M10, L10

Сакун Л.М.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0001-5113-4154

lesyasakun13@gmail.com**Сухомлин Л.В.,**

к.т.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0001-9511-5932

Різніченко Л.В.,

викладач кафедри менеджменту,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-9135-2911

Всількін Б.О.,

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах посткризового функціонування перед підприємствами постає завдання забезпечення стійкості розвитку, що можливо завдяки формуванню ефективного механізму управління змінами на підприємстві. Реінжиніринг являє собою сукупність засобів, заходів і методів, у тому числі відповідних інформаційних технологій, призначених для кардинального поліпшення основних показників діяльності підприємства. Впровадження реінжинірингу бізнес-процесів як інноваційного методу управління стратегічними змінами є безперечно актуальним в умовах діяльності вітчизняних підприємств в нестабільних ринкових умовах.

Основним методом вирішення проблеми виступає впровадження ефективних заходів управління стратегічними змінами з метою отримання позитивного економічного й соціального ефекту від перепроєктування бізнес-процесів на прикладі АТ «АвтоКрАЗ».

Метою роботи є дослідження реінжинірингу бізнес-процесів як сучасного методу управління стратегічними змінами, що дозволить забезпечити якісно новий рівень показників ефективності роботи підприємства у посткризовий період його функціонування.

У науковій статті розроблено механізм управління адаптаційними змінами. Запропоновано алгоритм реінжинірингу підприємства. Сформульовано переваги за використання інструментів реінжинірингу, засоби їх втілення. Впроваджено організаційно-економічний механізм реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств. Розглянуто модель бізнес-процесів вищого рівня для умов функціонування АТ «АвтоКрАЗ».

Методологічним підґрунтям наукового дослідження є сучасні методи наукових досліджень, серед яких: логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів – для вдосконалення понятійного апарату дослідження; економіко-статистичного аналізу – для визначення аналізу сучасного стану діяльності промислових підприємств; методи порівняння, аналізу та синтезу – для аналізу особливостей досвіду впровадження реінжинірингу в передових організаціях; методи комплексного підходу – для обґрунтування положень вітчизняного реформування економіко-правових механізмів роботи виробничих підприємств.

Запропоновано впровадження структурних змін у напрямі спрощення ієрархії, децентралізації управління, використання адаптивних структур, покращення вертикальної і горизонтальної координації діяльності, формування нової команди фахівців із управління змінами, реалізації заходів з подолання кризи та забезпечення розвитку, підтримки раціоналізаторства, винахідництва, енергозбереження.

Запроваджено методіку SWOT-аналізу реінжинірингу бізнес-процесів виробничої сфери автомобілебудівного підприємства на прикладі АТ «АвтоКрАЗ» та його конкурентів.

Ключові слова: управління змінами, стратегічні зміни, реінжиніринг бізнес-процесів, алгоритм реінжинірингу підприємства, модель бізнес-процесів вищого рівня.

Рис. - 5., Табл. - 5, Літ. – 10

Сакун Л.Н.,

к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента,

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

ORCID: 0000-0001-5113-4154

lesyasakun13@gmail.com

Сухомлин Л.В.,

к.т.н., доцент, доцент кафедры менеджмента,

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

ORCID: 0000-0001-9511-5932

Ризниченко Л.В.,

преподаватель кафедры менеджмента,

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

ORCID: 0000-0002-9135-2911

Велькин Б.О.,

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК СОВРЕМЕННЫЙ МЕТОД УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В условиях посткризисного функционирования перед компаниями стоит задача обеспечения устойчивости развития, выполнение которой возможно благодаря формированию эффективного механизма управления изменениями на предприятии. Реинжиниринг представляет собой совокупность средств, мер и методов, в том числе соответствующих информационных технологий, предназначенных для кардинального улучшения основных показателей деятельности предприятия. В нестабильных

рыночных условиях, внедрение реинжиниринга бизнес-процессов, как инновационного метода управления стратегическими изменениями, является бесспорно актуальным в условиях деятельности отечественных предприятий.

Основным методом решения проблемы выступает внедрение эффективных мер управления стратегическими изменениями с целью получения положительного экономического и социального эффекта от перепроектирования бизнес-процессов на примере АО «АвтоКрАЗ».

Целью работы является исследование реинжиниринга бизнес-процессов как современного метода управления стратегическими изменениями, что позволит обеспечить качественно новый уровень показателей эффективности работы компании в посткризисный период его функционирования.

В научной статье разработан механизм управления адаптационными изменениями. Предложен алгоритм реинжиниринга предприятия. Сформулированы преимущества при использовании инструментов реинжиниринга, предложены средства их воплощения. Внедрен организационно-экономический механизм реинжиниринга бизнес-процессов производственных предприятий. Рассмотрена модель бизнес-процессов высшего уровня для условий функционирования АО «АвтоКрАЗ».

Методологическим основанием научного исследования являются современные методы научных исследований, среди которых: логический, диалектический, метод обобщения, комплексного и системного подходов – для совершенствования понятийного аппарата исследования; экономико-статистического анализа – для определения анализа современного состояния деятельности промышленных предприятий; методы сравнения, анализа и синтеза – для анализа особенностей опыта внедрения реинжиниринга эталонных предприятий; методы комплексного подхода – для обоснования положений отечественного реформирования экономико-правовых механизмов работы производственных предприятий.

Предложено внедрение структурных изменений в направлении упрощения иерархии, децентрализации управления, использование адаптивных структур, улучшение вертикальной и горизонтальной координации деятельности, формирование новой команды специалистов по управлению изменениями, реализацию мер относительно преодоления кризиса и обеспечения устойчивого развития, поддержка рационализаторства, изобретательства, энергосбережения.

Введена методика SWOT-анализа реинжиниринга бизнес-процессов производственной сферы автомобилестроительного предприятия на примере АО «АвтоКрАЗ» и его конкурентов.

Ключевые слова: управление изменениями, стратегические изменения, реинжиниринг бизнес-процессов, алгоритм реинжиниринга предприятия, модель бизнес-процессов высшего уровня.

Рис. - 5., Табл. - 5, Лит. - 10

L. Sakun,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management,
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0001-5113-4154
lesyasakun13@gmail.com

L. Sukhomlyn,

Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management,
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0001-9511-5932

L. Riznichenko,

Lecturer at Department of Management,
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
ORCID: 0000-0002-9135-2911

B. Vielkin,

Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES AS A MODERN METHOD OF MANAGING STRATEGIC CHANGES IN THE ENTERPRISE

In the conditions of post-crisis functioning, the enterprises come up against the task of ensuring the sustainability of development, which is possible due to the formation of an effective mechanism for managing changes at the enterprise. Reengineering is a complex of means, measures, methods, including appropriate information technologies designed to dramatically improve the main indicators of the enterprise's activity. The introduction of the reengineering of business processes as an innovative method of strategic change management is undoubtedly relevant in the conditions of the activity of domestic enterprises in unsteady market conditions.

The main method of solving the problem is the introduction of effective measures to manage strategic changes to obtain a positive economic and social effect from the redesign of business processes on the example of JSC "AutoKrAZ".

The purpose of the work is to research the reengineering of business processes as a modern method of strategic change management, which will ensure a qualitatively new level of performance indicators of the enterprise in the post-crisis period of its functioning.

The scientific article developed a mechanism for managing adaptive changes. The algorithm of reengineering of the enterprise is proposed. The advantages of the use of reengineering tools and means of their implementation are formulated. The organizational and economic mechanism of reengineering of business processes of production enterprises was implemented. The model of business processes of the highest level for the conditions of functioning of JSC "AutoKrAZ" is considered.

The methodological basis of scientific research is a modern method of scientific research, among them: logical, dialectical, method of generalization, complex and systemic approaches – for improvement of conceptual apparatus of research; economic and statistical analysis – to determine the analysis of the current state of industrial enterprises; methods of comparison,

analysis, synthesis – for the analysis of peculiarities of experience in the implementation of reengineering in advanced organizations; methods of a comprehensive approach – to justify the provisions of domestic reform of economic and legal mechanisms of work of production enterprises.

The introduction of structural changes is proposed regarding to simplification of hierarchy, decentralization of management, use of adaptive structures, improvement of vertical and horizontal coordination of activity, the formation of a new team of experts in change management, implementation of measures to overcome the crisis and ensure development, support rationalization, inventiveness, energy saving.

SWOT-analysis of the business processes of the production sector of automotive-building enterprise was introduced on the example of JSC "AutoKrAZ" and its competitors.

Keywords: change management, strategic changes, business process reengineering, enterprise reengineering algorithm, high-level business process model.

Fig. - 5., Table - 5, Ref. – 10

Постановка проблеми: В умовах посткризового функціонування перед підприємствами постає завдання забезпечення стійкості розвитку, що можливо завдяки формуванню ефективного механізму управління змінами на підприємстві. Вважаючи, що розвиток – це перехід системи з одного якісного стану в інший, і в основу такого перетворення покладено зміни як процес руху від одного стану до іншого, то виникає необхідність визначення необхідних та можливих змін на підприємстві з подальшим визначенням механізму їх здійснення.

Сучасний економічний стан і діяльність машинобудівних підприємств характеризується складним економічним середовищем, що динамічно змінюється, наявністю складних управлінських проблем. Аналіз діяльності підприємств промисловості свідчить про те, що лише незначна їх частина пристосувалась до ринкових змін. Інші орієнтовані на виживання і намагаються забезпечити продовження своєї діяльності у нестійкому ринковому середовищі.

Реінжиніринг являє собою сукупність засобів, заходів і методів, у тому числі відповідних інформаційних технологій, призначених для кардинального поліпшення основних показників діяльності підприємства. Для цього здійснюється аналіз і наступна зміна існуючих бізнес-процесів [1].

Для цього необхідна корінна реструктуризація, переорієнтація стереотипів виробничо-господарського механізму і системи управління, що склалися. Тому все більшого значення набуває оцінка й аналіз діяльності господарюючих суб'єктів, що дозволить виявити слабкі сторони їх діяльності та визначити основні напрямки їх покращення. Сформована на цій основі стратегія розвитку машинобудівного підприємства допоможе вплинути на збільшення вже існуючої частки ринку. Серед внутрішніх факторів впливу на діяльність суб'єктів господарювання: недосконала політика керівництва в операційній та стратегічній діяльності, нездатність топ-менеджерів протистояти негативним тенденціям (недостатність фінансових ресурсів, низький портфель замовлень, як наслідок спад у виробництві, неефективна маркетингова та товарна політика, низький рівень інноваційного розвитку, недосконала політика управління запасами тощо). До зовнішніх факторів можна віднести світову фінансову кризу, маніпуляції комерційних банків з валютним курсом національної валюти, високі кредитні ставки банківської системи, податковий тиск тощо.

Ситуація, яка зараз спостерігається, вимагає суттєвих змін, в тому числі і кардинальних, які можуть дати значний поштовх в економічному розвитку

підприємства. Таким елементом радикальних змін є саме реінжиніринг.

Вибір і формування ефективної стратегії орієнтовані на довгостроковий період розвитку підприємства. Ключові засади такої стратегії торкаються проблемних аспектів як організаційно-економічної сфери (засобів і форм) його діяльності, так і системи взаємин всередині організації, а також її позиції у ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань у сфері управління змінами, впровадження методів реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах займалися зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме М. Робсон, Ф. Уллах, П. Страссман, А. Стрікланд, Т. Давенпорт, Камерон Е., Коен Д., С. Кисельов, Е. Ойхман, Попов Е., К. Волков, Е. Зиндер, А. Зуб, А. Бородін, О. Виноградова, Т. Данько, В. Пономаренко, Т. Норберт, А. Биков. Кожен із авторів, акцентує увагу на різних аспектах розробки та реалізації проектів реінжинірингу бізнес-процесів, обмежуючись загальною концепцією процесного управління. Незважаючи на значну увагу приділену вивченню закордонного досвіду, формуванню принципів та інструментарію реінжинірингу практична складова та результативність впровадження в діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств досліджена недостатньо, тому немає єдиного підходу до самого розуміння його сутності. Наукові пошуки сучасних вчених більшою мірою пов'язані з теоретичним та методичним забезпеченням реінжинірингу. Тому є невирішеною проблемою узгодження інтересів функціональних підрозділів із досягненнями стратегічних цілей топ-менеджменту підприємства.

Постановка завдання. Мета даної статті – дослідження реінжинірингу бізнес-процесів як методу, що дозволить забезпечити якісно новий рівень показників ефективності роботи машинобудівного підприємства у посткризовий період його функціонування та забезпечить значне зростання його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасною погляд на управління компанією полягає в фокусуванні на бізнес-процесах та передбачає систематичну їх ідентифікацію, управління ними, управлінську взаємодію персоналу в межах окремих процесів і підприємства в цілому. Такий підхід, отримав назву Business Process Management (BPM). Використання його у практичній діяльності дозволяє істотно підвищити рівень прозорості, керованості бізнесу і поліпшити показники його ефективності (вартість, час, якість, рівень задоволеність клієнтів, витрати тощо). У більшості випадках, коли організація потребує серйозних радикальних змін, необхідна розробка програми реінжинірингу бізнес-процесів [2].

Розглянемо необхідні зміни на вітчизняних машинобудівних підприємствах в рамках п'яти груп: зміни бізнес-моделі, техніко-технологічні, структурні та культурні зміни і орієнтовані на персонал.

Технологічні зміни пов'язані з виробничою функцією підприємства, кінцевим завданням їх є підвищення ефективності виробничих процесів та обслуговуючих виробництв. Серед їх задач: удосконалення товарів і послуг; виробничих технологій; сприяючих технологій. Технологічні зміни призводять до покращення якості продукції та зниження її собівартості.

Наразі більшість вітчизняних підприємств функціонують за схемою ресурсноорієнтованої бізнес-моделі, проте в сучасних умовах є необхідним є перехід до бізнес-моделі типу BtoW (Business to Worker) – Бізнес до працівника [3, 4]. Це дозволить компаніям підвищити привабливість участі працівників у винахідницькій та раціоналізаторській роботі, бо нині рівень інноваційності є досить низьким. Необхідною є зміна ціннісної пропозиції в рамках забезпечення інноваційності продукції, що пропонується споживачу, гарантування її екологічності та надійності тощо.

Щодо структурних змін, то необхідні зміни у напрямі спрощення ієрархії; децентралізація управління; використання адаптивних структур; покращення вертикальної і горизонтальної координації діяльності; формування нової команди фахівців із управління змінами; реалізації заходів з подолання кризи та забезпечення розвитку; підтримки раціоналізаторства, винахідництва, енергозбереження тощо.

Культурні зміни передбачають розвиток координації, співпраці, усунення конфліктів між працівниками; формування загальнокорпоративних цінностей; сприяння розвитку молодих працівників; застосування механізмів підтримки високого рівня культури працівників тощо.

Зміни, орієнтовані на персонал, стосуються мотивації раціоналізаторської та винахідницької роботи; формування у менеджерів навичок ситуативного управління за умов нестабільності середовища; розробки програм і проєктів для підвищення кваліфікації і обміну досвідом, включно з досвідом управління змінами; розробки багаторівневої системи мотивації; підтримки та сприяння розвитку творчості працівників.

В умовах виходу із кризи в діяльності машинобудівних підприємств саме розробка та впровадження механізму управління адаптаційними змінами допоможе стабілізувати їх роботу (див. рис. 1).

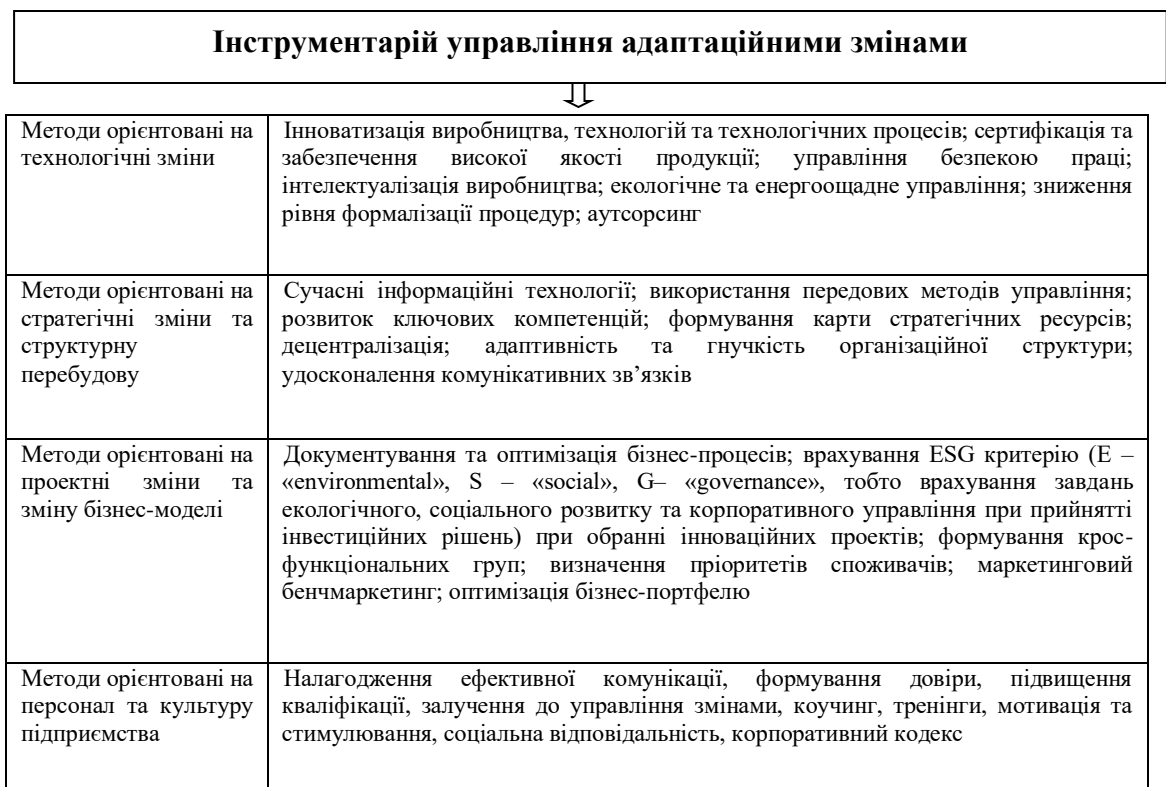

Рисунок 1. Механізм адаптаційного управління змінами

Реінжиніринг виступає як передовий метод і програма стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства, що перебуває в кризовій ситуації. Інноваційний характер реінжинірингу полягає у впровадженні на підприємстві принципово нових бізнес-процесів, орієнтованих, у першу чергу, на створення, освоєння й використання технологічних інновацій.

Впровадження інноваційний методів управління, процедури реінжинірингу бізнес-

процесів, які зможуть підвищити економічну ефективність діяльності є безперечно актуальними в умовах діяльності вітчизняних підприємств в нестабільних ринкових умовах [5,6]. Проблему практичного впровадження реінжинірингу бізнес-процесів (РБП) необхідно шукати на рівні операційної діяльності промислового підприємства.

Розглядаючи практичні аспекти впровадження реінжинірингу бізнес-процесів промислового підприємства на прикладі ПрАТ «АвтоКрАЗ», можемо констатувати, що воно характеризувалося нестабільним фінансовим станом, і в компанії виникають певні проблеми щодо підвищення ефективності господарської діяльності. Для подолання таких явищ, у 2019 році керівництво почало впроваджувати реінжиніринг бізнес-процесів на своєму виробництві. Початок впровадження характеризувався документуванням всіх бізнес-процесів, головною метою якого було отримання чіткого уявлення про організацію роботи підприємства по принципу «від початку до кінця».

Виокремлення головних завдань документування бізнес-процесів підприємства полягають у: класифікації і ранжуванні бізнес-процесів за ступенем їх важливості та ролі для досягнення цілей; побудова бізнес-моделі підприємства та визначенні керівників бізнес-процесів; формуванні каталогу бізнес-процесів; уточнення цілей і задач та показників їх оцінювання; у розмежуванні повноважень та відповідальності посадових осіб за всіма рівням управління; виявленні вузьких місць і факторів зниження ефективності бізнес-процесів, аналізі потреби в ресурсах; оптимізація організаційної та функціональної структур управління; формуванні резервів зниження витрат.

Виокремивши у складі бізнес-процесів підприємства процеси управління, операційні процеси, та процеси забезпечення діяльності сформуємо класифікаційну модель (рис. 2):

- бізнес-процеси управління – це суттєва зміна або кардинальне перетворення процесів управління, яка змінює всю систему управління підприємством і допомагає у майбутньому досягти поставленої мети реалізації стратегії підприємства;
- бізнес-процеси операційної діяльності – це зміна або удосконалення процесів операційної діяльності, щодо зміни спеціалізації або його основної діяльності. Цей реінжиніринг ефективний лише за умови взаємодії процесів центрального управління та процесів забезпечення операційної діяльності;
- бізнес-процеси забезпечення операційної діяльності – його результатом є вивільнення додаткових ресурсів та оптимізація їх використання у суміжних бізнес-процесах.

Визначення цінності конкретного продукту є основою принципу раціональності. З точки зору споживача найсуттєвішими є лише ті операції та процеси, які додають цінності продукту, саме тому цей принцип забезпечує мінімізацію втрат часу та матеріальних ресурсів, що мають місце в процесі виробництва та гарантує впровадження заходів щодо їх мінімізації [7,8]. У таблиці 1 узагальнено основні види витрат та способи їх усунення на підприємстві.

І саме впровадження процесів реінжинірингу бізнес-процесів дозволить забезпечити: подолання проблем неузгодженості або протиріч між цілями діяльності різних функціональних підрозділів; змінити вимоги до підготовки працівників, так діяльність виконавців стає багатоплановою та різноманітною, що є значним фактором мотивації праці; працівники набувають самостійності щодо прийняття рішень і обрання можливих варіантів досягнення цілей і можуть діяти з власної ініціативи в рамках своїх повноважень; змінюються критерії оцінки ефективності роботи та її оплати (від оцінки діяльності до оцінки результату), тобто підприємство повинно мати таку шкалу, щоб стимулювати ефективність роботи відповідно до результату.

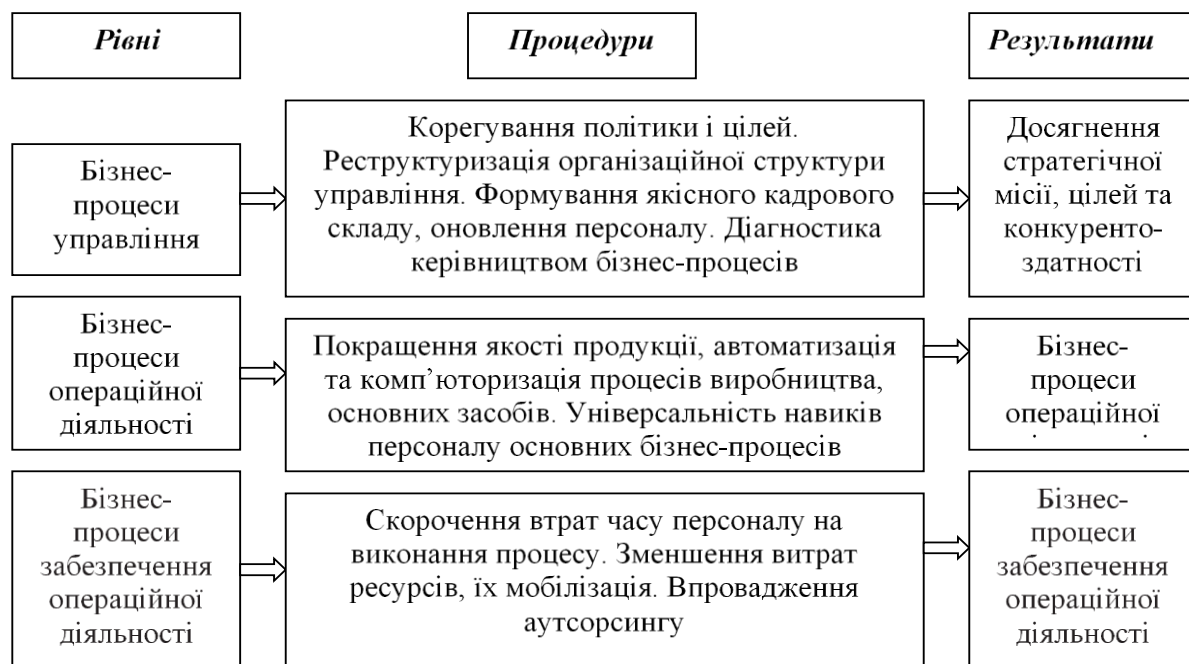

Рисунок 2. Взаємозв'язок між рівнями, процедурами та результатами реінжинірингу

Таблиця 1

Основні види втрат та способи їх усунення на підприємстві

Види втрат	Способи усунення втрат
Зайве переміщення запасів та матеріалів	Формування ефективних виробничих потоків, виробничих осередків, перепланування.
Надлишок складів сировини, матеріалів, напівфабрикатів, готових виробів, перевиробництво	Ощадливе виробництво, Канбан, визначення запитів споживачів та відсутність відступу від них, формування портфелю замовлень, передплата готових виробів, планування запасів, система витягування тощо.
Зайві внутрішньо змінні переміщення співробітників	Застосування принципів проектування робочих місць та економії рухів (як приклад – раціоналізації робочого місця «5S»), якісне планування виробництва
Виявлення дефектів/переробка, сортування	Усунення причин браку, запровадження стандартизації, уніфікації, ефективне екологічне управління
Простої через очікування робітників, матеріалів, вихід зі строю обладнання, нестачі фінансових ресурсів	Використання TPM (Total Productive Maintenance), SMED (Single-Minute Exchange of Dies), витягування потоку, синхронізація етапів виробництва між собою
Невикористаний трудовий потенціал	Навчання на виробництві (TWI - Training Within Industry), щоденне керівництво роботами (DWM), підвищення кваліфікації персоналу, коучинг, тренінги

Доопрацьовано авторами на основі джерел [8; 9]

Загальний вигляд алгоритму реінжинірингу підприємства представлено на рисунку 3.

Рисунок 3. Алгоритм реінжинірингу підприємства

Допрацьовано авторами на основі джерела [10]

Впровадження організаційно-економічного механізму реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств з урахуванням екологічного фактора передбачається в такі етапи (рис. 4):

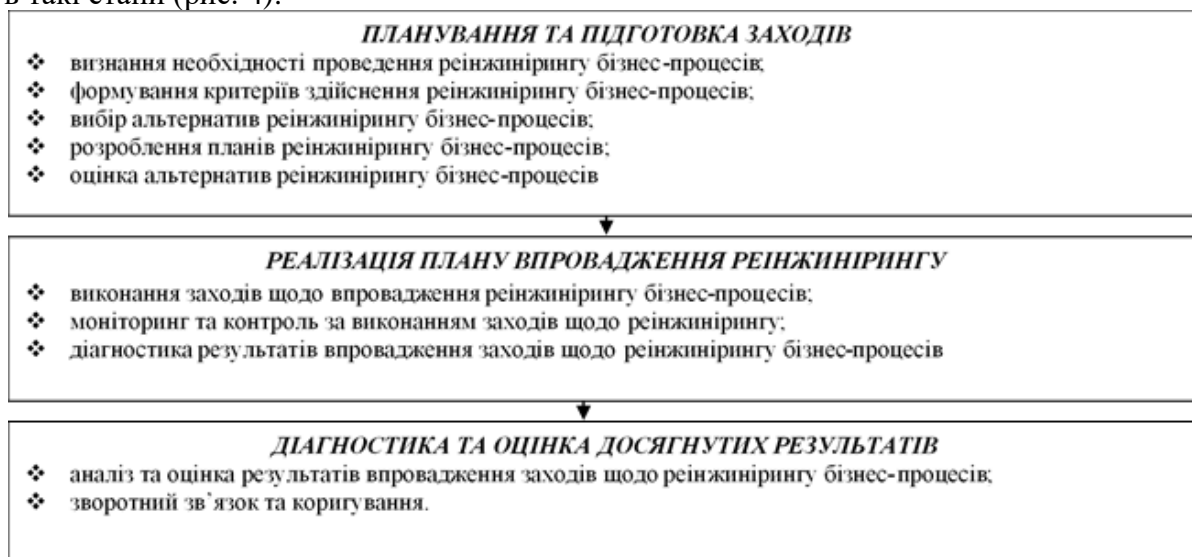

Рисунок 4. Процес впровадження організаційно-економічного механізму реінжинірингу бізнес-процесів

На першому етапі відбувається модернізація системи, регулювання та забезпечення нормативно-правової бази у напрямі ефективної взаємодії адміністративного і

виробничого корпусу щодо впровадження ринкових механізмів реінжинірингу бізнес-процесів. На цьому етапі визначаються місія, цілі підприємства, пріоритетні заходи та джерела їх фінансування.

На другому етапі здійснюються економіко-соціальні перетворення, що передбачені заходами реінжинірингу бізнес-процесів підприємств, тут очікують і діагностують перші результати. На третьому етапі проводиться моніторинг та оцінка досягнутих результатів реінжинірингу та їх визначають їх вплив на соціально-економічний розвиток, а наприкінці цього етапу діючі заходи переглядаються та коригуються.

Розглянемо побудову моделі бізнес-процесів вищого рівня для умов функціонування АТ «АвтоКрАЗ» (рис. 5). Модель верхнього рівня управління включає в себе чотири етапи: на вищому щаблі – процеси управління, далі, розподіл на основні процеси, процеси розвитку та забезпечуючі процеси. Реінжиніринг бізнес-процесів у виробничій сфері розкладається на передпроектні бізнес-процеси. Сформулюємо перепроєктування бізнес-процесів виготовлення лінійки вантажних автомобілів АТ «АвтоКрАЗ» та окреслимо результати від їх впровадження (табл. 2).

Таблиця 2

Реінжиніринг бізнес-процесів виробничої сфери підприємства

Бізнес-процес	Результат реінжинірингу
Впровадження потоку та послідовності виготовлення вантажних автомобілів на виробництві	1. На підставі отриманих даних від цехів, споживачів і власної потреби складального цеху у основній продукції, групою із впровадження ощадливого виробництва розроблено план-графік послідовності виготовлення автомобілів. Графік враховує можливості ділянки та забезпечує виконавців достовірною і своєчасною інформацією про послідовність і кількість виготовлення автомобілів відповідно до номенклатурного плану.
Документообіг по матеріалам механо-складального цеху	Скорочення часу на оформлення документів на отримання матеріалів механо-складальним цехом зі складів АТ і на передавання заготовок з цеху в інші цехи в 2 рази
Організація робочого простору по системі 5S	1. Розробка заходів щодо організації робочого простору ділянок цеху (стандартизація, сортування, вдосконалення). 2. Створення стандартів щодо прибирання обладнання (дотримання порядку, утримання в чистоті) 3. Розробка дворівневого механізму аудиту для підтримки досягнутого стану.
Документування бізнес-процесів по підприємству	Розробка механізму документування бізнес-процесів з урахуванням провесно-орієнтованої діяльності

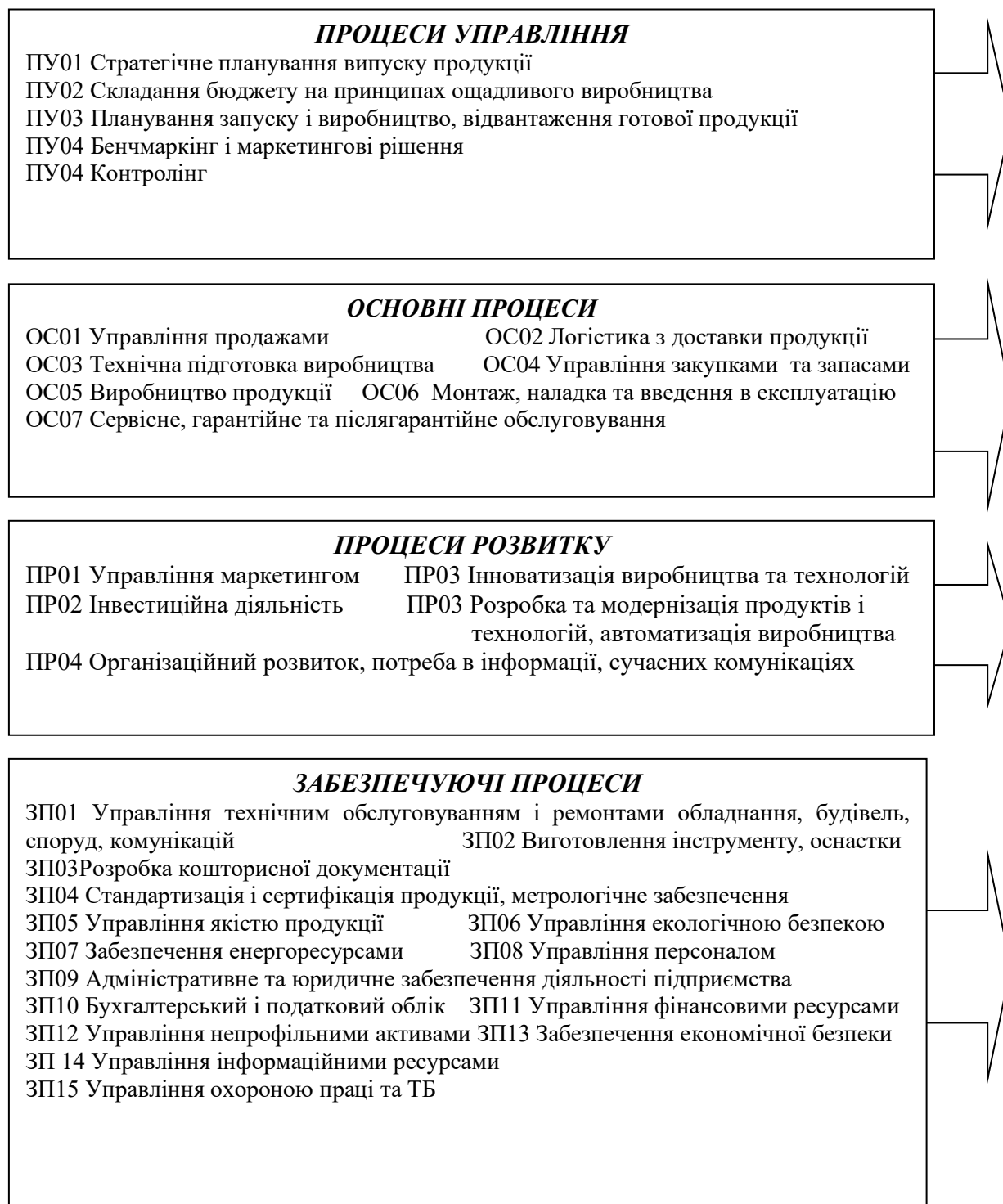

Рисунок 5. Модель бізнес-процесів вищого рівня АТ «АвтоКрАЗ»

Розглянемо більш удосконалений реінжиніринг бізнес-процесу впровадження потоку та послідовності виготовлення вантажних автомобілів на виробництві таблиця 3.

Таблиця 3

Упровадження потоку та послідовності виготовлення лінійки модернізованої лінійки вантажних автомобілів на виробництві

Етапи	Характеристика впровадження
Побудова потоку моделювання в масштабі цеху	Розглядається концепція моделювання в масштабі виробничого підрозділу
Складання та розрахунок карти майбутнього стану	При складанні карти враховується маршрути руху матеріалів, вираховується час операційного циклу, час переналагодження, кількість задіяного персоналу та центри бізнес-процесу (1 цикл: фарбування заготовок, збірка авто, збірка дверей, збірка каркасу, збірка кабіни – конкретної марки, її фарбування; 2 цикл: обстеження, наладка, сервісне обслуговування, випробовування).
Розрахунок потреби в персоналі та обладнанні	Розрахунок потреби в персоналі на підставі модернізованих виробничих потужностей; формування вимог та пошук можливих варіантів розміщення обладнання в ході перепроєктування бізнес-процесу
Визначити місця знаходження запасів, розрахувати стандартний рівень незавершеного виробництва	Етап враховує варіанти планування, запаси складів, управління процесом, маршрути робочих та їх завантаження під час такту, розмір партії обробки, частоти відбору.
Розрахунок економічної частини бізнес-процесу (економічний ефект)	Скорочення незапланованих витрат на одиницю продукції, забезпечення відповідної якості, енергоощадні технології, гнучке виробництво, автоматизація виробничих процесів, власне комплектування, власні запасні частини.
План переходу до майбутнього стану	Розробити планування ділянки виготовлення модернізованої лінійки вантажних автомобілів; встановити устаткування згідно планування; організувати робочий простір по 5S і візуалізації; провести стандартизацію дій робочих і навчити персонал розшифровувати карти стандартної роботи; розробити графіки технічного обслуговування устаткування робочими ділянками; організувати сервісне обслуговування та маркетинговий супровід; розробити правила і форму карток Канбан; провести навчання персоналу ділянки системі обслуговування і наладки воєнної техніки; виготовити картки Канбан; переглянути штатний розклад ділянки; розробити систему мотивації персоналу.
Мотивація, навчання матриця	Дає відповідь на запитання: Що необхідно робити? До чого стримувати? Включає критерії оцінювання: поточні і перспективні та види мотивації: матеріальне та моральне заохочення

У результаті запровадження дій щодо впровадження потоку та послідовності виготовлення лінійки модернізованої вантажної техніки на виробництві підприємство матиме ефективні результати. Так, наприклад, час на виготовлення авто може скоротитися із 28 до 25 днів, буде оптимізовано штат, забезпечено якість продукції, її маркетингово-збутове обслуговування.

Після розгляду практичного впровадження реінжинірингу бізнес-процесів пропонується запровадити методику SWOT-аналізу реінжинірингу бізнес-процесів виробничої сфери автомобілебудівного підприємства на прикладі АТ «АвтоКрАЗ» (таблиця 4).

Таблиця 4

Методика SWOT - аналізу реінжинірингу бізнес-процесів виробничої сфери в умовах діяльності АТ «АвтоКрАЗ»

Компоненти РБП виробничої сфери підприємства	Бальна оцінка*					
	S _i	φ	S _i *φ	S _m	φ	S _m *φ
Сильні сторони /слабкі сторони						
Оптимізація робочих місць під технологічні господарські процеси шляхом зменшення їх площ та впровадження багатостатних місць, гнучкого виробництва або автоматизація виробничої ділянки/ <i>високий рівень зносу обладнання та застарілі технології</i>	$\frac{7}{4}$	$\frac{0,2}{0,5}$	$\frac{1,4}{2}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,2}{0,5}$	$\frac{2}{5}$
Автоматизація документообігу ланцюга «матеріальні ресурси-виробництво» для скорочення часу отримання матеріалів / <i>Низький попит і низький рівень завантаження виробничих потужностей призводить до малої ефективності РБП на виробництві</i>	$\frac{4}{2}$	$\frac{0,1}{0,1}$	$\frac{0,4}{0,2}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,1}{0,1}$	$\frac{1}{1}$
Впровадження оцінки якості бізнес-процесів на кожному етапі технологічного циклу виробництва / <i>високий рівень енергозалежності виробництва може не давати виробничої ефективності від впровадження заходів з РБП</i>	$\frac{3}{7}$	$\frac{0,1}{0,3}$	$\frac{0,3}{2,1}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,1}{0,3}$	$\frac{1}{3}$
Документування бізнес-процесів для уявлення про організацію роботи підприємства по принципу «від початку до кінця» / <i>неповна інвентаризації бізнес-процесів, як наслідок проблема в достовірному описі та моніторингу бізнес-процесів</i>	$\frac{8}{4}$	$\frac{0,6}{0,1}$	$\frac{4,8}{0,4}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,6}{0,1}$	$\frac{6}{1}$
Сумарна зважена оцінка (ΣS*φ)	6,9 / 4,7			10 / 10		
Можливості / загрози						
Підвищення виробничої міцності випуску готової продукції за зміну, як наслідок зменшення втрат операційного часу, часу на перезавантаження / <i>зменшення виробничого потенціалу і невиконання запланованих показників</i>	$\frac{6}{7}$	$\frac{0,3}{0,2}$	$\frac{1,8}{1,4}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,3}{0,2}$	$\frac{3}{2}$
Підвищення рівня маневрування та ефективного використання матеріалів у виробничих підрозділах / <i>зменшення використання матеріалів як наслідок низького попиту на готову продукцію</i>	$\frac{5}{1}$	$\frac{0,1}{0,1}$	$\frac{0,5}{0,1}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,1}{0,1}$	$\frac{1}{1}$
Зменшення рівня технологічних втрат при виготовленні продукції, більш ефективний оперативний контролінг / <i>висока собівартість виробництва через великі енерговитрати</i>	$\frac{4}{8}$	$\frac{0,1}{0,5}$	$\frac{0,4}{4}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,1}{0,5}$	$\frac{1}{5}$
Повний оперативний контролінг бізнес-процесів з урахуванням вузьких місць / <i>підвищення рівня некерованості бізнес-процесів на підприємстві</i>	$\frac{8}{3}$	$\frac{0,5}{0,2}$	$\frac{4}{0,6}$	$\frac{10}{10}$	$\frac{0,5}{0,2}$	$\frac{5}{2}$
Сумарна зважена оцінка (ΣS*φ)	6,7 / 6,1			10 / 10		

У таблиці 4 максимальна бальна оцінка 10 балів; діапазон бальних оцінок $[0;10]$; S_m – максимальна бальна оцінка; φ – питома вага показника; $S_i \cdot \varphi$ – зважена оцінка фактична; $S_m \cdot \varphi$ – максимальна зважена оцінка.

Градація поточних балів та питомої ваги бралася із практичної інформації по реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві.

SWOT-аналізу реінжинірингу бізнес-процесів для умов функціонування АТ «АвтоКрАЗ» приведено із застосуванням бенчмаркінгової концепції. У цьому аналізі крім досліджуваного підприємства, аналізується діяльність промислового підприємства конкурента в період впровадження реінжинірингу бізнес-процесів (таблиця 5).

Таблиця 5

Методика SWOT-аналізу діяльності виробничого підприємства (фрагмент)
(АТ «АвтоКрАЗ» та його конкурентів при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів)

Сильні сторони	Бальна оцінка підприємства та конкурентів							
	B_1	K_1	R_{11}	...	B_2	K_2	R_{22}	S_{11}
1. Маркетинг								
1.1 Перепроєктування регіональних представництв, торгівельних представників у регіонах	8	0,6	4,8	...	3	0,5	1,5	3,3 ⁺
1.2 Автоматизація сервісного обслуговування та післягарантійної підтримки клієнтів завдяки введенню on-line серфінгу за заявками, рекламациям, що призводить до зменшення часу на обслуговування замовлення	6	0,2	1,2	...	2	0,2	0,4	0,8 ⁺
1.3 Унеможливлення дублювання функцій у середині підприємства та при взаємодії із торговими представниками	5	0,2	1,0	...	8	0,3	2,4	1,4 ⁻
2. Виробництво								
2.1 Оптимізація робочих місць під технологічні господарські процеси шляхом зменшення їх площі та впровадження багатостаночних місць, пів- або автоматизація виробничих процесів цехів	9	0,5	4,5	...	3	0,4	1,2	3,3 ⁺
2.2 Автоматизація ланки «матеріальні ресурси-виробництво» для скорочення часу отримання матеріалів на виробництві	6	0,2	1,2	...	8	0,3	2,4	1,2 ⁻
2.3 Впровадження оцінки якості бізнес-процесів на кожному етапі технологічного циклу виробництва виробів	7	0,3	2,1	...	4	0,3	1,2	0,9 ⁺
S_{int} АТ «АвтоКрАЗ»	5,7 ⁺							

У таблиці 5 B_1 , K_1 , R_{11} – показники АТ «АвтоКрАЗ»; B_2 , K_2 , R_{22} – показники конкурента. Максимальна встановлена бальна оцінка 10 балів.

Реінжиніринг бізнес-процесів набуває все більшої популярності, в якості інструмента трансформації системи та отримання значних показників результативності господарської діяльності. У результаті SWOT-аналізу (фрагмент) маємо паритет сильної сторони АТ «АвтоКрАЗ» при проведенні РБП над конкурентом, так як показник інтегральної абсолютної конкурентної сили підприємства АТ «АвтоКрАЗ» складає 5,7 бала.

Результати SWOT-аналізу реінжинірингу бізнес-процесів (табл. 4) говорять про те, що керівництво підприємства може обрати в матриці SWOT поле *SIM*, яке включає стратегію використання сил для реалізації можливостей, але йому необхідно

замислитись над ліквідацією загроз, за допомогою впровадження РБП, які пов'язані з великим ступенем зношення основних фондів та енергозалежністю виробництва.

Отже, реалізація проектів реінжинірингу бізнес-процесів забезпечуватиме такі переваги: оптимізація бізнес-процесів виробничих циклів та технологій; реструктурована організаційна структура підприємства, сприятиме усуненню надмірної кількості рівнів управління, що наблизатиме керівництво до безпосереднього контакту з виконавцями та споживачами (клієнтами); зміниться реалізація деяких адміністративних функцій; у зв'язку з багатоплановістю і змінюваністю робіт при впровадженні бізнес-процесів, необхідно буде піклуватися про безперервну і широку освіту працівників; відбуватиметься зміна критеріїв просування на посадах (від ефективності виконання роботи до здатності виконувати роботу); здійснюватиметься зміна функції менеджерів: від контролюючих до тренерських (консультаційних).

Висновки. У ході дослідження окреслено основні тенденції розвитку машинобудівних підприємств за умов впровадження концепції реінжинірингу, охарактеризовано рівні та методи реінжинірингу бізнес-процесів. Сформульовано переваги за використання інструментів реінжинірингу, засоби їх втілення. У сучасних умовах господарювання, запропоновано використання складових реінжинірингу бізнес-процесів для стратегічного управління та поступового виведення із посткризового стану вітчизняних машинобудівних підприємств.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення можливих форм і видів впровадження інструментарію реінжинірингу у діяльності машинобудівних підприємств та формування єдиних підходів до визначення його сутності. Питання практичного реінжинірингу бізнес-процесів є дуже важливим для машинобудівних підприємств, так як може дати поштовх щодо започаткування впровадження методів реінжинірингу на підставі вже існуючого досвіду лідируючих підприємств, та надаватиме додаткові конкурентні переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов; пер. с англ.; под ред. Н.Д. Эриашвили. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1997. 224 с.
2. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія. Донецьк, 2005. 195 с.
3. Камерон Э., Грин М. Управление изменениями: модели, инструменты и технологии организационных изменений; пер. с англ. Москва: Добрая книга, 2006. 358 с.
4. Коэн Д.С. Суть перемен: путеводитель. Инструменты и тактика руководства преобразованиями в компании; пер. с англ. Москва: ЗАО «Олимп - Бизнес», 2007. 320 с.
5. Бондаренко И.В. Реинжиниринг бизнес-процессов – переосмысление бизнеса URL: <http://interim-management.com.ua/reengineering.html> (дата звернення: 03.08.2020)
6. Железко Б.А., Ермакова Т.А., Володько Л.П. Реинжиниринг бизнес-процессов. Минск: Мисанта, 2006. 216 с.
7. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление; пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 496 с.
8. Восемь видов потерь, являющихся препятствием повышению эффективности. URL: <http://www.leanforum.ru/library/r11/355.html> (дата звернення: 03.08.2020)
9. Производственная система и потери. URL: <http://www.leanforum.ru/library/r22/1775.html> (дата звернення: 03.08.2020)
10. Андерсен Б. Бизнес процессы. Инструменты совершенствования. Москва: РИА «Стандарты и качество», 2003. 272 с.

REFERENCES

1. Robson, M., Ullakh, F. (1997). *Praktycheskoe rukovodstvo po reynzhynrynhu byznes-protssessov*. Moskva, Audyt, YuNYTY, 224.
2. Vynogradova, O.V. (2005). *Reinzhyrnyrh biznes-protssesiv u suchasnomu menedzhmenti: monohrafiia*. Donetsk, 195.
3. Kameron, E., Grin, M. (2006). *Upravlenie izmeniyami: modeli, instrumenty i tekhnologi organizacionnyh izmenenij*; per. s angl. Moskva, Dobraya kniga, 358.
4. Koen, D.S. (2007). *Sut' peremen: putevoditel'. Instrumenty i taktika rukovodstva preobrazovaniyami v kompanii*. ZAO «Olimp - Biznes», 320.
5. Bondarenko, I.V. *Reinzhiniring biznes-processov – pereosmyslenie biznesa* URL: <http://interim-management.com.ua/reengineering.html> (data zvernennya: 03.08.2020)
6. Zhelezko, B.A., Ermakova, T.A., Volod'ko, L.P. (2006). *Reinzhiniring biznes-processov*. Misanta, 2006. 216.
7. Aaker, D. (2007). *Strategicheskoe rynochnoe upravlenie*; per. s angl. pod red. S. G. Bozhuk. Piter, 496.
8. *Vosem' vidov poter', yavlyayushchihsya prepyatstviem povysheniyu effektivnosti*. URL: <http://www.leanforum.ru/library/r11/355.html> (data zvernennya: 03.08.2020)
9. *Proizvodstvennaya sistema i poter*. URL: <http://www.leanforum.ru/library/r22/1775.html> (data zvernennya: 03.08.2020)
10. Andersen, B. *Biznes processy. Instrumenty sovershenstvovaniya*. RIA «Standarty i kachestvo», 272.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.8

УДК 005.8:658.8:336.711(477)

JEL: G21, G41, M21, M31

Трегубов О.С.,

к.е.н., доцент,

завідувач кафедри підприємництва, корпоративної і просторової економіки,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-0397-5570

a.trigubov@donnu.edu.ua**Мережко В.А.,**

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-9389-9320

mereshko.v@donnu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В БАНКУ: ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА РОЗРОБКА ПРОЄКТУ

У статті розглянуто теоретичні основи організації маркетингових досліджень та виділено їх особливості у банках, напрями та джерела отримання інформації. На прикладі комерційного банку «ПриватБанк» обґрунтовано необхідність проведення маркетингового дослідження. Виділено та підтверджено актуальний напрям діяльності «ПриватБанку» для організації маркетингового дослідження – комерційна діяльність щодо малого та середнього бізнесу. Для проведення маркетингового дослідження створюється проєкт, в якому зазначаються всі категорії дослідження: мета, цілі, завдання, об'єкт, предмет, вибірка, методи збору та обробки інформації, джерела отримання інформації, ресурси, строки проведення та вартість. Детально розглянуто графік робіт та кошторис. За результатами маркетингового дослідження пропонується розрахувати прогнозні значення показників, що безпосередньо пов'язані з політикою «ПриватБанку» щодо малого та середнього бізнесу. Дане дослідження дасть змогу банку переглянути свою діяльність відносно такого бізнесу, посилити позиції в цьому напрямі, що дозволить збільшити загальних дохід.

Ключові слова: банк, маркетингові дослідження, комерційна діяльність, малий та середній бізнес, проєкт

Рис. – 3, Табл. – 3, Літ. – 11

Трегубов А.С.,

к.э.н., доцент, заведующий кафедрой предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-0397-5570

a.trigubov@donnu.edu.ua

Мережко В.А.,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-9389-9320

mereshko.v@donnu.edu.ua

ОРГАНИЗАЦИЯ МАРКЕТИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В БАНКЕ: ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ И РАЗРАБОТКА ПРОЕКТА

В статье рассмотрены теоретические основы организации маркетинговых исследований и выделенных их особенности в банках, направления и источники получения информации. На примере коммерческого банка «ПриватБанк» обоснована необходимость проведения маркетингового исследования. Выделенно и подтверждено актуальное направление деятельности «ПриватБанка» для организации маркетингового исследования - коммерческая деятельность относительно малого и среднего бизнеса. Для проведения маркетингового исследования создается проект, в котором указываются все категории исследования: цель, задачи, объект, предмет, выборка, методы сбора и обработки информации, источники получения информации, ресурсы, сроки проведения и стоимость. Подробно рассмотрен график работ и смета. По результатам маркетингового исследования предлагается рассчитать прогнозные значения показателей, которые непосредственно связаны с политикой «ПриватБанка» в отношении малого и среднего бизнеса. Данное исследование позволит банку пересмотреть свою деятельность относительно такого бизнеса, усилить позиции в этом направлении, что позволит увеличить общих доход.

Ключевые слова: банк, маркетинговые исследования, коммерческая деятельность, малый и средний бизнес, проект

Рис. – 3, Табл. – 3, Лит. – 11

O. Tregubov,

PhD in Economic Science,

Associate Professor of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Department

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-0397-5570

a.trigubov@donnu.edu.ua

V. Merezhko,

Vasyl` Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-9389-9320

mereshko.v@donnu.edu.ua

DOING MARKETING RESEARCH AT A BANK: JUSTIFICATION OF THE NEED FOR CARRYING OUT AND DEVELOPMENT OF THE PROJECT

The article deals with the theoretical foundations of performing market research, its specific features with reference to banks, ways and sources to obtain information. The need for market research is explained through an examination of the commercial bank PrivatBank. PrivatBank's activities with the focus on small and medium businesses have proven valid and relevant for carrying out the market research. To conduct market research a project has to be developed, where all the relevant categories are identified: goals, objectives, targets, methods of collecting and processing information, sources of information, timeframes and costs. The work schedule and the costs are dealt with in detail. Based on the results of the market research, it is proposed to calculate the forecast values of the indicators that are directly related to the policy of PrivatBank in relation to small and medium businesses. This study will allow the bank to revise its activities in relation to these businesses and strengthen its position in this direction, which will lead to the increase in its overall income.

Key words: bank, marketing research, commercial activity, small and medium business, project
Fig. – 3, Tabl. – 3, Ref. – 11

Постановка проблеми. В теперішніх умовах ринкової конкуренції, для будь-якого підприємства актуальним та важливим фактором при здійсненні господарської діяльності є проведення маркетингових досліджень. Проведення маркетингових досліджень (МД) на банківському ринку є реальною потребою, що стрімко увійшла в практику господарської діяльності банків. Необхідність МД у банках зумовлена потребою зниження ризику прийняття неправильних рішень за рахунок кращого знання й розуміння стану та динаміки чинників навколишнього середовища. Систематичні маркетингові дослідження дають змогу формувати інформаційну базу для ефективного управління банком в умовах конкуренції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день питання, пов'язані з проведенням маркетингових досліджень, ґрунтовно розглянуті у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як Амонс С. Е., Красняк О. П. [1], Жегус О.В. [2], Храпкіна В.В. [3], Старостіна А.О. [4], Ростер К., Роджерс Р. [5] та багато інших. Організацією маркетингових досліджень, безпосередньо у банках займаються досить мало вчених, однією з них є Мороз І.О. [6], яка дослідила, що в основному МД проводяться банками самостійно, це зазвичай лише прості дослідження типу опитування чи анкетування. Оскільки МД у банках мають багато напрямів, то дана тематика не є повністю вивчена.

Метою статті є обґрунтування необхідності проведення та розробка проєкту організації маркетингових досліджень в банку.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні, немає чіткого визначення поняття «маркетингові дослідження», але майже всі трактування представляють їх як послідовність визначених дій зі збору, обробки, аналізу та акумуляції інформації для отримання певного результату і вирішення маркетингових проблем на будь-якому рівні.

Маркетингові дослідження є систематичним процесом, з певним алгоритмом дій, дотримання їх є одним із факторів досягнення цілей дослідження. Для проведення МД у будь-якій сфері необхідно попередньо створити його проєкт. У даному випадку, проєкт – це послідовний список дій та проблем, що необхідно виконати перед, підчас та після проведення дослідження, в залежності від теперішнього етапу. Він повинен бути максимально інформативний, уточнений (при потребі) та конкретний і складатись з пунктів, що наведено на рис. 1.

Рисунок 1. Структура проєкту організації маркетингового дослідження*

*узагальнено авторами на основі [2, 7, 8]

1. Початкова інформація. Це основний етап, у процесі якого збирається повна інформація про потреби замовника: встановлюється мета та потенційні напрями дослідження.

2. Програма досліджень. На цьому етапі відбувається постановка цілей, завдань, об'єкта, предмета та загальної концепції дослідження, а також, описується процес проведення дослідження: проводиться підбір методів збору та обробки даних, обирається інструментарій дослідження, генеральна сукупність і вибірка, визначаються потреби та ресурси, встановлюються бюджет та графік дослідження.

2.1. Генеральна сукупність і вибірка. Обирається певний набір елементів, що мають однакові характеристики; якщо даних багато, то відбирається лише частина з генеральної сукупності, але та, яка буде її репрезентативною ілюстрацією, тільки тоді результати аналізу вибірки зможуть охарактеризувати повністю всю сукупність.

2.2. Система збору інформації. Збираються відповіді на такі питання: хто буде виконувати дослідження; звідки залучатимуться додаткові інтерв'юери (це будуть працівники підприємства чи наймані особи); як контролюватимуться інтерв'юери; які приблизні витрати будуть здійснені на різні операції зі збору інформації. Визначається, які дані збиратимуться (первинні чи вторинні), встановлюється спосіб (за допомогою кабінетних чи польових методів) і відповідно до цього обираються найбільш підходящий перелік методів пошуку інформації, які мають дуже велику класифікацію.

2.3. Потреби і ресурси. Відбувається уточнення необхідних ресурсів: матеріальних (папір, ручки, анкети, бланки та інше), технічних (комп'ютер, мікрофон, веб-камера, програмне забезпечення та інше), кадрових (кількість персоналу, їх професійні навички).

2.4. Методи опрацювання даних. Описуються пропозиції щодо методів обробки майбутньої інформації в залежності від обраних методів пошуку інформації та вибірки даних: статистичний, економіко-математичний, матричний та кваліметричний аналіз.

2.5. Графік досліджень. Складається графік програми досліджень: проведення кабінетних та/або польових робіт, збір інформації, опрацювання інформації, звітування. Якщо підприємство не самостійно проводить дослідження і хоче отримати результати в максимально стислі строки, то за терміновість він повинен доплатити; у разі самостійного проведення ця доплата проявляється у виділенні більших коштів на кількість інтерв'юерів, їх забезпечення, кількість додаткових матеріальних та технічних ресурсів, заробітну плату маркетологів за понаднормовий графік роботи.

2.6. Загальна вартість дослідження. Визначається сума, необхідна для проведення МД. До неї входять витрати на ресурси, заробітна плата працівників, обслуговування техніки.

3. Звіт. Оформлення результатів маркетингового дослідження може бути у вигляді: експрес-звіту, докладного звіту, пояснювальної записки до статистичних даних. Також звітом можуть бути рекомендації та прогнози, але це можливе лише якщо маркетингове дослідження проводиться або компетентними спеціалістами у сфері проведеного дослідження (можуть надати рекомендації та виконати прогнозування) або самим підприємством (у цьому разі можливе ще внесення поправок до стратегії).

Маркетингове дослідження на ринку банківських послуг – це процес системного збору, нотування, класифікації, аналізу й узагальнення даних щодо поведінки, потреб, відносин, вражень, мотивацій клієнтів банку, банків-конкурентів, банків-партнерів у контексті їх економічної, організаційної, корпоративної, політичної, суспільної діяльності. Маркетингові дослідження проводяться або з метою вирішення певної маркетингової чи іншої управлінської проблеми, яка постала перед банком (наприклад, дослідження ефективності окремих складових комплексу маркетингу банку), або для пошуку нових можливостей (дослідження ринкового потенціалу, основних тенденцій розвитку ринку, шляхів удосконалення іміджу тощо).

МД у банках умовно можна поділити на фінансово-економічні та соціально-психологічні. В першій групі досліджуються показники господарської діяльності (ділова активність, банківські нормативи, відсоткові ставки, місткість ринку та інше), друга група представлена психологічними та соціальними параметрами працівників (та їх сімей) і клієнтами банку. Особливість маркетингових досліджень у банківській сфері в напрямках їх здійснення (рис.2).

Рисунок 2. Напрями маркетингових досліджень у банку*

**сформовано авторами на основі [8]*

Систематичні маркетингові дослідження дають змогу формувати інформаційну базу для ефективного управління банком в умовах конкуренції. Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» (АТ КБ «ПриватБанк») проводить МД шляхом звернення до спеціалізованих фірм. Найчастіше це: дослідження ринку банківських послуг для фізичних осіб (на місяць опитується 1 000 українців, на рік – 12 000); дослідження ринку банківських послуг для корпоративних клієнтів (раз на рік – 1 000 підприємств); опитування лояльності клієнтів фізичних і юридичних осіб до банків; інші (разові, вузьконаправлені): дослідження фінансової поведінки пенсіонерів; дослідження ринку зарплатних карток; дослідження ринку фінансових послуг для приватних підприємців; дослідження онлайн-торгівлі в Україні тощо.

Перед організацією маркетингових досліджень, банку потрібно зрозуміти, що вони йому дійсно необхідні, щоб не здійснити пустих витрат. Для цього не потрібно проводити ще одні маркетингові дослідження, достатньо, наприклад, зорієнтуватись в проблемах сучасності (або ж скористатись результатами іншого маркетингового

дослідження). Тому, для обґрунтування доцільності організації МД у ПриватБанку оберемо проблемне питання.

Актуальною, на сьогодні, є проблема розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ), тому що це є соціально-економічною основою для зростання інноваційної економіки будь-якої держави. Забезпечення відповідними умовами роботи суб'єктів малого та середнього підприємництва дозволить вирішити такі питання як: створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень до бюджету шляхом більших обсягів реалізації, розвиток інновацій, зростання інвестицій, формування стійкого середнього класу, створення конкурентного середовища, насиченість ринку продуктами життєдіяльності, поліпшення становища вітчизняного виробництва тощо. Зважаючи на описане вище, однією з найважливіших стратегічних ніш фінансово-економічної сфери є покращення розвитку цих бізнес-одиниць.

Одним із завдань Плану заходів з реалізації Стратегії МСБ до 2020 року [9], що затверджений Кабінетом міністрів України у 2017 році, було розширення кредитування малого та середнього бізнесу комерційними банками через запровадження нових схем з гарантування кредитів та через сприяння проєкту часткового гарантування кредитів на базі Німецько-українського фонду, проте станом на 1 січня 2020 року, завдання не було виконано, цьому посприяли ряд причин. На діаграмі (рис. 3) наведено проблеми, що обмежують нормальну роботу невеликого бізнесу.

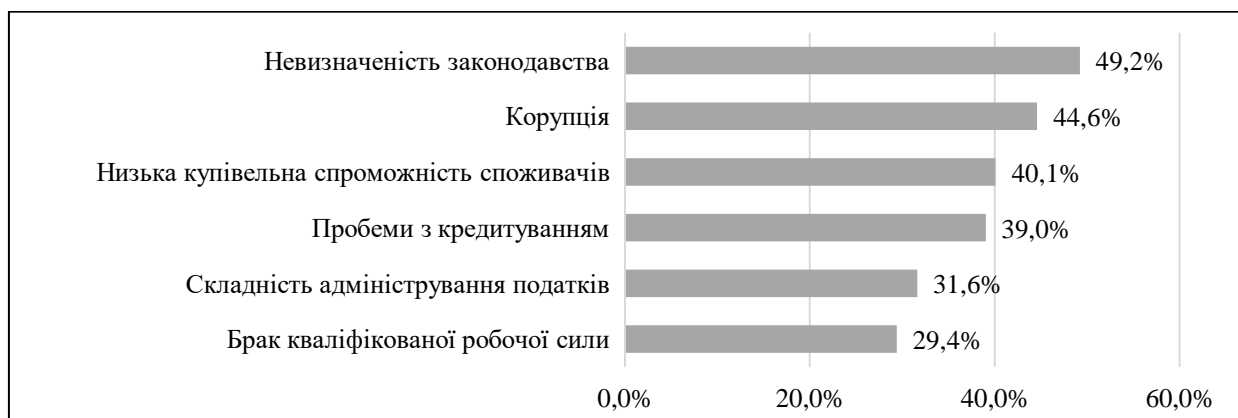

Рисунок 3. Найбільші перешкоди для МСБ в 2019 році*

*джерело [10]

Однією з головних проблем для малого та середнього бізнесу, що стосується банків, є кредитування, яке знаходиться на 4 місці серед наявних перешкод для розвитку. У зв'язку з досить високими ставками, МСБ майже не може дозволити собі користуватись кредитними ресурсами. За даними сайту Bankchart середня ефективна ставка у 2019 році дорівнювала 22,8% (тоді коли у більшості європейських країн ставка $\pm 3\%$). З початком пандемії ситуація ще більше загострилась, але шляхом введення державних фінансових програм вдалось знизити ставку, і у вересні 2020 року вона становила 17,92%.

Відповідно до стратегії ПриватБанку, надавати великим підприємствам великі кредити – це великі ризики для самого банку та його вкладників, тому орієнтація на малий та середній бізнес з його невеликим кредитуванням, короткими фінансово-господарськими циклами та високою рентабельністю є пріоритетною задачею. За даними 2019 року банком було видано 8,2 млрд.грн. для МСБ, з них 3,8 млрд. грн. за кредитною програмою «КУБ» («Країна успішного бізнесу»), що розроблена спеціально під невеликі підприємства. «За останній рік через «КУБ» профінансовано 36 000

бізнес-проектів підприємців, завдяки простій процедурі оформлення кредиту і зниження банком ставок за такими кредитами малому бізнесу, програма залишається найбільш затребуваною серед підприємців усіх регіонів» – зазначає керівник напрямку малого та середнього бізнесу у ПриватБанку Сергій Ключев [11]. Протягом минулого року зафіксовано наступні показники:

4,34% - процентного доходу було отримано саме з кредитування МСБ;

65,65% – з кредитів та авансів фізичним особам;

24,45% – з інвестицій цінних паперів за справедливою вартістю іншого сукупного доходу;

5,56% – з інших джерел.

Згідно з планами банку у 2020 році буде спрямовано не менше 10 млрд. грн. на програми фінансування МСБ.

У зв'язку з тим, що в основному, усі замовні дослідження стосуються або клієнтів, або продуктів/послуг, або іміджу банку, а комерційна діяльність, якщо і досліджується, то вкрай рідко, вважаємо за доцільне організувати маркетингові дослідження у цьому напрямі і за визначеною проблематикою, а саме аналіз відносно комерційної діяльності АТ КБ «ПриватБанк» щодо малого та середнього бізнесу. Для структуризації проекту маркетингового дослідження побудуємо таблицю 1, де буде вказано всю необхідну інформацію для його організації.

Таблиця 1

Інформація за проектом маркетингового дослідження АТ КБ «ПриватБанк»*

Категорії	Характеристика
1	2
Мета	аналіз відносно комерційної діяльності АТ КБ «ПриватБанк» щодо малого та середнього бізнесу
Цілі	<ul style="list-style-type: none"> - отримання інформації про перспективи банку у роботі з малим та середнім бізнесом; - отримання інформації щодо конкурентоспроможності послуг для МСБ; - дослідження факторів, якими керуються підприємства МСБ при виборі ПриватБанку як обслуговуючого банк; - дослідження в динаміці основних показників пов'язаних з фінансуванням МСБ у ПриватБанку і на банківському ринку в загальному; - дослідження діяльності ПриватБанку стосовно обслуговування МСБ; - визначення кредитних програм, які найчастіше використовуються МСБ у ПриватБанку.
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз відсоткових ставок по кредитуванню для МСБ та порівняння з банками-конкурентами; - оцінка процентного доходу від кредитування МСБ; - аналіз умов співпраці ПриватБанку з МСБ та порівняння з конкурентами; - аналіз знецінених кредитів від МСБ у банку та резерви під них; - кількісна та порівняльна оцінка кредитних програм для МСБ відносно інших банків; - аналіз залежності прибутку від відсоткових ставок по кредитах для МСБ; - аналіз обсягів фінансування МСБ у ПриватБанку у гривнях.
Об'єкт	політика ПриватБанку щодо надання кредитування малого та середнього бізнесу.
Предмет	фінансові показники діяльності банку у результаті роботи з суб'єктами МСБ.
Вибірка	статистика обсягів кредитування, резервів під кредити та відсоткових кредитних ставок для МСБ; кількість суб'єктів МСБ, що обслуговуються у ПриватБанку.

Продовження таблиці 1

Методи збору інформації	Кабінетні дослідження, а саме контент-аналіз та традиційний аналіз. Окремо виділимо інформативно-цільовий аналіз, який також необхідний для перевірки інформативності обраної вибірки даних та джерел інформації.
Джерела інформації	Статистична та фінансова звітність ПриватБанку, звіти про кредитування та вклади суб'єктів малого та середнього бізнесу, акти ревізій та перевірок, особисте видання банку онлайн-журнал «24мм», сайти банків-конкурентів та самого ПриватБанку, звітності Національного банку України, Асоціації українських банків та Державної служби статистики України.
Методи обробки інформації	- абсолютних, відносних та середніх величин; - описовий та вивідного аналізу; - табличного, графічного та індексного аналізу; - квадрат потенціалу; - АВС-аналіз; - аналіз залежностей; - порівняльний аналіз.
Ресурси	- фінансові (витрати: зарплата учасника МД, обладнання та канцелярія, обслуговування обладнання); - людські (персонал банку); - інформаційні (джерела інформації, що перераховано у цій таблиці вище) - матеріальні (комп'ютери, телефони, принтери; ручки, маркери для тексту, папір А4, блокноти) - нематеріальні (програмне забезпечення; знання та кваліфікація персоналу задіяного в МД).
Термін проведення	34 дні
Вартість	70 809,00 грн

*складено авторами

Для уточнення терміну робіт маркетингового дослідження необхідно розробити графік його проведення (табл. 2). Фінансування проєкту є головним фактором при проведенні МД, тому у таблиці 3 розраховано його бюджет.

Таблиця 2

Графік проведення робіт маркетингового дослідження відносно аналізу комерційної діяльності АТ КБ «ПриватБанк» щодо МСБ*

Робота	1-ий день	2-ий день	3-ий день	4-13-ий день	14-28-ий день	29-30-ий день	31-ий день	32-34-ий день
Підбір персоналу								
Розробка програми дослідження								
Розробка технічного завдання								
Збір інформації для проведення МД								
Систематизація та аналіз даних								
Підготовка презентації результатів МД								
Презентація результатів								
Розробка рекомендацій та прогнозів								

*побудовано авторами

Оскільки, дане маркетингове дослідження передбачає самостійне проведення, то, відповідно, можна формувати бюджет відносно власних можливостей. У даному випадку він був розрахований шляхом підрахунку суми витрат вкінці сформованого кошторису. Також, можна було спочатку визначити, яку суму банк готовий витрати на дослідження і в залежності від цього підбирати чисельність персоналу, корегувати витрати на премії, обирати підходящі ціни на канцелярські матеріали. Отже, бюджет проєкту на весь період дослідження складає 70 809,00 грн. Найбільше банку доведеться витрати на зарплату персоналу, найменше на обслуговування телефонів виконавців МД.

Таблиця 3

Кошторис проєкту маркетингового дослідження відносно аналізу комерційної діяльності АТ КБ «ПриватБанк» щодо МСБ за весь період*

Стаття витрат	Кількість	Ціна, грн	Загальна сума, грн
Заробітна плата виконавців в тому числі керівнику	4 особи	10 750,00	43 000,00
	1 особа	14 750,00	14 750,00
Премії виконавцям за дострокове проведення МД	5 особи	2 000,00	10 000,00
Канцелярські витрати: - ручка - блокнот А5 на 50 аркушів - маркер для виділення тексту - офісний папір А4 на 500 аркушів	10 штук	7,50	75,00
	5 штуки	20,00	100,00
	5 штуки	20,00	100,00
	1 пачка	84,00	84,00
Витрати на обслуговування телефонів виконавців	4 штуки	50,00	200,00
Налаштування програм для проведення МД	5 штуки	500,00	2 500,00
Всього	70 809,00		

*побудовано авторами

Висновки. Проведення маркетингових досліджень у банках є реальною потребою, що стрімко увійшла в практику господарської діяльності цих установ. Оскільки, МД у ПриватБанку проводяться в основному лише у формі опитування чи анкетування, а комерційна діяльність не досліджується, то саме в цьому напрямку пропонується виконати дослідження. Головним питанням при цьому буде політика банку щодо малого та середнього бізнесу. Визначено, що дослідження буде проведено за 34 дні з вартістю 70 809,00 грн. Організація даного МД дозволить банку оцінити свою політику відносно малого та середнього бізнесу і за отриманими результатами вжити відповідних заходів щодо підтримання та покращення ситуації у цій сфері і збільшити доходи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амос С.Е., Красняк О.П. Маркетингові дослідження ринку і його структурних елементів: теоретичний аспект. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/108.pdf (дата звернення 20.10.2020).
2. Жегус О. В., Парцирна Т.М. Маркетингові дослідження: навчальний посібник. ФОП Іванченко І.С. Харків, 2016. 237 с.
3. Храпкіна В.В. Роль маркетингових досліджень у забезпеченні ефективної роботи підприємств. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17817/Khrapkina_Rol_marketynhovyykh_doslidzhen_u_zabezpechenni_efektyvnoi_roboty_pidpriemstv.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 20.10.2020).
4. Старостіна А.О., Кравченко В.А., Пригара О.Ю. Маркетингові дослідження

- національних і міжнародних ринків: підручник. Київ: ТОВ «Лазарит-Поліграф», 2012. 480 с.
5. Catherine A. Roster, Robert D. Rogers., George C. Hozier, Kenneth G. Baker & Gerald Albaum (2007). Management of Marketing Research Projects: Does Delivery Method Matter Anymore in Survey Research?, *Journal of Marketing Theory and Practice*, 15: 2, 127-144, DOI: 10.2753/MTP1069-6679150203
6. Мороз І.О. Організація маркетингових досліджень в банках України. *Інтернаука*, 2017. №5 (27). С.129-131.
7. Сутність, поняття та завдання дисципліни «Маркетингові дослідження». Конспект лекцій. Житомирський державний технологічний університет. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/44036/mod_resource/content/1/ТЕМА%201%20СУТНІСТЬ%20ПОНЯТТЯ%20ТА%20ЗАВДАННЯ%20ДИСЦИПЛІНИ%20«ДОСЛІДЖЕННЯ%20РИНКУ».pdf. (дата звернення 22.10.2020).
8. Планування та процес маркетингових досліджень в банку. URL: <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/mdb/Tema3.pdf> (дата звернення 23.10.2020).
9. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.-gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizatsiyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku> (дата звернення 23.10.2020).
10. Системний звіт. Оцінка реалізації стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року та подальші напрями політики. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/system_bigproblemssmalbusiness/3_2020_system_ua.pdf (дата звернення 23.10.2020).
11. Офіційний сайт «ПриватБанку». URL: <https://privatbank.ua> (дата звернення 20.10.2020).

REFERENCES

1. Amos, S., Krasniak, O. (2020). Marketynhovi doslidzhennia rynku i yoho strukturnykh elementiv: teoretychnyi aspekt [Marketing research of the market and its structural elements: the theoretical aspect]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/108.pdf [in Ukrainian]
2. Zhehus, O. V., Partsyryna, T.M (2016) *Marketynhovi doslidzhennia [Marketing researches]*. Kharkiv: FOP Ivanchenko I.S. [in Ukrainian]
3. Khrapkina, V.V. (2019) Rol marketynhovykh doslidzhen u zabezpecheni efektyvnoi roboty pidpriemstv [The role of marketing research to provide efficiency of the enterprises]. *Menedzher – Manager*. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/12345-6789/17817/Khrapkina_Rol_marketynhovykh_doslidzhen_u_zabezpechenni_efektyvnoi_roboty_pidpriemstv.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
4. Starostina, A. O., Kravchenko, V. A., Pryhara O. Y. (2012) Marketynhovi doslidzhennia natsionalnykh i mizhnarodnykh rynkiv [Marketing researches of national and international markets]. Kyiv: TOV “Lazaryt-Polihraf” [in Ukrainian]
5. Catherine, A., Robert, D., George, C., Kenneth, G. (2007) Management of Marketing Research Projects: Does Delivery Method Matter Anymore in Survey Research?, *Journal of Marketing Theory and Practice*, 15:2, 127-144, DOI: 10.2753/MTP1069-6679150203 [in United Kingdom]
6. Moroz, I. O (2017). Orkhanizatsiia marketynhovykh doslidzhen v bankakh Ukrainy [Organization of marketing research in Ukrainian banks]. *Internauka – Interscience*, 5 (27), 129-131 [in Ukrainian]

7. Sutnist, poniattia ta zavdannia dysypliny “Marketynhovi doslidzhennia” [Essence, concepts and tasks of the discipline “Marketing researches”]. (n.d.). *learn.ztu.edu.ua*. Retrieved from https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/44036/mod_resource/content/1/ТЕМА%201%20СУТНІСТЬ%20ПОНЯТТЯ%20ТА%20ЗАВДАННЯ%20ДИСЦИПЛІНИ%20«ДОСЛІДЖЕННЯ%20РИНКУ».pdf [in Ukrainian]
8. Planuvannia ta protses marketynhovykh doslidzen v banku [Planning and process of marketing researches in the bank]. (n.d.). *banking.uabs.sumdu.edu.ua*. Retrieved from <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/mdb/Tema3.pdf> [in Ukrainian]
9. Deiaki pytannia realizatsii Stratekhii rozvytku malokho i serednokho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku. [Some implementation issues Strategies for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-reali-zacyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku> [in Ukrainian]
10. Systemnyi zvit. Otsinka realizatsii Stratekhii rozvytku malokho i serednokho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku ta podalshi napriamky polityky [System report. Implementation evaluation Strategies for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020]. (n.d.). *boi.org.ua*. Retrieved from https://boi.org.ua/media/uploads/system_bigproblemssmalbusiness/3_2020_system_ua.pdf [in Ukrainian]
11. Ofitsiynyi sait PryvatBanku [Official site of PrivatBank]. (n.d.). *privatbank.ua*. Retrieved from <https://privatbank.ua> [in Ukrainian]

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.9

УДК: 338.242.2

JEL: M20

Лемешко М.О.,

аспірант,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-2845-6750

m.lemeshko@donnu.edu.ua**Лактіонова О.А.,**

д.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0001-6472-6503

laktionova.ola@donnu.edu.ua

ЕКОСИСТЕМА ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В УКРАЇНІ ТА В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄС

Пандемія в цілому ряді регіонів планети поставила виклик розвитку економіки та ініціювала швидкі зміни, як в діловій, так і в побутовій сферах життя людей. Наростаюча невизначеність щодо наслідків пандемії для економіки змусила уряди країн швидко адаптуватися та впроваджувати заходи підтримки бізнесу, особливо тих сфер, які постраждали найбільше – туризм, промисловість, сфера гостинності та ін. Найбільш постраждали від пандемії сектори малого та середнього бізнесу були вимушені призупинити діяльність й в цих умовах вкрай необхідна державна підтримка.

В статті розглянуто проблему підтримки бізнесу з точки зору концепції екосистем. Дано визначення екосистеми підтримки бізнесу, базуючись на концепції бізнес-екосистем. Визначено основні групи та види екосистеми підтримки бізнесу. Розглянуто стан екосистеми підтримки бізнесу до впровадження обмежувачих заходів (2019 рік) та після (II-IV квартали 2020 року). Описуються заходи підтримки бізнесу, які були впроваджені в Україні після активної фази розповсюдження COVID-19. Проаналізовано заходи підтримки бізнесу в окремих країнах ЄС - Болгарії, Румунії, Угорщині та визначено спільні та відмінні риси з підтримкою в Україні. Визначено заходи, спрямовані на посилення діючих механізмів підтримки бізнесу в Україні з метою посилення ролі екосистеми підтримки бізнесу в відновленні економіки країни за рахунок удосконалення інструментарію базуючись на досвіді країн ЄС.

Ключові слова: екосистема, бізнес-екосистема, підтримка бізнесу, екосистема підтримки бізнесу, пандемія COVID-19

Рис. - 2, Табл. - 3, Літ. - 24

Лемешко М.О.,

аспірант,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-2845-6750

m.lemeshko@donnu.edu.ua

Лактионова А.А.

д.э.н., доцент кафедры финансов и банковского дела

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0001-6472-6503

laktionova.loa@donnu.edu.ua

ЭКОСИСТЕМА ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 В УКРАИНЕ И В ОТДЕЛЬНЫХ СТРАНАХ ЕС

Пандемия в целом ряде регионов планеты поставила вызов развитию экономики и инициировала быстрые изменения как в деловой, так и в бытовой сферах жизни людей. Нарастающая неопределенность последствий пандемии для экономики заставила правительства стран быстро адаптироваться и внедрять меры поддержки бизнеса, особенно тех сфер, которые пострадали больше всего - туризм, промышленность, HoReCa и др. Наиболее пострадавшие от пандемии сектора малого и среднего бизнеса были вынуждены приостановить деятельность и в этих условиях крайне необходима государственная поддержка.

В статье предлагается взглянуть на вопрос поддержки бизнеса с точки зрения концепции экосистем. В статье дается определение экосистемы поддержки бизнеса, основываясь на концепции бизнес-экосистем. Определены основные группы и виды экосистемы поддержки бизнеса. Рассмотрено состояние экосистемы поддержки бизнеса до внедрения ограничивающих мероприятий (2019) и после (II-IV кварталы 2020 года). Описываются меры поддержки бизнеса, которые были внедрены в Украине после активной фазы распространения COVID-19. Рассмотрены меры поддержки бизнеса в отдельных странах ЕС и описаны их основные положения. Рассмотрены направления и виды поддержки бизнеса в Болгарии, Румынии, Венгрии и определены общие и отличительные черты с поддержкой в Украине. Предложены меры, направленные на расширение действующих механизмов поддержки бизнеса в Украине с целью усиления роли экосистемы поддержки бизнеса в восстановлении экономики страны за счет усовершенствования инструментария основываясь на опыте стран ЕС.

Ключевые слова: экосистема, бизнес-экосистема, поддержка бизнеса, экосистема поддержки бизнеса, пандемия COVID-19

Рис. - 2, Табл. - 3, Лит. – 24

M. Lemeshko

Postgraduate student,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0002-2845-6750
m.lemeshko@donnu.edu.ua

O. Laktionova

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Department of Finance and Banking
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-6472-6503
laktionova.loa@donnu.edu.ua

BUSINESS SUPPORT ECOSYSTEM UNDER PANDEMIC COVID-19 IN UKRAINE AND EU IN SOME COUNTRIES

Pandemic in many regions of the planet has put the challenge to the economy and initiated the rapid changes in business and in everyday life. The growing uncertainty about the consequences of the pandemic for the economy forced the governments of the countries to quickly adapt and implement measures to support business, especially in those areas that were most affected - tourism, industry, HoReCa, etc. Most affected by the pandemic, the sector of small and medium-sized businesses has been forced to suspend activities in these conditions is extremely necessary state support.

The article proposes to look at the issue of business support from the point of view of the concept of ecosystems. The article defines a business support ecosystem based on the concept of business ecosystems. The main groups and types of business support ecosystem have been identified. The state of the business support ecosystem before the implementation of restrictive measures (2019) and after (II-IV quarters of 2020) was considered. Describes the business support measures that were introduced in Ukraine after the active phase of the spread of COVID-19. Business support measures in individual EU countries are considered and their main provisions are described. The directions and types of business support in Bulgaria, Romania, Hungary are considered and common and distinctive features with support in Ukraine are identified. Measures have been identified to strengthen the existing business support mechanisms in Ukraine in order to strengthen the role of the business support ecosystem in the country's restored economies by improving the tools based on the experience of the EU countries.

Keywords: *ecosystem, business ecosystem, business support, business support ecosystem, COVID-19 pandemic*

Fig. – 2, Tabl. – 3, Ref. – 24.

Постановка проблеми. Сьогоднішня економічна криза, пов'язана із спалахом коронавірусу COVID-19 у лютому 2020 року, стала рушійною силою щодо зміни соціально-економічних тенденції та політичних векторів багатьох країн сучасного світу. В той же час, для України залишається актуальною проблематика підтримки малого та середнього бізнесу, яка в умовах обмежень пандемії повинна бути трансформована під нові реалії. Невирішеною залишається також проблематика напрацювання інструментарію підтримки бізнесу в кризових умовах в Україні. В статті пропонується поглянути на зазначену проблематику з точки зору концепцій екосистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї розгляду підприємництва як взаємозв'язаної системи або аспекти дослідження щодо причин та наслідків взаємодії бізнесу та інших організацій можна знайти в роботах М. Портера, Р. Нельсона та С. Вінтера, М. Якобідеса, К.Ченнано, А. Гаввер, Д. Мур. Вагомий внесок у дослідження проблем функціонування та розвитку малого підприємництва зробили такі вітчизняні вчені, як К. Ващенко, З. Варналій, Е. Лібанова та ін.

Формулювання цілей статті. Стаття має на меті дати визначення екосистеми підтримки бізнесу в Україні під час пандемії COVID-19 та запропонувати шляхи її удосконалення на основі співставлення її інструментів з аналогічними в країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу. В професійному та науковому середовищі сформувалася майже однозначна думка щодо важкості економічної природи наслідків сучасної кризи, яка має не тільки явні збитки в період «lock down» або карантину, але і тривалу інерцію негативних впливів на економічний розвиток після відновлення економічної активності. Функціонуюча екосистема підтримки малого та середнього бізнесу на макро- та локальному або місцевому рівнях у докризовому періоді очевидно мала зазнати суттєвої швидкої трансформації як із позиції обсягів забезпечення, так і своєї змістовності – інструментів та механізмів впливу.

Наразі чіткого визначення поняттю «екосистема» не існує, та сам механізм його функціонування залишається у форматі концепту. Вперше поняття бізнес-екосистеми ввів James F. Moore в 1994 році в своїй статті *Predators and prey: A new ecology of competition* він запропонував дивитись на підприємництво не як на сукупність окремих одиниць, а як на систему взаємозв'язків та усіх бізнесів та інших агентів ділового середовища [1]. Пізніше James F. Moore в 1998 році в роботі *The New Corporate Form* більш широко розкриває поняття та включає до бізнес-екосистеми спільноту клієнтів, постачальників, виробників, інших стейкхолдерів, які працюють у взаємозв'язку з метою виробництва товарів та надання послуг [2]. Сюди ж James F. Moore додає фінансові інституції, бізнес-асоціації, державні органи влади, урядові організації, профспілки та інших учасників бізнес-середовища.

Набагато пізніше, у 2013 році, George Foster та Carlos Shimizu в доповіді *Entrepreneurial Ecosystems Around the Globe and Company Growth Dynamics* надають наступні складові бізнес-екосистеми, до яких відносить людський капітал та людські ресурси, нормативно-правове регулювання, навчання, університети, систему підтримки, культуру підприємництва [3].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дати наступне визначення бізнес-екосистемі – це комплекс зв'язків між людьми, суб'єктами господарювання, установами та нормативно-правовим полем, що об'єднує в собі як матеріальні та і нематеріальні складові в контексті сприяння розвитку підприємництва та забезпечення належного ділового клімату. До бізнес-екосистеми можна включати покупців, робітників, інші бізнеси, державні органи, законодавче регулювання відносин, фінансові організації, об'єднання та спілки підприємців, освітні установи. Логічно можна вважати, що екосистема підтримки бізнесу об'єднує в собі аспекти наведених компонентів. В той же час якорем та центральним елементом все одно залишається бізнес – мале та середнє підприємництво. Якщо бізнес-екосистема націлена на виробництво якісного продукту або послуги, то кінцевою метою екосистеми підтримки можна вважати максимізацію ефективності надання підтримки щодо розвитку малим та середнім підприємцям.

Отже, давши визначення бізнес-екосистемі та екосистемі підтримки бізнесу стає можливим визначити інструментарій останнього. Для проведення аналізу умовно розділимо його на такі групи та види:

- Фінансова підтримка та доступ до грошей:
 - бізнес-орієнтованість банківської системи;
 - податкові пільги;
 - компенсації кредитів.
- Розвиток навичок та компетенцій:
 - бізнес-освіта;
 - інформаційно-комунікаційна інфраструктура підтримки;
 - сприяння експортній діяльності;
- Нормативно-правове забезпечення та інституційна спроможність:
 - спеціальні режими оподаткування;
 - регуляторні процедури;
 - забезпечення роботи урядових та неурядових установ підтримки підприємництва;

Для подальшого аналізу представлення зазначених інструментів у сьогоdnішній системі підтримки бізнесу в Україні порівнюємо наявні тренди до розширення або звуження представлених елементів екосистеми підтримки бізнесу в умовах змін викликаних COVID-19.

В таблиці 1 наведена характеристика стану екосистеми підтримки бізнесу в Україні, відповідно до наведених вище груп та видів.

Таблиця 1

Екосистема підтримки бізнесу 2019*

Група	Вид	Станом на 2019 рік
Фінансова підтримка та доступ до грошей	бізнес-орієнтованість банківської системи	Банківська система після кризи нарощує ефективності та сервіси для бізнесу, однак через відносно високу облікову ставку НБУ кредитування бізнесу ускладнено.
	податкові пільги	Податкові пільги представлено обмежено.
	компенсації кредитів	В кінці 2019 року розроблено програму «Доступні кредити 5-7-9», страт якої заплановано на 1-й квартал 2020 року. Наявні програми компенсації витрат на нове обладнання для сільгоспвиробників. Компенсуються витрати на новостворені робочі місця за спеціальним Порядком.
Розвиток навичок та компетенцій	бізнес-освіта	Розвивається мережа бізнес-шкіл, інкубаторів, академій, програм навчання підприємців з числа ВПО або ветеранів АТО/ООС. Активну участь грають міжнародні донорські організації.
	інформаційно-комунікаційна інфраструктура підтримки	Працює Офіс підтримки МСП при міністерстві економіки. Розпочато створення порталу для підприємців Дія.Business. Розвиваються ряд ініціатив місцевих органів влади.
	сприяння експортній діяльності	Працює Офіс з просування експорту з метою навчання та налагодження ділових зв'язків МСП з партнерами з інших країн.
Нормативно-правове забезпечення та інституційна спроможність	спеціальні режими оподаткування	Діє спрощена система оподаткування.
	регуляторні процедури	Працює Офіс ефективного регулювання з метою покращення регуляторного поля на державному рівні.
	забезпечення роботи урядових та неурядових установ підтримки підприємництва	Діє ряд законодавчих ініціатив щодо регламентації напрямів підтримки МСП. Виділяється фінансування на діяльність державних установ підтримки бізнесу. Розвиваються бізнес-асоціації та об'єднання підприємців.

*складено авторами

Основними інструментами екосистеми підтримки бізнесу на сьогодні є спрощена

система оподаткування, наявність механізмів фінансової підтримки та інституційна підтримка у вигляді ряду державних та недержавних установ й бізнес-асоціацій. В таблиці 2 наведена характеристика сучасного стану екосистеми підтримки бізнесу в Україні, відповідно до наведених вище груп та видів.

Таблиця 2

Екосистема підтримки бізнесу 2020*

Група	Вид	Станом на 2020 рік
Фінансова підтримка та доступ до грошей	бізнес-орієнтованість банківської системи	Зменшення облікової ставки на початку року та у 2му кварталі 2020 року мало б простимулювати кредитування бізнесу, однак через брак ліквідних коштів кредитування бізнесу ускладнено. У порівнянні з аналогічним періодом минулого року обсяг кредитування МСП скоротився приблизно на 15%
	податкові пільги	Введено цілий ряд податкових пільг по державним та місцевим податкам як антикризові заходи на час пандемії
	компенсації кредитів.	Удосконалено програму «Доступні кредити 5-7-9», залучено додаткові банки-партнери, спрощено умови кредитування. Збережено фінансування програм компенсації витрат на нове обладнання для сільгоспвиробників. Запроваджено компенсацію витрат оплати праці на час зупинки бізнесу.
Розвиток навичок та компетенцій	бізнес-освіта	Через заходи боротьби з розповсюдженням вірусу призупинено діяльність університетів, бізнес-шкіл, проведення навчальних форумів та тренінгів. Альтернатива - онлайн навчання, хоч і швидко розвивається, однак не може повністю невідловити відсутність офлайн активностей.
	інформаційно-комунікаційна інфраструктура підтримки	Працює Офіс підтримки МСП при міністерстві економіки Запущено порталу для підприємців від Офіси розвитку МСП та портал Дія.Business від Мінцифри. Розвиваються ряд ініціатив місцевих органів влади.
	сприяння експортній діяльності	Працює Офіс з просування експорту, однак через обмежуючі заходи експортна діяльність ускладнена.
Нормативно-правове забезпечення та інституційна спроможність	спеціальні режими оподаткування	Збільшено ліміти доходів суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування.
	регуляторні процедури	Працює Офіс ефективного регулювання з метою покращення регуляторного поля на державному рівні. Запущено роботу Офісу простих рішень з метою напрацювання концепцій реформ окремих галузей економіки та покращенню ділового клімату та інвестиційної привабливості.
	забезпечення роботи урядових та неурядових установ підтримки підприємництва	Забезпечено нормативно-правове регулювання розширення механізмів підтримки бізнесу, фінансування таких інструментів. Бізнес-асоціації та представники програм грантової допомоги бізнесу переорієнтувались на просування ініціатив щодо підтримки бізнесу в умовах COVID-19 та наданні грантової підтримки.

*складено авторами

Як бачимо, за напрямом податкових пільг, спрощеної системи оподаткування та наданню фінансової підтримки наявний прогрес розвитку інструментів. Однак по ряду факторів слід відзначити спад ефективності, зокрема, в експортній діяльності, навчання, банківській сфері, що відображено в таблиці 3.

Слід зазначити, що по таких факторах як підключення до електроенергії, якість судових рішень, швидкість оформлення документів для ведення бізнесу, прозорості експортно-імпоротної діяльності та інших вагомих факторах, які безпосередньо впливають на якість ділового клімату покращення суттєвого не відбулося, що відображено у рейтингу Doing Business 2020 [4].

Таблиця 3

Екосистема підтримки бізнесу в Україні у порівнянні 2019 та 2020 років*

Група	Вид	Розширення або звуження можливостей елементів екосистеми підтримки бізнесу
Фінансова підтримка та доступ до грошей	бізнес-орієнтованість банківської системи	
	податкові пільги	
	компенсації кредитів.	
Розвиток навичок та компетенцій	бізнес-освіта	
	інформаційно-комунікаційна інфраструктура підтримки	
	сприяння експортній діяльності	
Нормативно-правове забезпечення та інституційна спроможність	спеціальні режими оподаткування	
	регуляторні процедури	
	забезпечення роботи урядових та неурядових установ підтримки підприємництва	

*складено авторами

Таким чином, в Україні в період з 2019 по 2020 рр. мають тенденції до розширення: податкові пільги, компенсації кредитів, інформаційно-комунікаційна інфраструктура підтримки, спеціальні режими оподаткування, регуляторні процедури, забезпечення роботи урядових та неурядових установ підтримки підприємництва.

Слід зазначити, що незважаючи на наведені тенденції, бізнесу важко впоратись з наслідками обмежень під час пандемії, про що свідчать ряд опитувань. Європейська Бізнес Асоціація в експрес-опитуванні демонструє наступні показники: майже половина компаній (48%) вже в березні 2020 року зафіксувала від 20% до 50% втрат від доходів, 16% прийняли рішення про зміну заробітної плати персоналу, а 14% – про скорочення штату [5]. Станом на початок квітня 2020 р., компанії повідомляють про такі фінансові наслідки обмежувальних карантинних заходів для їхнього бізнесу: більшість компаній, а саме 70% опитаних зазнали до 50% втрат від доходів, ще 18% повідомляють про 50-75% втрат [6]. Згідно опитування Ernst&Young 25% компаній переглядали фінансові плани (бюджети) на 2020 рік у квітні в порівнянні з плановими значеннями на початок 2020 року та з них 89% компаній планують перегляд у сторону зменшення, а 31% компаній заморожують підвищення заробітних плат на невизначений термін. Загалом 97% частково або повністю перевели працівників працювати дистанційно, а 64% компаній очікують негативний вплив поточної ситуації на виконання бізнес-цілей [7].

Регламентування та впровадження заходів підтримки бізнесу в Україні почалось з початку березня 2020 року. Так, згідно Закону України № 533-IX було заборонено проведення перевірок бізнесу до 30.06.2020 р., як планових та і позапланових, на час карантинних заходів органами державного нагляду [8]. Крім того, з 18 березня 2020 року по останній місяць в якому діє карантин введено мораторій на податкові перевірки бізнесу [9]. Введено податкові канікули з ряду податків, а саме: плата за землю, податок на об'єкти нежитлової нерухомості, відмінні від земельної ділянки, звільнені від сплати соціальних внесків фізичні особи-підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства. Окрім того, цілий ряд міст України отримали можливість зменшити рішеннями органів місцевого самоврядування ряд місцевих податків і зборів - єдиний податок, плату за землю, податок на нерухоме

майно, відмінне від земельної ділянки.

З 1 березня 2020 року було скасовано застосування штрафних санкцій до кінця карантину в Україні за несвоєчасну, неповну сплату єдиного внеску або за несвоєчасне подання звітності. Також, до 1 січня 2021 року відкладається застосування реєстраторів розрахункових операцій платниками єдиного податку другої — четвертої груп, обсяг доходу яких за рік не перевищує 1 млн.

Постановою Кабміну від 22.04.2020 №306 було затверджено Порядок надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину. Так, якщо роботодавець вимушений був скоротити працівників або тривалість робочого часу, то він має право отримати через центр зайнятості фінансову підтримку спрямовану на виплату працівникам різниці у заробітній платі. Допомога надається за кожну годину, на яку працівникові скорочено робочий час, з розрахунку 2/3 тарифної ставки, а розмір допомоги не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати (4723 грн). З початку дії відповідної норми (28.04.2020) по 31 серпня 2020 року роботодавцями подано 221 тис. пакетів документів, з яких прийнято 204 тис. позитивних рішень для охоплення виплатами 367 тис. громадян [10].

В Україні ще до початку карантинних обмежень почала діяти державна програма компенсації витрат за кредитами «Доступні кредити 5-7-9%», яка отримала деякі зміни у зв'язку з необхідністю подолання кризи. Програма передбачає державну допомогу за кредитами на оборотний капітал, на рефінансування кредиту та на інвестиційні кредити. Передбачається наявність кредитних гарантії держави у розмірі 80% від розміру кредиту, сам кредит до 3 млн грн на оборотний капітал можна отримати на строк до 2 років з процентною ставкою 3%. Також, наявний механізм отримати рефінансування кредиту або інвестиційний кредит до 3 млн грн на строк до 5 років з процентною ставкою 5% (при створенні робочих місць та доходом за рік до 50 млн грн), 7% (якщо дохід за рік до 50 млн грн) та 9% (якщо дохід 50-100 млн грн) [11]. Загалом, станом на кінець вересня 2020 року, видано в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» 3805 позик на загальну суму в 9,062 мільярда гривень [12].

Окрім того, в Україні діють більше 20 різних програм підтримки бізнесу від різних національних та міжнародних організацій, фондів та банків, які надають несистемну допомогу у вигляді цільових грантів, консультацій або навчання [13].

Отже бачимо, що переважну більшість заходів було регламентовано державою на початку розповсюдження в Україні COVID-19 та одночасно із запровадженням обмежуючих заходів, пов'язаних із вимушеним соціальним дистанціюванням. Більшість заходів несуть в собі нормативно-правове врегулювання заборони на перевірки бізнесу на час карантину, розширення можливостей спрощеної системи оподаткування. Окремо варто відзначити результати програми «Доступні кредити 5-7-9%».

Для країн Європейського союзу діє затверджений Європейською комісією рамковий документ (EU State aid rules), який регламентує види державної підтримки економіки для країн членів на час пандемії COVID-19 [15]. У документі наголошується на необхідності подолати та максимально скоротити економічний шок, з якими стикнулися держави через пандемію. Загалом документ регламентує надання наступних видів підтримки бізнесу країнами-членами ЄС: прямі гранти або вибіркові податкові пільги, держані кредитні гарантії, компенсація витрат по кредитах, страхування експортних кредитів, підтримка галузі R&D, підтримка підприємств, які задіяні в виробництві товарів пов'язаних з боротьбою з пандемією, окрім того передбачається для усіх сфер економіки пряма підтримка у вигляді відстрочки податкових платежів та соціальних внесків, а також для секторів які постраждали найбільше – субсидіювання

витрат підприємств на оплату праці робітників.

Загалом, антикризові заходи країн ЄС отримують фінансування у розмірі 3,9 млрд євро, найбільша питома вага заходів буде профінансовано в рамках EU State aid rules, слід зауважити, що в більшості країн ЄС ці заходи будуть фінансуватись із структурних фондів Європейського союзу за погодженням Європейської комісії.

Для практичного розуміння заходів, які впроваджують в країнах ЄС й порівняння з Україною візьмемо наступні країни: Румунія, Болгарія та Угорщина. На наступних графіках відображені показники економічного розвитку країн на основі даних World Development Indicators Світового банку (рис. 1-2).

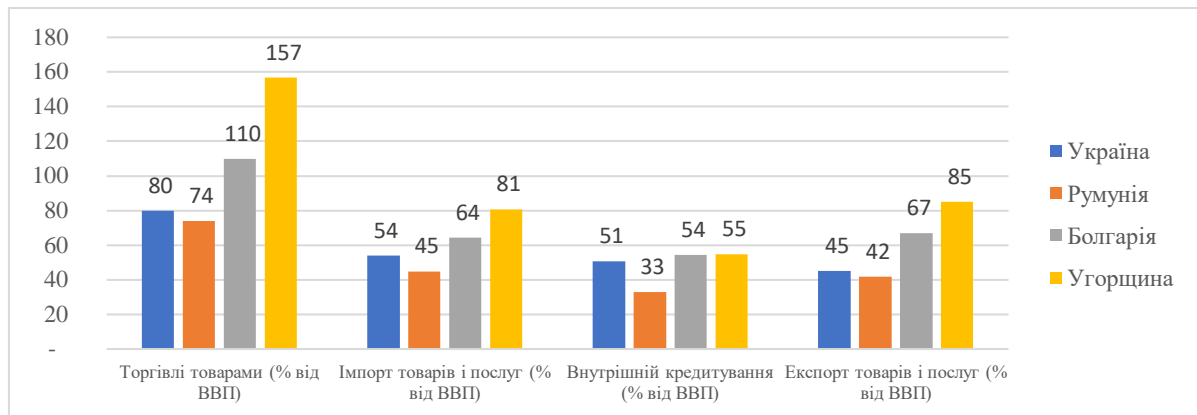

Рисунок 1. Показники економічного розвитку World Development Indicators 2018, % від ВВП [15]

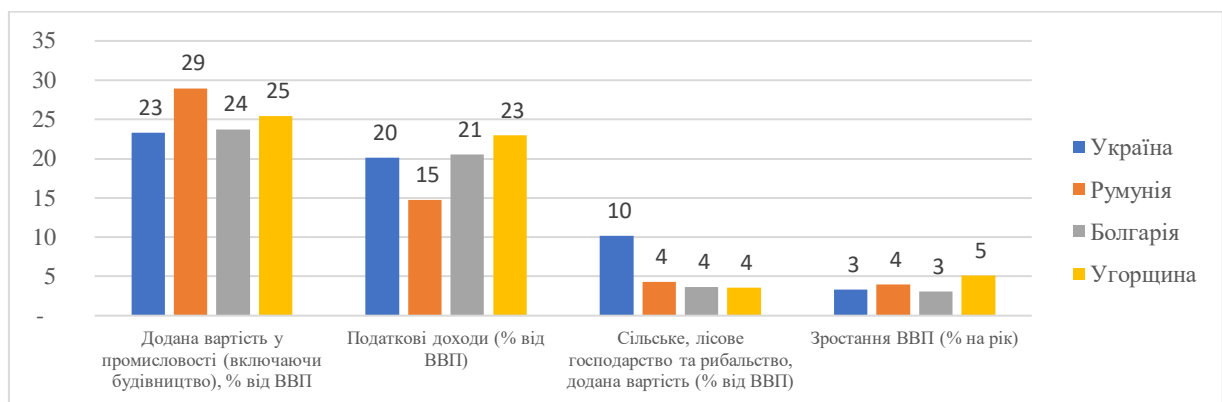

Рисунок 2. Показники економічного розвитку World Development Indicators 2018, % від ВВП [15]

Україна знаходиться приблизно на одному рівні з порівнювальними країнами по показниках: імпорт товарів і послуг (% до ВВП), внутрішнє кредитування (% до ВВП), додана вартість в промисловості (% до ВВП), податкових надходжень (% до ВВП), темпи зростання ВВП. Це свідчить про можливість порівняння цих країн з точки зору ділової активності та відносно еквівалентної частки у ВВП кредитування, акумулювання податкових доходів та темпів зростання ВВП. Отже, за результатами порівняння ці країни географічно та економічно співставні із Україною, та їх можна розглядати із позиції компаративного аналізу механізмів підтримки бізнесу, які були запроваджені цими країнами.

Болгарія. Уряд Болгарії виділив загалом 2,3 млрд євро на заходи з підтримки

місцевого бізнесу, який постраждав під час пандемії від обмежуючих заходів або втратив комерційні зв'язки. Окрім того, 435 млн євро зі структурних фондів ЄС направлено на фінансувати соціально-економічних заходів, включаючи фінансову підтримку МСП [16].

Для підтримки бізнесу сфери гостинності, транспорту, розваг, туризму, креативної індустрії та інших виділено 500 млн євро на покриття 60% витрат на заробітну плату працівників протягом трьох місяці для компаній, які не мають податкових боргів та зобов'язуються покривати 40%-й залишок заробітної плати. Для підтримки галузі туризму введено спеціальну дотацію для туроператорів, які користуються місцевими авіаперевізниками, у розмірі 35 євро за одну місце в літаку, що використовується для перевезень туристів в Болгарію [15]. Для мікро та малих підприємств з усіх сфер діяльності із штатом працівників до 50 осіб, які були зареєстровані до 1-го липня 2019 року та оборот який впав більше, ніж на 20% (у порівнянні із середнім за 2019 рік) діє грантова програма від 1500 євро до 5000 євро.

Для середніх підприємств, які зареєстровані до 1-го січня 2019 року та обсяг реалізованої продукції яких менший 1,5 млн євро, також діє програма надання грантів. Середні підприємства мають право запросити допомогу при нестачі грошових коштів або втрати достатнього рівня ліквідності через пандемію. Розмір допомоги може скласти від 15 000 євро до 50 000 євро, але не більше 1% від чистого доходу за 2019 рік.

Bulgarian National Bank запровадив мораторій на платежі за банківськими кредитами на строк до 6 місяців, що включає витрати на обслуговування кредиту та покриття основної суми боргу [17]. Мікро бізнес та самозайняті особи, які мають обмежену кредитну історію та відносно нещодавно зареєстровані як бізнес, мають можливість отримати мікрокредити до 25 000 євро на початок підприємницької діяльності [18]. Малі та середні підприємства мають можливість отримати кредит до 150 000 євро на поповнення обігових коштів під портфельні гарантії Болгарського банку розвитку. Основними вимогами участі для підприємств є скорочення обороту бізнесу, наявна дебіторська заборгованість, заборгованість перед постачальниками, скасування експортно-імпортних контрактів та закриття виробництв або офісів [19].

З 1-го липня 2020 року до 31 грудня 2021 року в Болгарії скорочена більш ніж в два рази ставка ПДВ для окремих видів діяльності бізнесу, в тому числі туристичної галузі, – з 20% до 9%. В першу чергу це харчова галузь, ресторанний бізнес, книжкова галузь, а також для бізнесу дитячого харчування та предметів гігієни.

Угорщина 17 квітня 2020 року отримала погодження від Єврокомісії на фінансування заходів підтримки економіки на приблизно 1 млрд євро. Фонд відновлення економіки склав 3,8 млн євро (2,9% ВВП). Окремо, Hungarian Tourism Agency виділила 2,8 млн євро на підтримку бізнесу галузі туризму [16].

Щодо субсидіювання заробітної плати наявна можливість отримати компенсацію для компаній зі сфери R&D у розмірі 40%. Також компанії, можуть наймати офіційно зареєстрованих тимчасово безробітних та протягом 6 місяців заробітну плату яким буде компенсувати держава у розмірі не більше 560 євро (включаючи соціальні відрахування) [22]. Окрім того, підприємства, які втратили можливість працювати, або які були вимушені призупинити частину виробництва на час зупинки діяльності можуть розраховувати на компенсацію у розмірі 60% від страхового доходу за січень (заробітна плата з якої здійснюються соціальні відрахування) на кожного працівника.

Сектори угорської економіки, які найбільше постраждали від пандемії COVID-19 звільнені від сплати податку на малий бізнес, а також від податків на заробітну плату та соціальних внесків. Тимчасово був скасований угорський податок (збір) на розвиток

туризму (аналог туристичного податку в Україні).

На період з березня по червень 2020 року бізнес зі сфер гостинності, розваг, спорту, азартних ігор не повинен сплачувати свою частину внеску до спеціальних фондів соціального страхування із заробітних плат (17,5%+1,5%) [21]. А з липня 2020 року скорочено на 2% розмір внеску на соціальне страхування до 15,5%. Скасовано збір за користування громадською територією для бізнесу з ресторанної сфери (літні майданчики, тераси, благоустрій кафе). Фіскальні органи не будуть стягувати штрафні санкції з податкових заборгованостей підприємств, а повернення податку на додану вартість було прискорено з боку держави (для МСП з 75 днів до 30 днів з дати подання відповідної заяви) [16]. До 31 грудня 2020 року для підприємств запроваджено мораторій на оплату заборгованості за кредитними, лізинговими та іншими договорами займу. Для сектору малого та середнього підприємництва впроваджений механізм дешевого кредитування «NHR Hajrá!» з процентною ставкою не вище 2,5% річних.

Румунія. Уряд Румунії у березні 2020 р. опублікував спеціальну постанову щодо підтримки місцевого бізнесу під час боротьби з пандемією та її наслідками, яка загалом склала 2% ВВП країни [16]. Такі заходи були посилені схваленням Єврокомісією 1 квітня 2020 року пакетом на 3,3 млрд євро підтримки економіки Румунії з окремим місцем в ній підтримки сектору МСП у вигляді прямих дотацій (грантів) та кредитних гарантій держави [16].

Запроваджена програма державної допомоги по безробіттю для працівників підприємств, які постраждали від пандемії та були вимушені призупинити свою діяльність через встановлені обмеження. Допомога буде складати 75% від заробітної плати, яку працівник отримував на підприємстві, але не більше середньої заробітної плати (приблизно 1200 євро). Окрім того, 17 квітня 2020 року були внесені зміни до державного бюджету та виділено 200 млн євро на надання підтримки у вигляді мінімальної заробітної плати для мікро підприємств та сімейного бізнесу (460 євро) [24].

У квітні 2020 року була запущена програма «SME INVEST ROMANIA» спеціально для сектору МСП, з метою надання підтримки у вигляді кредитних гарантій державою, без відсоткових та обов'язкових платежів. Для середніх підприємств є можливість отримати пільговий кредит на оборотні кошти до 1 млн євро на 3 роки під 80% відсоткові гарантії держави, а для малих підприємств та мікропідприємств обсягом 200 000 євро та 100 000 євро відповідно під 90% гарантії. Відсотки за кредитами на обігові кошти для МСП обмежені державою трьохмісячним ROBOR (Romanian Interbank Offer Rate) + 2,5%. Також є можливість для малих та середніх підприємств отримати інвестиційних кредит до 2 млн євро під 80% гарантії держави на 6 років, процентні ставки за якими також обмежені трьохмісячним ROBOR розмірі 2,5%.

Щодо фіскальних заходів, постановою уряду 33/2020 від 23 березня 2020 року були запроваджені податкові знижки з корпоративного податку на прибуток за I квартал 2020 року для МСП – 10%, а для великих компаній – 5%. А вже 23 квітня уряд пролонгував 10% знижку для усіх платників податку на прибуток за II та III квартали 2020 року [16]. Було відтерміновано сплату місцевих податків – на будівельне, земельне та транспортне обладнання. На час пандемії та 30 днів після завершення карантину за невчасно сплачені податки не нараховується пеня ті інші штрафні санкції. На час надзвичайного стану усі МСП, які отримують спеціальний сертифікат від міністерством економіки, який свідчить про те, що бізнес постраждав від пандемії й її наслідків – звільняється від плати за комунальні послуги, а також плати за оренду офісних площ [16].

З квітня 2020 р. є можливість відстрочки виплати кредитів до 9 місяців для підприємств, які постраждали від пандемії та які відчули на собі обмеження держави.

Отже, в розглянутих країнах найбільш популярними механізмами підтримки бізнесу на час карантину є: відстрочка податкових платежів, податкові канікули, компенсація витрат на заробітну плату, забезпечення пільгового кредитування, надання грантів та іншої безповоротної допомоги. Більшість інструментів підтримки бізнесу зосереджено на наданні фінансової підтримки бізнесу у вигляді компенсацій витрат за кредити, грантів, або у вигляді компенсації витрат на заробітну плату. Такі механізми є найбільш оперативними та відповідно, ефективними у антикризових заходах підтримки малого та середнього бізнесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Беручи до уваги значний рівень тіньової економіки в Україні, та особливо в секторах, які постраждали найбільше від наслідків пандемії, продовження кризових явищ в економіці, реальні витрати бізнесу та бюджету встановити можна тільки попередньо. Однак, вже зараз станом на вересень 2020 року, в Україні можна спостерігати макрофінансові показники, які свідчать про суттєвий спад в економічній активності. В цих умовах варто переглянути підходи до політики підтримки бізнесу в Україні. Пропонується, базуючись на аналізі сучасного стану екосистеми підтримки бізнесу та досвіді країн ЄС:

посилити компонент фінансової підтримки запровадивши програму надання грантової підтримки для мікро та малих підприємств. така програма може фінансуватись за рахунок коштів програм міжнародної допомоги та за рахунок коштів державного бюджету й розповсюджуватись на підприємств-початківців.

надати можливість розстрочки або компенсації плати по окремих комунальних платежах для підприємств, які найбільше постраждали від пандемії або починають свою діяльність.

посилили програму «доступні кредити 5-7-9%», додавши можливість отримання держаних гарантій.

розширити програму компенсації роботодавцям витрат на оплату праці, на час карантинних заходів, встановивши для найбільш постраждалих секторів бізнесу просту формулу підтримки фондів оплати праці на основі досвіду країн єс.

для туристичної галузі запровадити спеціальні податкові пільги з туристичного збору.

запровадити можливість відтермінування або розстрочки податкових платежів в частині пдв, акцизу, земельних податків, екологічного податку, податку на прибуток, мито, рентної плата.

Такі запропоновані заходи мають потенціал до сприяння відновленню взаємозв'язків між усіма агентами екосистеми бізнесу та дадуть поштовх до розвитку економіки окремих галузей бізнесу та України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Moore J. F. Predators and Prey: A New Ecology of Competition. Harvard Business Review. 1993. Vol. 71. № 3. P. 75–86.
2. Moore J. F. The rise of a new corporate form. Washington Quarterly, 1998. Vol. 21(1). P. 167–181
3. Foster G., Shimizu C., Ciesinski S., Davila A., Zahoor Hassan S., Jia N., Plunkett S., Pinelli M., Cunningham J., Hiscock-Croft R., McLenithan M., Rottenberg L., Morris R., Lee D. (2013) Entrepreneurial Ecosystems Around the Globe and Company Growth Dynamics. Geneva: World Economic Forum
4. Doing Business in Ukraine – World Bank Group. The World Bank. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/ukraine> (дата звернення:

10.09.2020).

5. Експрес-опитування бізнесу. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації. URL: <https://eba.com.ua/> (дата звернення: 21.04.2020)
6. Дослідження стану та перспектив українського бізнесу. Офіційний сайт. URL: <https://hvylya.net/> (дата звернення: 21.04.2020)
7. COVID-19: Наслідки для бізнесу та дії за умов кризи Офіційний сайт. URL: https://www.ey.com/uk_ua/ (дата звернення: 21.04.2020)
8. Закон України. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-IX#Text> (дата звернення 15.06.2020)
9. Закон України. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20#Text> (дата звернення 15.06.2020)
10. Аналітична записка. Офіційний сайт Державного центру зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (дата звернення: 20.06.2020)
11. Постанова КМУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-doporyadku-na-a319> (дата звернення: 20.06.2020)
12. Підсумки тижня за результатами програми «Доступні кредити 5-7-9%». Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/pidsumki_tizhnia_za_rezultatami_programi_dostupni_kredi_ti_5-7-9_299_kreditnikh_ugod_na_577_miliona_griven-2459 (дата звернення: 02.10.2020)
13. Донорські програми. Портал для підприємців. URL: https://sme.gov.ua/program_type/programy-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogy/ (дата звернення: 26.07.2020)
14. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001 (дата звернення: 26.07.2020)
15. WDI. The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (дата звернення: 26.07.2020)
16. Policy measures taken against the spread and impact of the coronavirus. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_en#state-aid-actions (дата звернення: 30.07.2020)
17. Government and institution measures in response to COVID-19. KPMG. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/bulgaria-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html> (дата звернення: 30.07.2020)
18. Микрокредитиране със споделен риск. Сайт FMFIB. <https://www.fmfib.bg/bg/fi/20-finansirane-sas-spodelyane-na-riska/7-mikrokreditirane-sas-spodelen-risk> (дата звернення: 30.07.2020)
19. Решение № 310 от 2020 г. ЕДИНЕН ИНФОРМАЦИОНЕН ПОРТАЛ. <https://coronavirus.bg/bg/326> (дата звернення: 30.07.2020)
20. Wage support programme. Website of the Hungarian Government. URL: <https://www.kormany.hu/en/ministry-for-national-economy/news/wage-support-programme-now-protects-137-000-persons-jobs> (дата звернення: 30.07.2020)
21. Hungary: Tax developments in response to COVID-19. KPMG. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/hungary-tax-developments-in-response-to-covid-19.html> (дата звернення: 31.07.2020)
22. State aid. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_649 (дата звернення: 31.07.2020)

REFERENCES

1. Moore J. F. (1993). Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, 71(3), 75–86.
2. Moore J. F. (1998). The rise of a new corporate form. *Washington Quarterly*, 21(1), 167–181
3. World Economic Forum (2013). Entrepreneurial Ecosystems Around the Globe and Company Growth Dynamics. World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf
4. The World Bank. (2020, September 10). *Doing Business in Ukraine – World Bank Group*. <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine>
5. European Business Association. (2020, April 21). Express business survey. <https://eba.com.ua/reaktsiya-biznesu-na-zaprovdzhennya-30-ty-dennogo-karantynu/>
6. Hvylya. (2020, April 21). What will happen to Ukrainian business. <https://hvylya.net/analytics/204163-shcho-vidbuvatimetsya-z-ukrajinskim-biznesom>
7. European Business Association. (2020, April 21). EY "COVID-19: Implications for Business and Crisis Action". <https://eba.com.ua/ey-covid-19-naslidy-dlya-biznesu-ta-diyi-z-umov-kryzy/>
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, June 15). Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Concerning Support to Taxpayers for the Period of Implementing Measures Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-IX#Text>
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, June 15). Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Concerning Additional Support to Taxpayers for the Period of Implementing Measures Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20#Text>
10. State Employment Center. (2020, June 20). Analytical and statistical information. <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, June 20). On amendments to the Procedure for providing financial state support to micro and small businesses. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-na-a319>
12. Ministry of Finance of Ukraine. (2020, October 02). 13. Results of the week according to the results of the program "Available loans 5-7-9%". https://www.mof.gov.ua/uk/news/pidsumki_tizhnia_za_rezultatami_programi_dostupni_kredit_5-7-9_299_kreditnikh_ugod_na_577_miliona_griven-2459
13. Portal for entrepreneurs. (2020, August 02). Donor programs. https://sme.gov.ua/program_type/programy-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogy/
14. EUR-Lex. (2020, July 02). Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2020_091_I_0001
15. The World Bank. (2020, July 26). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
16. European Commission. (2020, July 30). Policy measures taken against the spread and impact of the coronavirus. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_en#state-aid-actions
17. KPMG. (2020, July 30). Government and institution measures in response to COVID-19. <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/bulgaria-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>

18. FMFIB. (2020, July 30). Shared risk microcredit. <https://www.fmfib.bg/bg/fi/20-finansirane-sas-spodelyane-na-riska/7-mikrokreditirane-sas-spodelen-risk>
19. SINGLE INFORMATION PORTAL. (2020, July 30). Decision № 310 of 2020 approving the Portfolio Guarantee Program to support the liquidity of micro, small and medium-sized enterprises affected by the emergency situation and the COVID-19 epidemic. <https://coronavirus.bg/bg/326>
20. Hungarian Government. (2020, July 30). Wage support programme. <https://www.kormany.hu/en/ministry-for-national-economy/news/wage-support-programme-now-protects-137-000-persons-jobs>
21. KPMG. (2020, July 30). Hungary: Tax developments in response to COVID-19. <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/hungary-tax-developments-in-response-to-covid-19.html>
22. European Commission. (2020, July 31). State aid. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_649

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.10

УДК 338.23

JEL: O30, O38

Ворона А.В.,

аспірантка кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
I9anna_crow94@ukr.net

СКЛАДНИКИ УПРАВЛІНСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У складі управлінських технологій механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки обґрунтовано дослідження цілей сталого інноваційного розвитку національної економіки. Цілі запропоновано розглянути у вигляді площин, що формують інноваційний простір. Вони відображають початкову стадію, потенціал інноваційного простору, який ґрунтується на цілях першого (наукових, економічних, виробничих) та другого порядку (стратегічні, соціально-екологічні, гностичні) учасників інноваційних процесів. Визначено, що основою сталого інноваційного розвитку національної економіки є інноваційна інфраструктура, інституції якої спроможні якісно виконати функцію, пов'язану з виробництвом і реалізацією інновацій. На особливу увагу заслуговує ринковий сегмент інноваційної інфраструктури, оскільки ринок інновацій у багатьох сферах економічної діяльності розвинений недостатньо. Запропоновано власне бачення перспективної інноваційної інфраструктури, яка дозволить реалізувати задачі інноваційного розвитку національної економіки. До інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки слід віднести інституції, пов'язані з виробництвом та реалізацією інновацій та які є невід'ємною частиною інноваційного процесу.

Ключові слова: управлінські технології, сталий інноваційний розвиток, національна економіка, інноваційна інфраструктура, цілі сталого інноваційного розвитку, інноваційні пріоритети, інноваційні посередники.

Рис. - 2., Літ. - 10

Ворона А.В.,

аспірантка кафедры менеджмента и экономической безопасности,
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
I9anna_crow94@ukr.net

СОСТАВЛЯЮЩИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В составе управленческих технологий механизма устойчивого инновационного развития национальной экономики обосновано исследования целей устойчивого инновационного развития национальной экономики. Цели предложено рассмотреть в виде плоскостей, формирующих инновационное пространство. Они отражают начальную стадию, потенциал инновационного пространства, основанного на целях

первого (научных, экономических, производственных) и второго порядка (стратегические, социально-экологические, гностические) участников инновационных процессов. Определено, что основой устойчивого инновационного развития национальной экономики является инновационная инфраструктура, институты которой способны качественно выполнить функцию, связанную с производством и реализацией инноваций. Особого внимания заслуживает рыночный сегмент инновационной инфраструктуры, поскольку рынок инноваций во многих сферах экономической деятельности развит недостаточно. Предложено собственное видение перспективной инновационной инфраструктуры, которая позволит реализовать задачи инновационного развития национальной экономики. К инновационной инфраструктуре устойчивого инновационного развития национальной экономики следует отнести институты, связанные с производством и реализацией инноваций и которые являются неотъемлемой частью инновационного процесса.

Ключевые слова: управленческие технологии, устойчивое инновационное развитие, национальная экономика, инновационная инфраструктура, цели устойчивого инновационного развития, инновационные приоритеты, инновационные посредники.

Рис. – 2, Лит. – 10

A. Vorona,

Postgraduate student of the Department of Management and Economic Security,
Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University

19anna_crow94@ukr.net

COMPONENTS OF MANAGEMENT TECHNOLOGIES OF THE MECHANISM OF SUSTAINABLE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

As part of the management technologies of the mechanism of sustainable innovative development of the national economy, the study of the goals of sustainable innovative development of the national economy is substantiated. It is proposed to consider the goals in the form of planes that form the innovation space. They reflect the initial stage, the potential of the innovation space, which is based on the goals of the first (scientific, economic, industrial) and second order (strategic, socio-ecological, gnostic) participants in innovation processes. It is determined that the basis of sustainable innovative development of the national economy is the innovation infrastructure, the institutions of which are able to qualitatively perform the function associated with the production and implementation of innovations. The market segment of innovation infrastructure deserves special attention, as the innovation market in many areas of economic activity is underdeveloped. The own vision of perspective innovative infrastructure which will allow to realize tasks of innovative development of national economy is offered. The innovation infrastructure of sustainable innovation development of the national economy should include institutions related to the production and implementation of innovations and which are an integral part of the innovation process.

Keywords: management technologies, sustainable innovation development, national economy, innovation infrastructure, goals of sustainable innovation development, innovation priorities, innovation intermediaries.

Fig. – 2, Ref. – 10

Постановка проблеми. Системна основа сталого інноваційного розвитку національної економіки є базисом для сукупності інноваційних наслідків: від виробництва високотехнологічної продукції й до підвищення продуктивності праці, використання й удосконалення передових технологій, дотримання екологічних стандартів тощо. Такий підхід пов'язаний з емерджентними наслідками механізму управління та моделі сталого інноваційного розвитку, оскільки саме сукупність складників та їх взаємодія породжують актуальність дослідження сталого інноваційного розвитку національної економіки, що особливо підсилюється глобалізацією та інтеграцією на світовому рівні. З урахуванням наявного прогресивного досвіду розвинених країн, мають бути сформовані управлінські технології та інструментарій для формування, обґрунтування підходів та методів управління при формуванні сталого інноваційного розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управлінські технології механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки досліджуються багатьма науковцями сучасності. Так, І. Мушеник [1] встановила взаємозв'язок національних та регіональних інноваційних систем, описала критерії та особливості такого зв'язку. І. Борисов [2] приділяв увагу особливостям розвитку національної економічної системи, зокрема підвищенню ролі в ній інноваційних систем. Н. Внукова [3] проаналізувала стан інноваційної складової підприємства та досліджувала інноваційний потенціал підприємництва. Н. Зелінська та К. Герасимюк [4] досліджували проблеми впровадження інновацій в органах публічного управління на регіональному рівні та обґрунтовували перспективні напрями їх розвитку, приділяли увагу інноваційному розвитку на рівні регіонів та обґрунтовували підходи щодо регіонального спрямування й регулювання інновацій. А. Безус [5], С. Макаренко, Н. Олійник [6], Ю. Головчук, О. Пчелянська [7], Н. Прямухіна [8] досліджували особливості інноваційних процесів в підприємствах окремих галузей, зокрема, металургії, важкій та легкій промисловості. Їхні дослідження присвячено особливостям впровадження інноваційних підходів фінансування, оподаткування, використання конкретних технологій та інноваційності як обов'язкового складової суб'єктів реальної економіки.

Поряд із цим, питання сталого інноваційного розвитку національної економіки з точки зору системності процесу, складності явища та мети економічного розвитку, порушено науковцями дуже поверхнево, що актуалізує його висвітлення саме з позиції емерджентності та синергетичності.

Метою статті є: висвітлення основи та складників управлінських технологій механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Оскільки дослідження сталого інноваційного розвитку національної економіки здійснюється у безпосередньому зв'язку зі Стратегією сталого розвитку України до 2030 року та на основі Цілей Глобального розвитку Програми Розвитку ООН [9], яких нині дотримуються всі країни світу, а також тому, що сталий інноваційний розвиток може бути реалізований в межах та з урахуванням цих цілей, вважаємо за доцільне визначити перелік цілей сталого інноваційного розвитку національної економіки як відправної точки для визначення концептуальних засад відповідної моделі.

Для формулювання цілей сталого інноваційного розвитку національної економіки зауважимо на результати досліджень О. Мельниченка, який наголошує на викликах, під впливом яких формується інноваційна складова національної економіки: незалежність країни; роздержавлення і приватизація; зростання суспільних потреб; вільний рух робочої сили; вільний рух технологій; вільний рух капіталів. Ці виклики сформували

сукупність можливостей і ризиків для сталого інноваційного розвитку національної економіки, визначили напрями її розвитку, а їх наслідки мають бути враховані при формулюванні вищезазначених цілей. Цілям сталого інноваційного розвитку національної економіки приділяємо велику увагу, оскільки саме ціль є відправною точкою для побудови плану, прогнозу, стратегії, концепції. Важливо розуміти які саме цілі пов'язані з результатом та що дає їх поєднання, якщо йдеться про системні явища та сукупність цілей.

Для визначення управлінських засад механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки України пропонуємо цілі інноваційного розвитку розглянути у вигляді площин, що формують інноваційний простір (рис. 1). Виходячи з рисунку, основою інноваційного простору, який демонструє тривимірна система координат, є трикутники АВО, ВСО, САО. Вони відображають початкову стадію, так званий потенціал інноваційного простору, який ґрунтується на цілях першого порядку (наукових, економічних, виробничих) учасників інноваційних процесів. Наукові цілі включають вивчення наявних інноваційних проблем у різних галузях народного господарства та виробництво інновацій, актуальне для учасників ринкових відносин. Виробничі цілі відображають потребу використання інновацій з метою збільшення потенційного прибутку за рахунок зниження витрат, підвищення продуктивності праці, якості продукції тощо. Економічні цілі – забезпечення конкурентоспроможності економіки, експорту продукції, зниження імпортозалежності тощо.

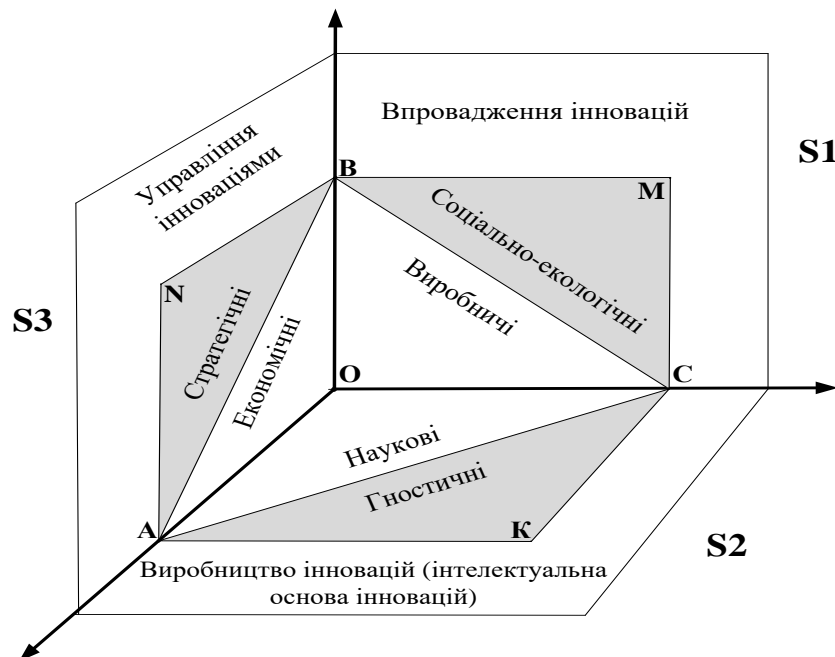

Рисунок 1. Цілі сталого інноваційного розвитку національної економіки

Джерело: розробила авторка

Трикутники ANB, BMC, SKA – є цілями другого порядку, які відображають відповідний етап формування інноваційного простору, з'являються в учасників інноваційних процесів, коли інноваційний старт здійснено, а інноваційний процес переходить від етапу зародження до етапу розвитку. До цілей другого порядку належать стратегічні, соціально-екологічні, гностичні. Стратегічні цілі – відображають пріоритети

національної економіки, побудовані на ефективно впроваджених інноваціях. До них належать, зокрема, відповідність національного виробництва світовим продовольчим, екологічним тощо стандартам; підвищення конкурентоспроможності національної економіки (що оцінюється за Глобальним індексом конкурентоспроможності); підвищення впливовості України у світовій спільноті; збільшення обсягів експорту української продукції. Соціально-екологічні цілі національної економіки «надбудовані» над виробничими, є їхнім наслідком і пов'язані з міграційними процесами трудових ресурсів, тривалістю життя й захворюваності населення, демографічною ситуацією, продовольчою безпекою, іміджем соціально-непривабливих територій тощо. Гностичні цілі є наслідком невинного розвитку ринку і технологій, науково-технічного прогресу, постійно зростаючих потреб населення. Прогрес заради прогресу часто лежить в основі великих відкриттів науки і так само часто призводить до небажаних й непередбачуваних негативних наслідків.

Кожна з площин, що формується відповідними осями моделі демонструє завершену системоутворюючу частину. Це – чотирикутники S1, S2, S3. Гармонійне та відповідальне поєднання досягнутих цілей є основою для сталого інноваційного простору національної економіки.

Цілі інноваційного розвитку можуть бути різними для економік з різним рівнем розвитку. Так, для розвитку бізнесу у економічно розвинених країнах, за даними міжнародної дослідницької компанії Gartner, основними цілями інноваційного розвитку є:

- 1) інтелектуальні (штучний інтелект і машинне навчання, інтелектуальні додатки, інтернет речей);
- 2) цифрові (віртуальна та доповнена реальність, цифрові двійники, блокчейн);
- 3) мережеві (месенджери, розподілена архітектура сервісів та додатків, платформи цифрових технологій, адаптивна архітектура безпеки) [10].

В Україні напрями розробки та впровадження інновацій відмінні від тих, що популярні у світі. До інноваційних сфер національної економіки, окрім тих, що визначені стратегічними пріоритетами, відносимо: розробка обладнання та програмного забезпечення; маркетинг і реклама, ІТ-індустрія, електроенергетика.

Сталий інноваційний розвиток національної економіки передбачає пропорційний розподіл інноваційної активності за такими напрямками:

- 1) стратегічні інноваційні пріоритети держави;
- 2) інновації для внутрішнього ринку;
- 3) інновації для зовнішнього ринку.

Для українських реалій, коли здійснюється перехід до сталого інноваційного розвитку уникнути другого напрямку інноваційності не вдасться, хоча в перспективі другий і третій напрями мають об'єднатися з переходом в останній. Нині, вітчизняна економіка на здатна забезпечити виробництво і реалізацію інновацій такої якості, щоб вони масово відповідали вимогам світового ринку й стандартам. Поодинокі високоякісні інновації не спроможні подолати цей бар'єр, який зникне при адекватній умовам та обґрунтованій інноваційній політиці уряду та місцевих органів влади.

Одним із першочергових завдань інноваційного розвитку національної економіки є поступове наближення вітчизняних стратегічних інноваційних пріоритетів до світових.

Першим етапом при цьому є модернізація підприємств та виробництв з метою підвищення якості організаційних, технологічних та управлінських процесів.

Другим етапом є наближення характеристик виготовленої продукції до світових стандартів.

Третій етап – дотримання інноваційного вектора всіма суб'єктами економічних відносин та учасниками економічних процесів, визначаючи інноваційний пріоритет товарів і послуг як важливіший, аніж традиційне якісне виробництво.

Основою сталого інноваційного розвитку національної економіки є інноваційна інфраструктура, інституції якої спроможні якісно виконати функцію, пов'язану з виробництвом і реалізацією інновацій. Характерною особливістю української інноваційної інфраструктури є відсутність чіткої системи управління процесом інноваційного розвитку національної економіки. Особливої уваги потребує ринковий сегмент інноваційної інфраструктури, оскільки ринок інновацій у багатьох сферах економічної діяльності розвинений недостатньо. Як свідчить аналіз трансферту технологій та розвиненості міжнародного ринку інновацій, зокрема, в аграрній, медичній галузях, сфері послуг, промисловості, ринок інновацій функціонує дуже слабо. Неефективним також є ринок пропозиції інновацій, інфраструктура якого є неефективною, що, насамперед, виявляється у відсутності взаємодії виробника і покупця інновацій, суб'єктів підприємництва між собою, держави, як замовника та посередника інноваційної діяльності.

Огляд існуючої в Україні інноваційної інфраструктури, передусім, врахування факторів, які спричиняють її неефективність, дозволяють автору запропонувати власне бачення перспективної інноваційної інфраструктури, яка дозволить реалізувати задачі інноваційного розвитку національної економіки.

До складників ефективної інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки відносимо: державні органи влади, ринок, бізнес, інноваційні підприємства, посередники, ЗВО та інших виробників інновацій. Тобто наукова, фінансова, інноваційна, інвестиційна, ринкова та інституційна складові у взаємозв'язку створюють інноваційну систему.

У складі інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки слід виокремити технопарки як осередки інноваційної культури, конкуренції бізнесу й науково-дослідних установ та організацій. Безпосередньою метою їх діяльності є підвищення інноваційного потенціалу та ефективності підприємницького сектору економіки. Діяльність технопарків в Україні не набула широкого поширення, але з огляду на світовий досвід та початкові успішні наслідки їх діяльності (до 2005 р.), які спостерігалися в національній економіці, актуальність відродження технопарків залишається високою.

До інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки слід віднести інституції, які пов'язані з виробництвом та реалізацією інновацій, є невід'ємною частиною інноваційного процесу. Поряд із цим, інноваційна інфраструктура є сукупністю інститутів, які безпосередньо не беруть участі у виробництві інновацій та функціонують з метою забезпечення взаємодії учасниками інноваційного ринку. До учасників інноваційної інфраструктури, з урахуванням проявів класичності й специфічності процесу «виробництво – реалізація інновацій» відносимо:

- 1) державу та уповноважені міністерства, відомства, інші державні установи, які забезпечують організацію, підтримку, контроль, реалізацію, транзит інновацій;
- 2) бізнес, підприємство, що виробляє інноваційну конкурентоспроможну продукцію;
- 3) установу сертифікації та відповідності інноваційної продукції світовим стандартам;
- 4) виробників інновацій – ЗВО, інноваційні підприємства та державні науково-дослідні інститути;

5) фінансових посередників – інвестори, фінансово-кредитні установи, грантодавці;

6) МОН України, яке є координатором інноваційного процесу;

7) техно-, індустріальні парки, бізнес-інкубатори, які створюють умови для інноваційного процесу.

Блоки інституцій інноваційної інфраструктури подано на рис. 2.

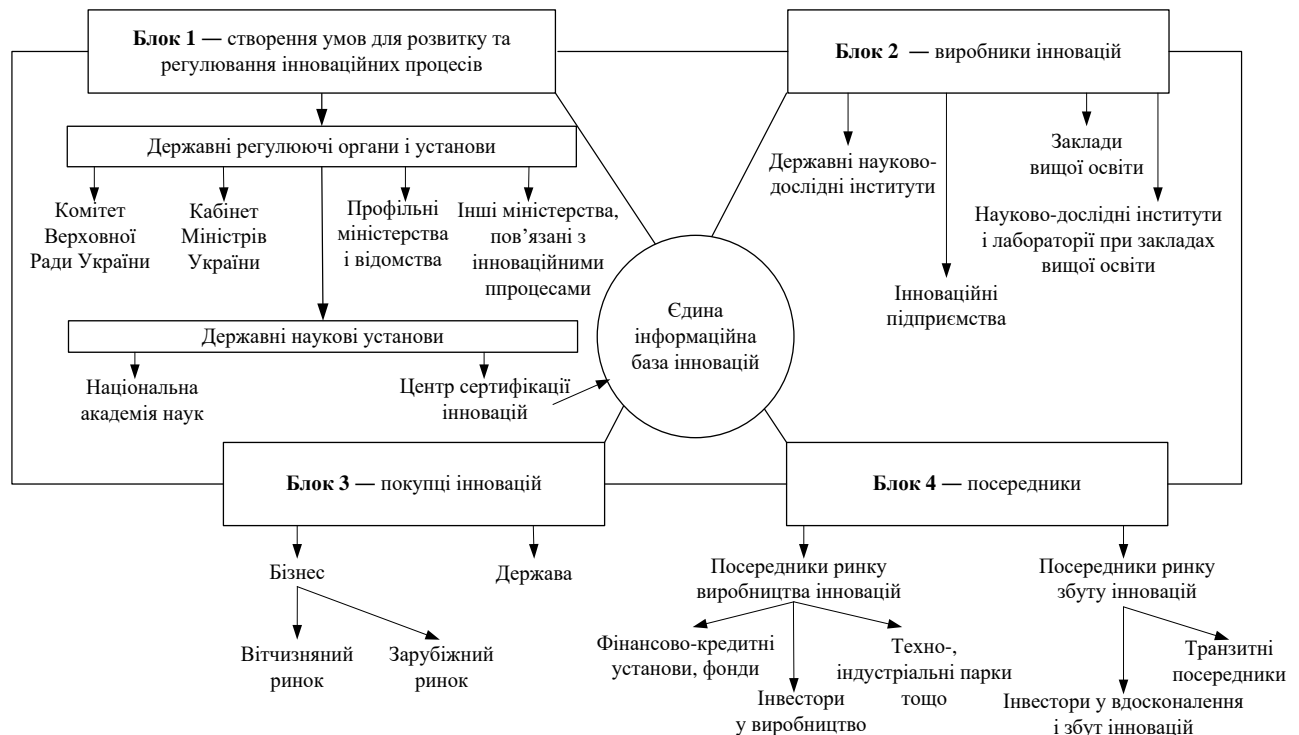

Рисунок 2. Блоки інституцій інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки

Джерело: Сформувала авторка

Важлива роль у інституційному забезпеченні сталого інноваційного розвитку національної економіки відводиться специфічним установам – техно-, індустріальним паркам, бізнес-інкубаторам, установам, що забезпечують трансфер інновацій тощо. Цей блок посередників виконує функції, які не можуть бути втілені жодними іншими установами в результаті диверсифікації функцій цілей і завдань. По-перше, вони функціонують в межах ринку і виконують суто посередницьку функцію, по-друге, їхні безпосередні завдання стосуються формування інноваційного клімату та підтримки інноваційних проектів, створення так званих «теплих» умов для інновацій. У взаємозв'язку з виробниками, споживачами, іншими посередниками, державою тощо, ці структури є невід'ємною частиною механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки, що, в свою чергу, вказує на важливість відновлення їх повноцінного функціонування та підтримки. Особливої актуальності це питання набуває у відкритій, висококонкурентній економіці, коли від інноваційності економіки залежить не лише її ефективність, але й довгострокові перспективи в інвестиційному, промисловому, соціально-екологічному розумінні.

Зауважимо, що вищезазначені посередники відіграють надважливе значення для підприємств малого і середнього бізнесу, які мають недостатньо ресурсів для

впровадження інновацій і тому часто нехтують можливостями їх придбання й використання. Тому, з метою підтримки та стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, слід посилити увагу на розбудові інноваційної інфраструктури національної економіки.

Окремо варто зазначити про наголос цілей і завдань інституцій інноваційної інфраструктури на інноваційних перевагах вітчизняної економіки, втілених у відповідному потенціалі виробників інновацій та можливостях механізму фінансового забезпечення. В силу відсутності відповідного досвіду у вітчизняній економіці слід почати з «імітації інноваційної активності» у відповідному напрямі, що згодом набуде стабільної інноваційної діяльності, спрямуванням якої буде виробництво продуктів, які є конкурентоспроможними завдяки вищій якості, а не низькій ціні. Отже, використання управлінських технологій та інструментарію національної інноваційної політики мають враховувати пріоритетність розробки заходів підтримки та сприяння партнерству та співробітництву між виробниками інновацій та промисловими підприємствами. Система таких заходів також сприятиме створенню нового бізнесу та робочих місць.

Пріоритетне місце серед блоків інноваційної інфраструктури відводиться Єдиній інформаційній базі інновацій, яка нині у вигляді і формі, необхідній для сталого інноваційного розвитку національної економіки відсутня. Важливість такої системи даних пов'язана з розвиненістю інформатизації в Україні та світі, відкритістю економіки, збільшення учасників і кількості інноваційних процесів, швидкості виробництва товарів і послуг та актуалізації окремих видів інновацій, зокрема еко-інновацій. Відсутність відкритої бази інноваційних заявок, наявних інновацій, можливості аналізу і оцінки перебігу виробництва інноваційного замовлення по-перше, нівелює конкурентність інноваційного ринку; по-друге, гальмує всі інноваційні процеси; по-третє, створює у відкритій економіці майже повністю закритий сегмент, що не дає об'єктивно оцінити ефективність інноваційного процесу на протязі всього циклу: від констатації інноваційної потреби і до впровадження готової інновації. Єдина інформаційна база інновацій має бути створена на базі незалежної установи стандартизації та сертифікації інновацій.

Метою Єдиної інформаційної бази інновацій є створення масиву інформації щодо замовників та виробників інновацій. Інформація повинна мати часовий вимір та низку уточнюючих параметрів: підприємство для якого розроблена інновація, статус впровадження, наявність патенту тощо. Поряд з цим внесення даних в базу, як і процедура реєстрації і користування не повинні бути надто складними. Подібні бази створені як на рівні нашої держави, так і за кордоном. Можлива адаптація вже існуючих платформ.

Отже, відсутній нині в Україні блок консолідованої інформації про інновації є перешкодою для переходу до сталого інноваційного розвитку національної економіки, що не лише гальмує інноваційний процес, але нівелює частину інноваційних ініціатив в силу тривалого періоду часу від замовлення до початку виробництва інновації; ускладненості процедур сертифікації та стандартизації; отримання фінансування відповідного замовлення виробником.

Висновки. В результаті проведеного дослідження слід зазначити:

1) як основу формування новітніх управлінських технологій запропоновано цілі сталого інноваційного розвитку, які розглядаються у вигляді площин, що формують інноваційний простір. Обґрунтовано модель тривимірної будови інноваційного простору, яка є завершеною системоутворюючою частиною єдиного механізму;

2) необхідним є поступове наближення вітчизняних стратегічних інноваційних

пріоритетів до світових, чого можна досягти в три комплексні етапи: модернізація підприємств та виробництв з метою підвищення якості організаційних, технологічних та управлінських процесів; наближення характеристик виготовленої продукції до світових стандартів; дотримання інноваційного вектора всіма суб'єктами економічних відносин та учасниками економічних процесів, визначаючи інноваційний пріоритет товарів і послуг як важливіший, аніж традиційне якісне виробництво;

3) обґрунтовано побудову ефективної інноваційної інфраструктури, у якій виокремлено чотири блоки інституцій інноваційної інфраструктури сталого інноваційного розвитку національної економіки та окреслена роль кожного блоку. Ефективна діяльність такої інфраструктури можлива лише за умов формування потужної системи інноваційних посередників та створення Єдиної інформаційної бази інновацій. Встановлено інформаційні джерела такої бази, мету діяльності та блоки інформації.

Перспективи подальших досліджень. Для забезпечення ефективного інноваційного розвитку національної економіки та формування управлінських технологій механізму сталого інноваційного розвитку національної економіки необхідним є вдосконалення функціональних механізмів та системи реалізації національної інноваційної політики; особливу увагу слід приділити інноваційній культурі. Подальшого вдосконалення потребує методика оцінки ефективності національної інноваційної політики, яка дозволить корегувати її цілі і механізми досягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мушеник І.М. Сутність та структура регіональних інноваційних систем. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 5. С. 60-69.
2. Борисов І.В. Особливості розвитку регіональних інноваційних систем. Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу м. Харків, 23 січня 2020 року. С. 10-14. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/Tezy_23_01_2020.pdf#page=10.
3. Внукова Н.М. Стратегічні цілі регіонального розвитку з фінансового забезпечення інноваційного підприємства. Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу м. Харків, 23 січня 2020 року. С.19-24. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020.pdf
4. Зелінська Н.С., Герасимюк К.Х. Проблеми впровадження інновацій в органах публічного управління на регіональному рівні. Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи. 2020. ст. 84-86. URL : http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Internet_konf_DU-2020.pdf
5. Безус А.М. Фактор впливу на формування та реалізацію інноваційної стратегії підприємства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка*. 2014. № 1. С.61-69.
6. Макаренко С. Управління інноваційно-інвестиційною складовою розвитку підприємств легкої промисловості. Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах: зб. V всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 26-27 березня 2020 р. Херсон, 2020. ст. 120-122. URL: [http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/електронний%20збірник%-20V%20Усеукраїнської%20конференції%202020%20\(1\).pdf?id=ffaf65f0-d86a-4025-84df-3bc74c6c9c0b#page=120](http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/електронний%20збірник%-20V%20Усеукраїнської%20конференції%202020%20(1).pdf?id=ffaf65f0-d86a-4025-84df-3bc74c6c9c0b#page=120)
7. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О. Особливості формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі парадигми інноваційного розвитку. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 66–70.

8. Прямухіна Н.В. Обґрунтування підходів до адаптаційного управління трансформаціями економічної системи. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 4. С. 15-19.
9. Цілі сталого розвитку 2016-2030. Національна доповідь. URL : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
10. Жмеренецкий А. Инновации или смерть: как выжить бизнесу на тонущем корабле "Украина". *Економическая правда*. 2017. 16.08 URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/08/16/628080/>.

REFERENCES

1. Mushenyk, I.M. (2016). Sutnist ta struktura rehionalnykh innovatsiynnykh system. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. 1, 5, 60-69.
2. Borysov, I.V. (2020). Osoblyvosti rozvytku rehionalnykh innovatsiynnykh system. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy kruhloho stolu m. Kharkiv*, 23 sichnia 2020 roku, 10-14. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/Tezy_23_01_2020.pdf#page=10
3. Vnukova, N.M. (2020). Stratehichni tsili rehionalnoho rozvytku z finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho pidpriemstva. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy kruhloho stolu m. Kharkiv*, 23 sichnia 2020 roku, 19-24. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/23.01.2020/Tezy_23_01_2020.pdf
4. Zelinska, N.S., Herasymiuk, K.Kh. (2020). Problemy vprovadzhennia innovatsii v orhanakh publichnoho upravlinnia na rehionalnomu rivni. *Publichne upravlinnia v Ukraini: istoriia derzhavotvorennia, vyklyky ta perspektyvy*. 2020, 84-86. URL : http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Internet_konf_DU-2020.pdf.
5. Bezus, A.M. (2014). Faktor vplyvu na formuvannia ta realizatsiiu innovatsiynnoi stratehii pidpriemstva. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii : Ekonomika*, 1, 61-69.
6. Makarenko, S. (2020). Upravlinnia innovatsiino-investytsiinoiu skladovoiu rozvytku pidpriemstv lehkoï promyslovosti. Aktualni pytannia ekonomichnoho rozvytku v suchasnykh umovakh: zb. V vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kherson, 26-27 bereznia 2020 r. Kherson, 2020, 120-122. URL: [http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/elektronnyi%20zbirnyk%-20V%20Useukrainskoi%20konferentsii%202020%20\(1\).pdf?id=ffaf65f0-d86a-4025-84df-3bc74c6c9c0b#page=120](http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/elektronnyi%20zbirnyk%-20V%20Useukrainskoi%20konferentsii%202020%20(1).pdf?id=ffaf65f0-d86a-4025-84df-3bc74c6c9c0b#page=120)
7. Holovchuk, Yu.O., Pchelianska, H.O. (2020). Osoblyvosti formuvannia stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva na osnovi paradyhmy innovatsiinoho rozvytku. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 66-70.
8. Priamukhina, N.V. (2017). Obgruntuvannia pidkhodiv do adaptatsiinoho upravlinnia transformatsiamy ekonomichnoi systemy. *Ekonomika, finansy, pravo*, 4, 15-19.
9. Tsili staloho rozvytku 2016-2030. Natsionalna dopovid. URL : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
10. Zhmerenetskyi, A. Ynnovatsyy uly smert: kak vyzhyt byznesu na tonushchem korable "Ukrayna". *Ekonomycheskaia pravda*. 2017. 16.08 URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/08/16/628080/>.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.11

УДК 330.3

JEL: F01, Q01

Косса Алваро Сімао,аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стусаa.kossa@donnu.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СУБСАХАРНОЇ ЗОНИ

У статті аналізується стан економіки країн регіону Африки південніше Сахари. У роботі проаналізовано виконання країнами регіону програми сталого розвитку «Цілей стійкого розвитку», що була розпочата у 2015 році і запланована до 2030 року. Завдяки аналізу було виявлено такі найбільші проблеми розвитку країн регіону Африки південніше Сахари як бідність (більше третини всіх працевлаштованих жителів країн Африки на південь від Сахари живуть менш, ніж на \$ 1,9 в день), відсутність якісної освіти (більше ніж чверть неписьменних людей світу живуть в країнах Африки на південь від Сахари) та відсутність надійного житла у значної частки населення (близько третини мільярду мешканців регіону живуть в трущобах або неформальних поселеннях). У статті проаналізовано показники країн регіону за рівнем розвитку людського потенціалу. Особлива увага у статті приділяється пошуку шляхів розв'язання соціальних проблем країн регіону. У статті запропоновано аналіз вплив рівня освіти на трансформаційні процеси країн Субсахарної зони.

Ключові слова: країни Африки південніше Сахари, програма «цілі в області розвитку», програма «Цілі стійкого розвитку», індекс розвитку людського потенціалу, трансформаційні процеси, сталий розвиток.

Рис. – 2, Табл. – 2, Літ. – 7.

Косса Алваро Сімао,аспірант кафедры международных экономических отношений,
Донецкий национальный университет имени Василя Стусаa.kossa@donnu.edu.ua

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАН СУБСАХАРНОЙ ЗОНЫ

В статье анализируется состояние экономики стран региона Африки южнее Сахары. В работе проанализировано выполнение странами региона программы устойчивого развития «Целей устойчивого развития», которая была начата в 2015 году и запланирована до 2030 года. Благодаря анализу были выявлены следующие наибольшие проблемы развития стран региона Африки южнее Сахары - бедность (более трети всех трудоустроенных жителей стран Африки к югу от Сахары живут менее, чем на \$ 1,9 в день), отсутствие качественного образования (более четверти неграмотных людей мира живут в странах Африки к югу от Сахары) и отсутствие надежного жилья в значительной части населения (около трети миллиарда жителей региона живут в трущобах или неформальных поселениях). В статье проанализированы показатели

стран региона по уровню развития человеческого потенциала. Особое внимание в статье уделяется поиску путей решения социальных проблем стран региона. В статье предложен анализ влияния уровня образования на трансформационные процессы стран Субсахарной зоны.

Ключевые слова: страны Африки южнее Сахары, программа «цели в области развития», программа «Цели устойчивого развития», индекс развития человеческого потенциала, трансформационные процессы, устойчивое развитие.

Рис. – 2, Табл. – 2, Лит. – 7

Alvaro Simao Cossa,

postgraduate student of the Department of International Economic Relations,

Vasyl Stus Donetsk National University

a.kossa@donnu.edu.ua

TRANSFORMATION PROCESSES IN THE SUB-SAHARAN ZONE

The article analyzes the state of the economy of Sub-Saharan Africa. The paper analyzes the implementation of the sustainable development program "Sustainable Development Goals" by the countries of the region, which was launched in 2015 and is planned until 2030. The analysis identified the biggest development problems in Sub-Saharan Africa as poverty (more than a third of all employed people in Sub-Saharan Africa live on less than \$ 1.9 a day), lack of quality education (more than a quarter of the world's illiterate people). live in Sub-Saharan Africa) and the lack of secure housing for a large section of the population (about a third of the region's population lives in slums or informal settlements). The article analyzes the indicators of the region in terms of the level of human development. The article focuses on finding ways to solve social problems in the region. The article offers an analysis of the impact of the level of education on the transformation processes of the countries of the Sub-Saharan zone.

Keywords: Sub-Saharan Africa, development goals, sustainable development goals, human development index, transformation processes, sustainable development.

Fig. – 2, Tabl. – 2, Ref. – 7

Постановка проблеми. Країни Африки південніше Сахари утворюють частину світу, що відзначається найбільшими у світі суперечностями. Країни регіону мають величезний потенціал природних ресурсів. Територія достатньо забезпечена водою і характеризується відносно сприятливими умовами для розвитку сільського господарства. Значні трудові ресурси створюють прекрасні перспективи для розвитку. Але наявність певних перешкод заважає реалізації потенціалу соціально-економічного розвитку країн регіону. Більша частка з 48 країн регіону знаходяться на низькому рівні соціально-економічного розвитку та у різній мірі відчувають наступні проблеми: складна демографічна ситуація, бідність, нерівність доходів населення, голод, антисанітарія, національні конфлікти, військові конфлікти, неефективна структура економіки, корупція, наявність тіньової економіки, слабо розвинена інфраструктура, недостатній рівень освіти та інші.

Традиційні методи допомоги країнам, що розвиваються практично не дають перспектив довгострокового розвитку для регіону. Тому трансформаційні процеси у розвитку країн Субсахарної зони на сучасному етапі глобалізації пов'язані з переходом до принципів сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів розвитку країн Африки на південь від Сахари займався достатньо вузький круг вчених. У працях

Г.В. Подбираліної та Д.Ч. Азіягба розглядалися фактори економічного зростання країн цього регіону [1]. Особливостям національних та міжнародних програм розвитку країн Африки південніше Сахари присвячено праці Гришиної Н.В.[2], І. Б. Маценко розглядала перехід між двома програмами сталого розвитку – від «Цілей в області розвитку», що реалізовувалася у період 2000 - 2015 років, до «Цілей стійкого розвитку», що була розпочата у 2015 році і запланована до 2030 року [3]. Зупинимось на аналізі останньої програми більш детально.

У 2015 році 193 держави затвердили 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) і домовилися кожні чотири роки оцінювати успіхи в їх досягненні. У 2019 році були підведені підсумки перших чотирьох років. Головний висновок світової спільноти: незважаючи на певний прогрес, повністю реалізувати до 2030 року поки не вдасться ні одну з ЦСР [4]. Можна виокремити такі найбільші проблеми для країн регіону Африки південніше Сахари:

Ціль 1: «Ліквідація бідності». Більше третини всіх працевлаштованих жителів країн Африки на південь від Сахари живуть менш, ніж на \$ 1,9 в день, не дивлячись на наявність роботи. Крім того, системами соціального захисту охоплені лише 13% дітей в країнах Африки на південь від Сахари.

Ціль 4: «Якісна освіта». Більше ніж чверть неписьменних людей живуть в країнах Африки на південь від Сахари.

Ціль 11: «Стійкі міста і населені пункти». У 2018 році в містах, в трущобах або неформальних поселеннях змушені були жити більше 1 млрд. людей у світі, близько третини з них доводиться на країни Африки на південь від Сахари.

Таким чином, можна стверджувати, що проблема є не тільки актуальною, а також потребує пошуку шляхів вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження напрямів трансформаційних процесів в контексті сталого розвитку країн Субсахарної зони.

Виклад основного матеріалу. Більшість країн Африки на південь від Сахари належать до найменш розвинених країн світу. Найбільш розвиненим господарським комплексом серед країн регіону характеризується Південно-африканська республіка та Нігерія. Лише чотири країни з рівнем доходу вище середнього.

Очолюють рейтинг найбільш розвинених країн Африки Сейшельські острови, яким вдалося розвинути свою економіку за рахунок туризму та розвитку сфери послуг. Це є ще одним яскравим прикладом можливостей використання переваг концепції сталого розвитку. Високі доходи та відносно високий рівень економічного розвитку спостерігається останніми роками у Маврикію та Ботсвані. Але в країнах існує проблема нерівності доходів. Зокрема, у Ботсвані висока частка безробітних та бідних. Високі показники рейтингу Габону пов'язані головним чином з видобутком нафти.

Окремою темою є особливості розвитку Південно-Африканської Республіки. Країна забезпечена різноманітними природними ресурсами але розривається внутрішніми протиріччями, що накопичилися десятиріччями політики апартеїду та подоланням її наслідків.

У таблиці 1 представлено список країн Африки за показником Індексу розвитку людського потенціалу, які включені в Програму ООН «Доклад про розвиток людини», що опубліковано 9 грудня 2019 року [5].

Таблиця 1

Список країн Африки за рівнем розвитку людського потенціалу

Оцінка (Африка)	У глобальному рейтингу	Країна	Значення індексу	Зміна індексу 2017-2018
1	2	3	4	5
1	62	Сейшельські острови	0,801	0,001
2	66	Маврикій	0,796	0,003
3	82	Алжир	0,759	0,001
4	91	Туніс	0,739	0,001
5	94	Ботсвана	0,728	0,004
6	110	Лівія	0,708	0,004
7	113	Південно-Африканська Республіка	0,705	0,001
8	115	Габон	0,702	0,002
9	116	Єгипет	0,700	0,004
10	121	Марокко	0,676	0,001
11	126	Кабо-Верде	0,651	0,004
12	130	Намібія	0,645	0,002
13	137	Сан-Томе и Принсипі	0,609	0,006
14	138	Республіка Конго	0,608	0,001
14	138	Свазіленд	0,608	0,005
16	142	Гана	0,596	0,005
17	143	Замбія	0,591	0,002
18	144	Екваторіальна Гвінея	0,588	0,002
19	147	Кенія	0,579	0,005
20	149	Ангола	0,574	0,002
21	150	Камерун	0,563	0,003
21	150	Зімбабве	0,563	0,010
23	156	Коморські острови	0,538	0,001
24	157	Руанда	0,536	0,007
25	158	Нігерія	0,534	0,001
26	159	Танзанія	0,528	0,004
26	159	Уганда	0,528	0,004
28	161	Мавританія	0,527	0,003
29	162	Мадагаскар	0,521	0,003
30	163	Бенін	0,520	0,005
31	164	Лесото	0,518	0,004
32	165	Кот-д'Івуар	0,516	0,006
33	166	Сенегал	0,514	0,004
34	167	Того	0,513	0,003
35	168	Судан	0,507	
36	171	Джибуті	0,495	0,003
37	172	Малаві	0,485	0,003
38	173	Ефіопія	0,470	0,004

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
39	174	Гамбія	0,466	0,007
39	174	Гвінея	0,466	0,003
41	176	Ліберія	0,465	0,001
42	178	Гвінея-Бісау	0,461	0,001
43	179	Демократична Республіка Конго	0,459	0,003
44	180	Мозамбік	0,446	0,004
45	181	Сьєрра-Леоне	0,438	0,003
46	182	Буркіна-Фасо	0,434	0,005
46	182	Еритрея	0,434	0,003
48	184	Мали	0,427	0,001
49	185	Бурунді	0,423	0,001
50	186	Південний Судан	0,413	0,001
51	187	Чад	0,401	
52	188	Центрально-Африканська Республіка	0,381	0,005
53	189	Нігер	0,377	0,004

Аналіз показників економічного розвитку країн Африки на південь від Сахари свідчить про те, що протягом останнього десятиріччя країни регіону відзначалися високими темпами економічного розвитку. У 2019 році Східна Африка стала лідером континенту за темпами економічного розвитку. Крім того, шість країн регіону увійшли до числа десяти світових лідерів за динамікою економічного зростання: Руанда, Ефіопія, Кот-д'Івуар, Гана, Танзанія и Бенін.

У 2019 році інвестиційні витрати склали більшу ніж споживання долю зростання ВВП, що свідчить про підвищення інвестиційної активності та є позитивним сигналом для перспектив розвитку країн регіону [6].

Концепція сталого еколого-економічного розвитку достала всесвітнє схвалення як основна парадигма світового розвитку. Безальтернативність сталого розвитку доказана як дослідженнями окремих міжнародних організацій («Римський Клуб», Міжнародний комітет по навколишньому середовищу і розвитку, Greenpeace та інші), так і динамікою та тенденціями світового розвитку.

Трансформаційні процеси розвитку країн Субсахарної зони пропонується розглядати через наступні аспекти концепції сталого розвитку: економічний, політико-правовий, соціальний, міжнародний, екологічний, інформаційний.

За рівнем економічного розвитку більшість країн Африки на південь від Сахари належить до країн, що розвиваються. Регіон відрізняється найбільшою часткою найменш розвинених країн у світі. Низький загальний соціально-економічний рівень розвитку країн регіону призводить до появи цілої низки інших проблем: міжнародної залежності, соціальної напруженості та політичної нестабільності, фінансової залежності, низької якості життя населення, безробіття, низької інвестиційної привабливості та інших.

Трансформаційні процеси розвитку країн Африки на південь від Сахари на сучасному етапі значною мірою пов'язані з використанням багатого та різноманітного природно-ресурсного потенціалу регіону. У регіоні зосереджено майже половина усіх

запасів золота та 40 % алмазів світу. Східна Африка є одним із світових лідерів за обсягами запасів міді. Значні запаси бокситів та фосфоритів зосереджені у Західній Африці. Родовища олова, залізної руди, нафти сконцентровані у Центральній Африці. Останніми роками значно зросли обсяги добичі нафти у країнах Субсахарної зони. Враховуючи на те, що природні ресурси регіону досліджені незначною мірою, існують велика ймовірність відкриття нових перспективних родовищ корисних копалин у різних країнах регіону.

Регіон Субсахарної зони є значним постачальником на світовий ринок таких продуктів, як бавовна, кава, деревина тропічних лісів, цукор, какао, тропічні фрукти. Разом з тим існує загроза розвитку монокультури, що призводить до скорочення виробництва інших продуктів, негативно впливає на екосистеми регіону, сприяє залежності від коливань кон'юнктури світового ринку та іншим негативним наслідкам.

Разом з тим, країнам регіону потрібно дуже обережно поводитися з сировинним напрямком розвитку. Глобалізація світової економіки може призвести до зацікавленості крупних світових корпорацій у використанні дешевої сировини африканських країн, що зробить їх «сировинними додатками» розвинених країн світу. Запобіганням цього повинно стати дотримання стратегічного плану розвитку добувної галузі під контролем державних органів країн Субсахарної зони, розвиток переробної промисловості та інфраструктури. Перехід до виробництва продукції зі значною долею доданої вартості значно збільшить ВВП країн, сприятиме появі нових робочих місць та потреби у кваліфікованих кадрах.

Одним з напрямків економічного зростання країн Субсахарної зони у контексті сталого розвитку є підвищення продуктивності праці. Перехід до інтенсивного типу ведення сільського господарства може забезпечити задоволення потреб населення в продовольчих товарах. Це питання гостро стоїть в окремих країнах Субсахарної зони, де використання екстенсивних методів ведення сільського господарства у сукупності з використанням примітивних засобів виробництва призводять до низької ефективності сільськогосподарського виробництва та провокують дефіцит продовольчих товарів та голод. Наприклад, площа сільськогосподарських угідь в Анголі становить 47,5%, у Кенії – 48,5%, у Малаві – 61,4%, у Мозамбіку – 63,5%, Мадагаскарі – 71,2%, та має тенденцію до зростання. У Бурунді цей показник становить 79,2%, у Лесото – 77,6%, у Нігерії – 77,7%, у Руанді – 73,4%, у ПАР – 79,8% [7]. В цілому по країнах Африки на південь від Сахари показник долі сільськогосподарських угідь від загальної площі території становить 43,7% – це друге місце серед регіонів світу після Південної Азії. Але більша частина цих земель використовується нераціонально, що зменшує показник продуктивності сільськогосподарських угідь.

Якщо аналізувати середню врожайність зернових культур у країнах Субсахарної зони, то вона становить 1496 кг/га. Це найменший показник у світі. Враховуючи швидке зростання чисельності населення регіону можна спрогнозувати брак продовольчих товарів у майбутньому, якщо не перейти до нових принципів ведення господарства.

Застосування сучасної техніки та технологій сприятиме збільшенню продуктивності праці та покращенню показників економічного розвитку країн регіону. Крім того, розвиток окремих галузей буде мати синергійний ефект за рахунок включення у виробничий ланцюг інших галузей промисловості, розвитку транспорту, інфраструктури, системи підготовки кадрів тощо. Тому важливо виокремити саме головні «галузі прориву», що мають найбільший потенціал та сконцентрувати зусилля на їх розвитку.

Покращення економічної ситуації буде сприяти підвищенню інвестиційної

привабливості країн, що призведе до появи нових можливостей і перспектив та матиме ефект мультиплікатора.

Аналіз індексу інновацій у 2019 році свідчить про те, що серед країн Субсахарної зони лідером з показником 34,0 пунктів є Південно-Африканська Республіка. І це не дивно, звертаючи увагу на той факт, що саме у цій країні протягом останніх десятиріч було сконцентровано основні виробничі і наукові потужності регіону. Кенія з 31,1 пунктів займає другу сходинку у рейтингу країн регіону за рівнем індексу інновацій. Далі у рейтингу розташувалися Маврикій – 30,6 пунктів, Ботсвана та Руанда – 27,4 пунктів, Сенегал – 26,8 пунктів, Танзанія – 26,6 пунктів [7]. Цей рейтинг багато в чому співпадає з рейтингом країн за рівнем економічного розвитку та темпами розвитку. І це не дивно, бо цілком пояснюється важливою роллю інновацій в процесі трансформацій економіки країн Субсахарної зони на шляху сталого розвитку.

Суттєвою мірою успіх трансформаційних процесів, спрямованих на сталий розвиток країн Субсахарної зони буде залежати від гармонізації політико-правових аспектів. Правове поле повинно бути зрозумілим та прозорим, сприятливим для інвесторів та забезпечувати стабільність у суспільстві та позитивне ставлення до соціально-економічних перетворень. Значною мірою цьому може сприяти досвід розвинених країн. Але на цьому шляху необхідно уникати помилкової парадигми розвитку. Кожна країна та регіон мають свої унікальні особливості, які потрібно враховувати при плануванні та реалізації заходів щодо економічного розвитку.

Міжнародний аспект сталого розвитку країн Африки пов'язаний, перш за все, з отриманням країнами регіону рівних прав на міжнародній арені з розвиненими країнами. Політика неокolonіалізму, що проводиться окремими розвиненими країнами ставить країни, що розвиваються у нерівні умови зі світовими лідерами. В результаті цього розрив рівня життя населення між найбільш розвиненими та найменш розвиненими країнами не тільки не зменшується, а навіть збільшується. Справедлива економічна політика на міжнародному рівні буде сприяти сталому розвитку у глобальному масштабі. Допомога найбільш розвинених країн повинна носити характер не гуманітарної допомоги, а позитивно впливати на економічний розвиток країн Субсахарної зони в довгостроковій перспективі.

Соціальний аспект сталого розвитку для країн Африки на південь від Сахари має величезне значення, оскільки будь-яка стратегія реалізується людьми. Якщо населення не буде сприймати концепцію сталого розвитку як головну і безальтернативну парадигму розвитку, то досягти мети сталого розвитку стане нереально. Головною перешкодою на шляху сприяння сталому розвитку серед населення країн, що розвиваються є низький рівень життя. Саме ця обставина потребує спрямувати подумки не у майбутнє, а на задоволення первинних потреб, що призводить до нераціонального використання ресурсів та інших негативних наслідків. Таким чином, замикається порочне коло дуального розвитку: багаті стають ще багатішими, а бідні – ще біднішими.

Соціальне розшарування суспільства у країнах Африки має значні розміри, що також має негативні наслідки на перспективи переходу до сталого розвитку. Тож одним з головних завдань у соціальній сфері переважної більшості країн регіону є підйом загального рівня забезпечення населення. Тільки задовольнивши первинні потреби населення зможе сприймати довгострокові перспективи. Як приклад можна згадати про намагання боротьби з опустелюванням у зоні Сахелю. Наприкінці минулого тисячоліття за допомогою світового співтовариства було зібрано достатньо коштів для закупівлі та висадки дерев та чагарників навколо Сахари. Це мало стримувати розростання пустелі у майбутньому. Але бідні місцеві мешканці не мали нагоду чекати і скормили ці рослини

своїм вівцям та худобі. Це загальна біда населення з низьким рівнем достатку – вони не думають про майбутнє, а саме це є стержнем концепції сталого розвитку.

Демографічна проблема у країнах Субсахарної зони пов'язана з найвищими у світі показниками народжуваності населення 35 осіб/1000 осіб населення. Серед лідерів регіону за показником народжуваності можна відзначити наступні країни: Ангола – 41 осіб/1000 осіб населення, Чад – 42 осіб/1000 осіб, Нігер – 46 осіб/1000 осіб. При цьому, значні складнощі в регіоні виникають через неправдиву урбанізацію. Населення прагне потрапити до міст, де розраховує на роботу та можливість забезпечити себе. Натомість, більша частка таких мігрантів не мають елементарних умов проживання. Частка населення, що проживає у міських нетрях становить в середньому 55%, що значно перевищує показник в інших регіонах світу. Серед країн, з найбільшою часткою населення, що не мають гідного місця проживання можна відзначити: Нігер – 70%, Сьєра-Леоне – 76%, Мавританія – 80%, Гвінея-Бісау – 82%, Сан-Томе і Принсіпі – 87%, Чад – 88%, Центрально-Африканська Республіка – 93% [7].

Перспективним можна вважати намагання підвищити рівень освіти населення африканських країн на південь від Сахари. Світовий досвід вказує на залежність показників зростання ВВП та розвитку освіти (таблиця 2) [7].

Таблиця 2

Залежність обсягу ВВП від рівня освіти населення
у країнах Африки на південь від Сахари

Рік	ВВП на душу населення, дол. США	Рівень освіти населення, %
2009	8,830,307	83,72
2010	9,551,336	84,104
2011	10,488,334	84,372
2012	10,605,208	84,726
2013	10,781,855	84,903
2014	10,952,344	85,284
2015	10,246,507	85,596
2016	10,281,909	85,895
2017	10,817,482	86,126
2018	11,381,681	86,301

Розвиток освіти повинен надати синергійний ефект. Достатній рівень освіти буде сприяти перетворенню робітників у кваліфіковану робочу силу, що підвищить продуктивність праці та рівень доходів населення. Доказано, що рівень освіти має зворотній зв'язок з народжуваністю, а саме демографічна проблема є однією з найгостріших у більшості країн Африки. Крім того, освічена людина сприймає перспективу та дбає про майбутнє, зокрема про екологічну компоненту розвитку суспільства (рис. 1).

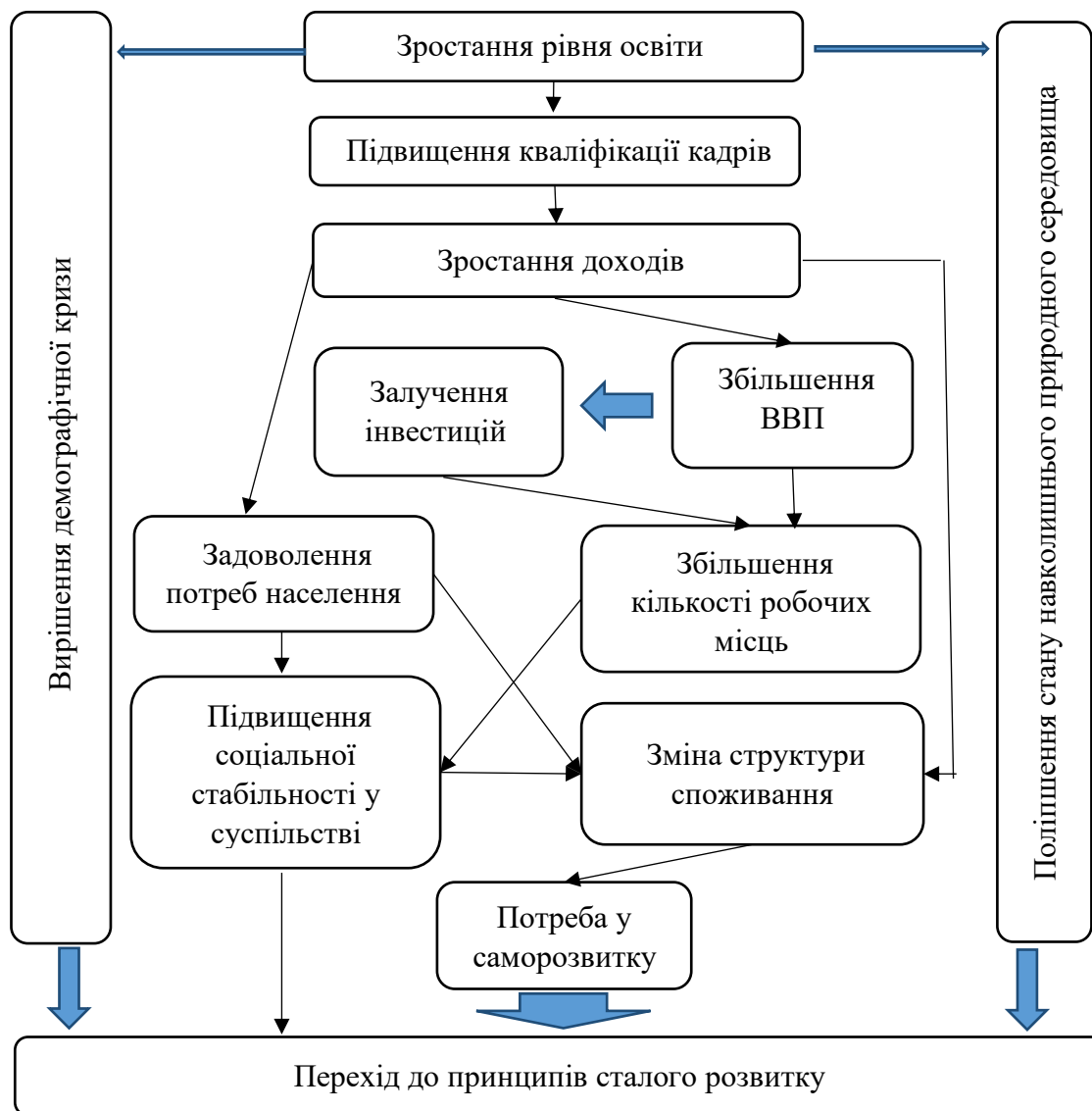

Рисунок 1. Вплив рівня освіти на трансформаційні процеси країн Субсахарної зони

Екологічний аспект сталого розвитку має на увазі гармонізацію взаємовідносин між суспільством та навколишнім середовищем. Екологічна ситуація в країнах Африки на південь від сахари досить неоднозначна. З одного боку, низький загальний рівень розвитку господарства у багатьох країнах та наявність окремих територій, на яких відсутня господарська діяльність, дозволяють зберегти природі екосистеми на значній території материка. Але, застосування застарілої техніки та технологій призводять до значних затрат природних ресурсів, вичерпання запасів сировини, забруднення навколишнього природного середовища. Безперечно, покращення економічних умов повинно призвести до підвищення достатку населення, що позитивно вплине на ставлення у суспільстві до навколишнього середовища.

Інформаційний аспект сталого розвитку має на увазі донесення до населення інформації, що позитивно впливає на дії та подумки населення. Це стосується не тільки ставлення до навколишнього середовища, як стверджують окремі фахівці. Найбільш важливим є зміна ставлення до кожного члена суспільства, розуміння причетності до

загальної справи створення кращого майбутнього. Тому усі аспекти сталого розвитку діють одночасно та тісно пов'язані між собою і повинні впроваджуватися одночасно з урахуванням національних, регіональних, економічних, міжнародних та інших особливостей (рис. 2).

Рисунок 2. Напрямок трансформаційних процесів в контексті сталого розвитку

Трансформаційні процеси переходу країн Субсахарної зони пов'язані з певними ризиками та викликами, але розуміння безальтернативності цього шляху повинно домінувати у суспільстві. Помилково буде вважати, що успіх на шляху сталого розвитку прийде досить швидко. Уся сукупність проблем країн регіону повинна вирішуватися поступово. Крім того, у кожній країні та регіоні мають враховуватися місцеві особливості та специфіка розвитку.

Висновки. Аналіз особливостей сучасно розвитку країн Субсахарної зони дозволяють виокремити головні проблеми соціально-економічного розвитку країн регіону: домінування низько ефективного сільського господарства, бідність, недосконала структура господарства, сировинна спрямованість розвитку, демографічна криза, наявність міжетнічних суперечностей та інші. Головним завданням на ближче майбутнє у країнах Африки на південь від Сахари має стати домінування у суспільстві розуміння необхідності переходу до принципів сталого розвитку – як основної парадигми розвитку на перспективу.

Трансформаційні процеси в контексті сталого розвитку країн Субсахарної зони повинні бути спрямовані на реалізацію значного природного та людського потенціалу регіону, залучення інвестицій, збереження високих темпів зростання економіки, досягнення соціальної стабільності, покращення структури господарства, перехід до інтенсивного типу ведення сільського господарства, підвищення продуктивності праці, застосування передової техніки та технологій, пошук «галузей прориву» та концентрація зусиль на їх розвитку з метою формування полюсів зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подбиралина Г.В., Азиямба Д.Ч. Факторы экономического роста стран Африки к югу от Сахары: современные тенденции. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2018. №11 (5). С. 38-54.
2. Гришина Н.В. Национальные и международные программы развития стран Африки южнее Сахары. Африка: Социальные и политические условия реализации Целей устойчивого развития (ЦУР). 2018. С. 107-124.
3. Маценко И.Б. От ЦРТ к ЦУР: искоренение нищеты в Африке южнее Сахары. *Азия и Африка сегодня*. 2018. №. 2. С. 52-58.
4. Доклад о Целях в области устойчивого развития, 2019 год. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/The-Development-Goals-Report-2019-Russian.pdf>.
5. Human Development Report 2019 (Overview) URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr-2019-overview-english.pdf>.
6. Африканский банк развития спрогнозировал экономический рост на континенте. URL: <https://regnum.ru/news/economy/2847271.html>.
7. Индикаторы Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.

REFERENCES

1. Podbyralyna, H., Azyahba, D. (2018). Faktoryi ekonomicheskogo rosta stran Afriki k yugu ot Saharyi: sovremennyye tendentsii. *Konturyi globalnyih transformatsiy: politika, ekonomika, pravo*, 11 (5), 38-54.
2. Grishina, N. (2018) Natsionalnyie i mezhdunarodnyie programmyi razvitiya stran Afriki yuzhnee Saharyi. *Afrika: Sotsialnyie i politicheskie usloviya realizatsii Tseley ustoychivogo razvitiya (TsUR)*, 107-124.
3. Matsenko I., (2018) Ot TsRT k TsUR: iskorenenie nischetyi v Afrike yuzhnee Saharyi. *Aziya i Afrika segodnya*, 2, 52-58.
4. Report on the Sustainable Development Goals. (2019). URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/The-Development-Goals-Report-2019-Russian.pdf>.
5. Human Development Report. (2019). URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr-2019-overview-english.pdf>.
6. Cherepanov, K. (2020). Afrikaniskiy bank razvitiya sprognoziroval ekonomicheskii rost na kontinente. *Regnum*. URL: <https://regnum.ru/news/economy/2847271.html>.
7. World Bank indicators. (2020). URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.12

UDC 339.923:061 EU (477)

JEL: F02, F15, F36

M. Shkurat,

PhD in economics, Associate Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

M. Varlamova,

PhD in economics, Senior lecturer,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: 0000-0001-7111-1136
m.varlamova@donnu.edu.ua

TENDENCIES OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article highlights the main trends in the development of the integration processes of Ukraine and the EU. Historical prerequisites and current trends of economic convergence are analyzed. The level of Ukraine's integration with the EU has been determined. The analysis of current processes is based on the comparison of trends in public opinion towards the choice of the European integration vector and the analysis of the characteristic features of the development of the European integration processes since the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the EU. In the analysis of public opinion, the results of the analysis in the dynamics are presented, as well as the modern attitude of the citizens of Ukraine to the choice of the European integration direction is characterized. Positive results of strengthening of integration are defined and its weaknesses are outlined.

Keywords: integration, EU-Ukraine Association Agreement, European integration, integration processes, international economic relations.

Fig. – 11 , Ref. – 7

Шкурят М.Є.,

к.е.н., доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0003-3263-2507
m.shkurat@donnu.edu.ua

Варламова М.Л.,

к.е.н., ст. викл.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: 0000-0001-7111-1136
m.varlamova@donnu.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено основні тенденції розвитку інтеграційних процесів України та ЄС. Проаналізовані історичні передумови та сучасні тренди зближення економік.

Визначено рівень інтеграції України з ЄС. Аналіз сучасних процесів побудовано на співставленні тенденцій щодо громадської позиції до вибору євроінтеграційного вектору та аналізу характерних рис розвитку євроінтеграційних процесів з моменту набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. При аналізі громадської позиції наведено результати аналізу в динаміці, а також охарактеризовано сучасне ставлення громадян України до вибору євроінтеграційного напрямку. Визначено позитивні результати посилення інтеграції і окреслено її слабкі сторони.

Ключові слова: інтеграція, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, євроінтеграція, інтеграційні процеси

Рис. – 11, Літ. – 7

Шкурат М.Е.,

к.э.н., доцент,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0003-3263-2507

m.shkurat@donnu.edu.ua

Варламова М.Л.,

к.э.н., ст. препод.,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0001-7111-1136

m.varlamova@donnu.edu.ua

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

В статье отражены основные тенденции развития интеграционных процессов Украины и ЕС. Проанализированы исторические предпосылки и современные тренды сближения экономик. Определен уровень интеграции Украины с ЕС. Анализ современных процессов построено на сопоставлении тенденций в общественной позиции к выбору евроинтеграционного вектора и анализа характерных особенностей развития интеграционных процессов с момента вступления в силу Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. При анализе гражданской позиции приведены результаты анализа в динамике, а также охарактеризованы современное отношение граждан Украины к выбору евроинтеграционного направления. Определены положительные результаты усиления интеграции и намечает ее слабые стороны.

Ключевые слова: интеграция, Соглашение про Ассоциацию между Украиной и ЕС, евроинтеграция, интеграционные процессы, международные экономические отношения.

Рис. – 11, Лит. – 7

Formulation of the problem. In the current context of international economic relations, integration processes become a driving force in enhancing both the competitiveness of the integration union and each country. After the disintegration processes that took place in the USSR, the Ukrainian economy was characterized by a reorientation and search for potential directions of integration that could strengthen the country's position on the world stage. Long-term discussions about the economic feasibility of integration with the format union soviet countries or EU countries have led to a consolidation in the strategic directions of Ukraine's European integration. In this regard, it is relevant to study the problems, results and prospects of further development of Ukraine's European integration processes.

Analysis of recent research and publications. Many works have been devoted to the study of European integration issues, in particular by such scientists as: O. Kvasha, A. Sinyakova, O. Fedorishina, K. Sirenko, V. Kozyuk, A. Krysovaty, Ye. Saveliev, H. Mashtalyr, S. Leskiv and others. Without undermining the results of the research, it is necessary to point out the need to identify current trends of Ukrainian European integration in the context of economic reform.

The purpose of the article is to identify the main trends in the process of Ukraine's integration into the European Union.

Exposition of basic material. There are several levels of integration in the world practice: preferential trade zone, free trade zone, customs union, common market, economic and political integration. Describing the historical background and the level of integration within which Ukraine-EU cooperation takes place, it should be noted that the first legal basis for relations between Ukraine and the EU have become “The partnership and cooperation agreement (PCA) of 16 June 1994 (came into force 1 March 1998), which initiated cooperation on a wide range of political, trade, economic and humanitarian issues. The next important steps defining the European direction were the EU Integration strategy, the EU-Ukraine action plan, the association agenda, the ongoing negotiations on the Association Agreement. As of November 2014, certain parts of the Association Agreement have been provisionally applied. This has strengthened EU-Ukraine cooperation on human rights, fundamental freedoms and the rule of law; political dialogue and reform; and the displacement of persons. On September 1, 2017, the EU-Ukraine Association Agreement entered into force. The Association Agreement, including the Deep and comprehensive free trade area (DCFTA), is a key instrument for bringing Ukraine closer to the EU. The DCFTA offers to Ukraine the basis for modernizing its trade relations and economic development, by opening markets and harmonizing legislation, standards and regulations in various sectors. This will promote to ensure that key sectors of the Ukrainian economy meet EU standards. Thus, Ukraine is currently at the second level of integration, that allows to conclude that a large number of stirring are necessary at the stage of full EU membership.

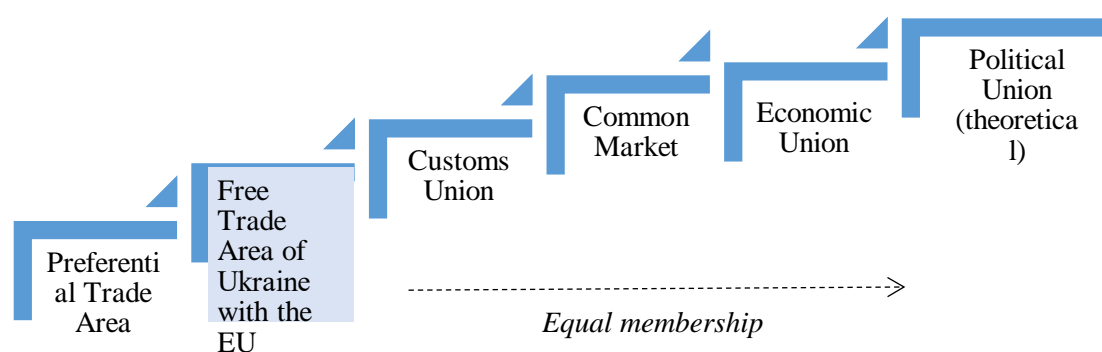

Figure 1. The level of Ukraine's integration with the EU

Our research was based on comparing the tendencies regarding the attitude of Ukrainian citizens to the choice of the European integration vector and the analysis of the characteristic features of the development of the European integration processes since the entry into force of the Association Agreement with the EU.

According to Ukrainian researchers on the path of European integration, there are also a number of internal obstacles related to the level of awareness of citizens, doubts about the benefits of such integration, EU requirements, disruption of relations with Russia and the CIS, public concern about Ukrainian producers' ability to withstand European rivalry and the fight

against corruption [4].

In 2018, the sociological company GfK Ukraine conducted a survey of the population within the project "Program to promote public activity "Join!". Almost two thousand people across Ukraine took part in the survey. According to the results of which for 30% of the polled, Ukraine's full EU membership is the best scenario for the development of integration processes. Most identify obstacles such as lack of funds and corruption. 21% of respondents believe that free trade without restrictions will be the best model for EU rapprochement. 20% of respondents are satisfied with the current level of relations, and 15% believe that it is necessary to abandon the idea of rapprochement, another 14% believe it is advisable to focus on the customs union (fig .2).

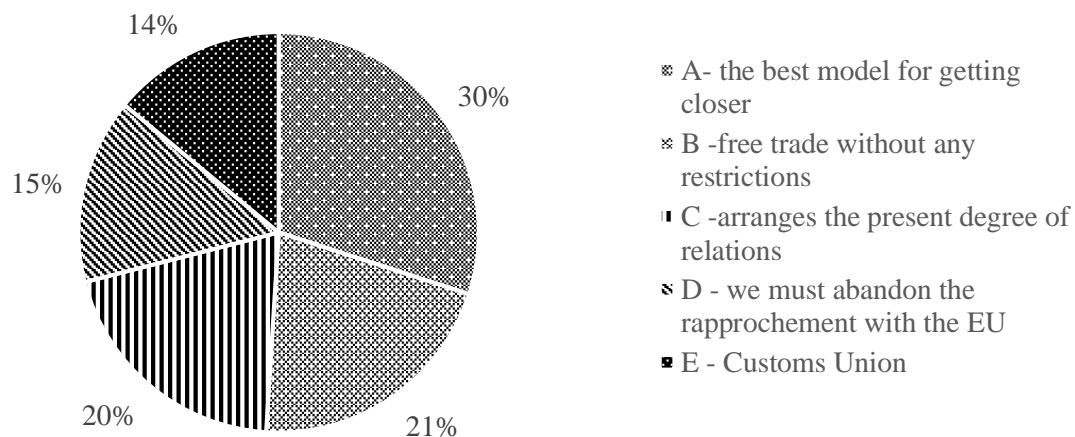

Figure 2. Choosing a population model for integration with the EU

Source: [3]

It is advisable to emphasize that in the West, 54% of those polled want full EU membership, while in the East only 13% are in favor of full membership and 25% are against it. Furthermore, 40% of Ukrainians claim that European integration will be successful if improvements are made to services in hospitals, public transport and social infrastructure [3].

Therefore, there are many internal problems, that slowing down the reforms, envisaged by the Association Agreement with the EU. The influence of the Russian factor, as well as the EU's presence at the stage of complex transformations related to the UK's exit from the EU, in search of a new model of development, exacerbates these problems.

For Ukraine, the evolution of pro-European sentiment in Ukrainian society is specific, due to the presence at the epicenter of two integration waves - the European and the Eurasian, which are radically different. Citizens' attitudes towards European integration were affected by both the inertia of the soviet heritage, the complex of the socio-political processes within the country, and powerful external influences. Under these conditions, the core of the supporters of the european integration course gradually formed and strengthened in the ukrainian society, but considerable resistance was constantly observed. Based on the Razumkov Center's research, it should be noted that during the period 2002-2017 there is a decrease in the number of opponents of European integration. Significant changes have been recorded since 2014. According to the research, the attitude of Ukrainian citizens to the Russian Federation has changed radically. In particular, most respondents emphasize the need to minimize or reduce contacts with Russia.

Since 2014. there is a trend of increasing European sympathy in society. In december

2017 almost 60% of ukrainian citizens have already supported Ukraine's accession to the EU (fig. 3.)

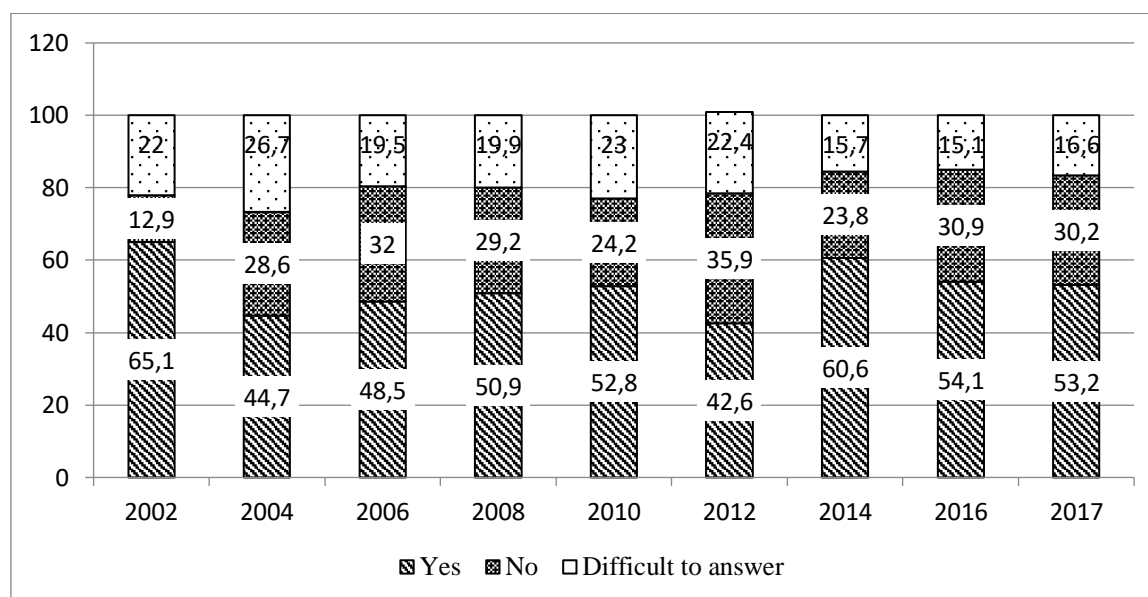

Figure 3. Distribution of answers to the question “Should Ukraine join the EU, %

Source: [7]

Thus, the positive attitude towards the EU is generally dominant among ukrainian citizens. As a result of the December 2017 survey according to the respondents, the attractive image of the European Union consists of a number of achievements and advantages, among which the respondents quite pragmatically note the following. First of all, it is a high level of social protection (46.4%). Important advantages of the EU are the rule of law (27.8%), advanced democracy (21.7%).

Estimating the potential positive and negative consequences of deepening Ukraine's integration with the EU, the majority (54.9%) of the respondents believe that the country will benefit from joining the European Union. However, about a quarter (22.5%) of people are pessimistic about losing. Compared to the results of a previous study in 2013, the proportion of positively minded citizens increased markedly (by almost 10%). Similar positive dynamics is also observed in estimates of personal gain or loss since joining the EU. From april 2013 till december 2017 the proportion of optimistic respondents increased (from 41.2% to 48.2%). Accordingly, the group of the convicted in the personal loss decreased (from 25.6% to 20.3%) [7].

The potential readiness of citizens to vote in a hypothetical referendum for Ukraine's accession to the EU is a rather demonstrative illustration of the level of pro-European sentiment in Ukrainian society. Comparing the results of the polls for 2017 and 2020, it should be noted that the number of those who do not want to participate in the referendum has decreased. Thus, in 2017 this share was 26.5%, and in 2020 - 5.9%.

Analyzing the current attitude of citizens to join the EU, it should be noted that 63.3% of those polled would support this position. The share of those who answered negatively is 21.6% (fig.4).

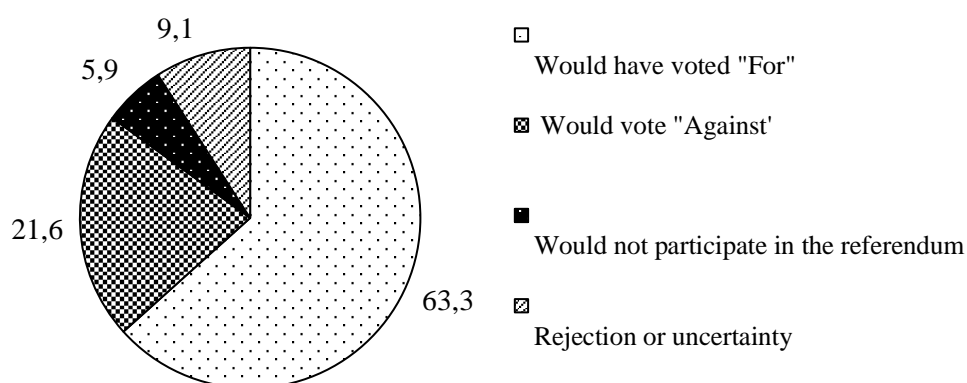

Figure 4. Results of a poll on a possible referendum on EU membership (2020), %

Source: based on [5]

The results of the survey differ significantly by region, with 78.4% of the citizens of Western Ukraine and 46.8% of the Eastern support.

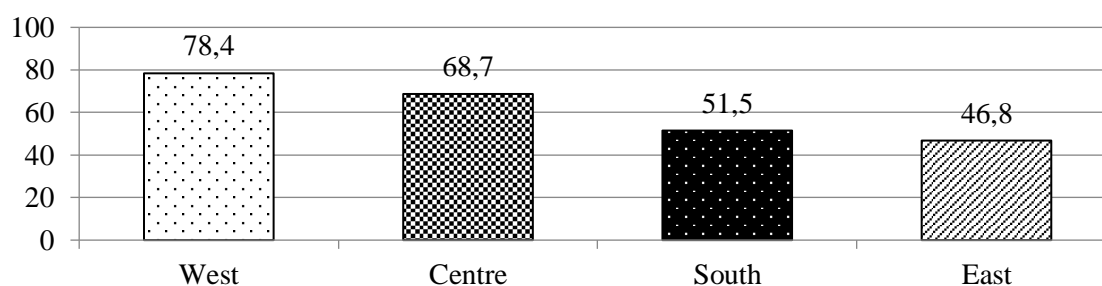

Figure 5. Results of the poll on the possible referendum on EU accession by region (2020), %

Source: based on [5]

It should also be noted that the political forces overwhelmingly support the European integration trend, in particular, "European Solidarity" - 95% would support this trend in a referendum, "Servant of the People" - 73, 3%, "Motherland" - 68.3% [5].

Thus, the majority of Ukrainian citizens are aware of the importance of European integration processes.

2018 is the first full year of implementation of the Association Agreement with the EU. The entry into force of the 2017 Agreement has raised challenges for the country to implement its provisions.

The annual monitoring of the implementation of the provisions of the Agreement shows some positive effects of the steps taken, although overall there is a significant failure to meet the planned within the framework of this Agreement. Significant static effects are observed in trade. The geographical structure of Ukraine's trade has changed. Thus, as of 2018, exports to EU countries accounted for 42% of total exports. About 15,000 Ukrainian enterprises export their goods to EU countries. Compared to 2013, in 2018 the growth rate of trade in goods amounted to 670%. Despite the negative balance of trade in goods with the EU countries as of 2018, it should be noted that the dominance of imports over exports has also decreased by 70% compared to 2013 (fig.6) [2].

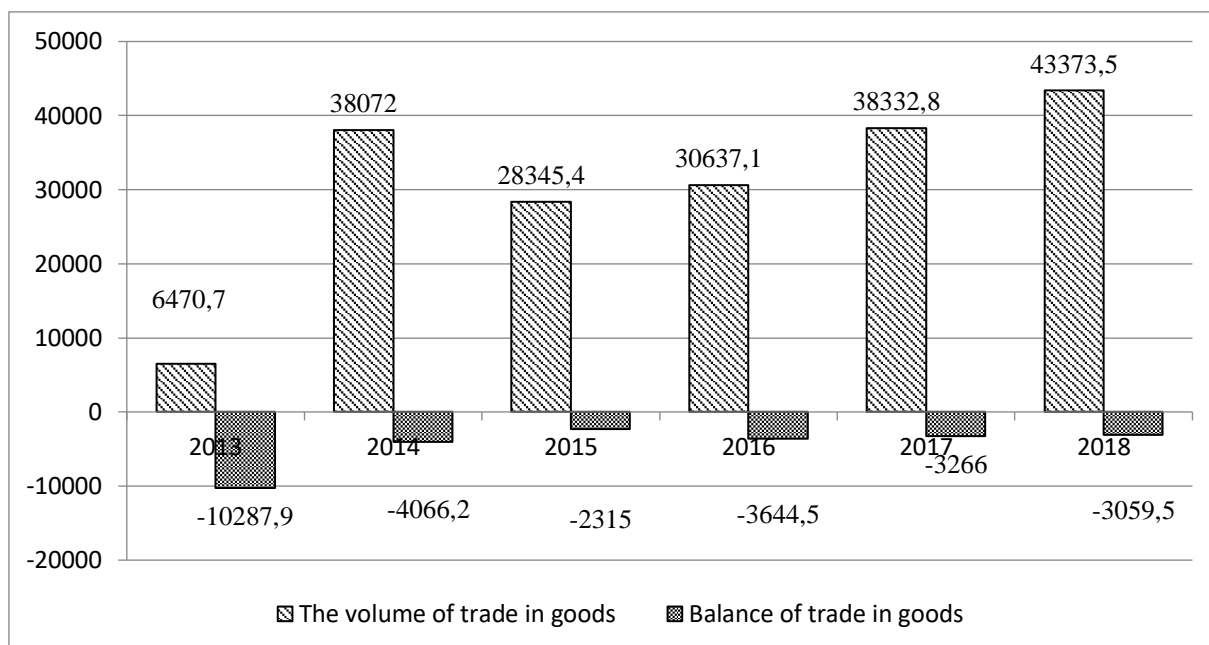

Figure 6. Dynamics of trade in goods and trade in goods with EU countries, mln. USA
Source: based on [6]

European integration certainly creates not only opportunities for export to the EU, but also increases access to third-country markets. It should also be noted that success in the field of European integration is a decrease in the pressure on Ukraine by the Russian Federation. In 2018, the approach to the implementation of the Agreement was changed in Ukraine, as the Government adopted an Action Plan for the implementation of the Association Agreement, which clearly outlines all the tasks and provides an opportunity to monitor the implementation of the Agreement and to plan additional measures based on this basis. Some changes have also taken place in the model of interaction between the Government and Parliament. Thus, in 2018 the list of priority European integration bills for consideration by the Verkhovna Rada for 2018-2019 was approved and is constantly updated.

However, as noted, not all results of the implementation of the Association Agreement with the EU are positive. The lack of institutional capacity of the ministries hinders the fulfillment of the tasks of the Agreement on time and in full. Significant opposition from individual interest groups reduces the effectiveness of passing European integration bills in Parliament.

Progress towards the tasks scheduled for 2018 was 52%. The greatest progress has been made in the areas of entrepreneurship (89%), agriculture (86%), reduction of technical barriers to trade (70%), social policy and employment (70%). (fig. 7).

The lowest levels of performance are observed in the areas of education, training, youth (13%), transport and postal services (15%), public procurement (16%), the environment and civil protection (22%).

Today the main areas of economic cooperation between Ukraine and the EU are energy, investment and trade. Let us first consider trade as the main driver of economic growth.

As noted above, the bulk of Ukraine's exports are exports to EU countries. Considering the structure of trade by countries, it should be noted that only half of the countries provide a positive trade balance (fig. 7).

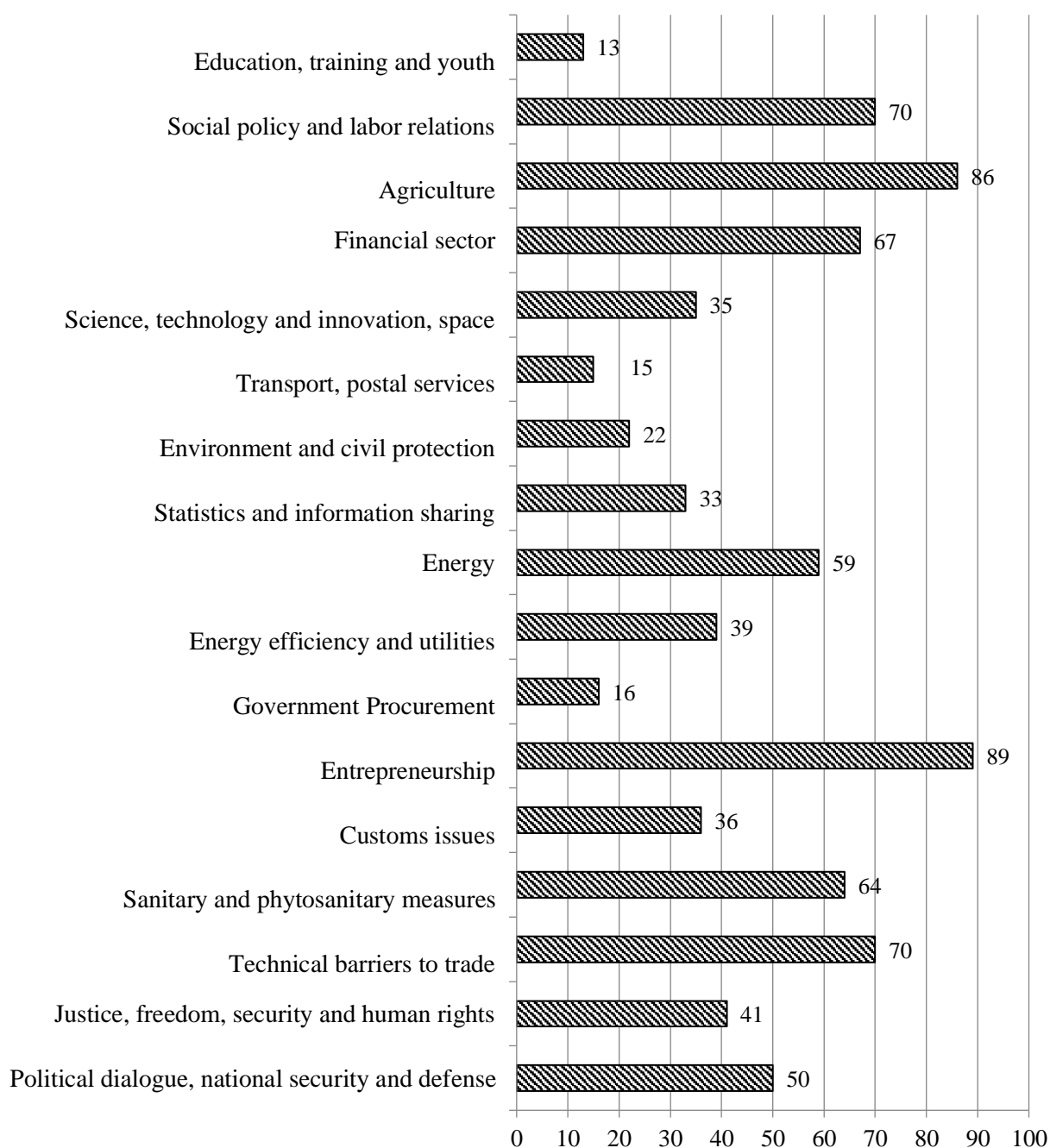

Figure 7. Progress in the implementation of the EU Association Agreement with the EU in 2018., %

Source: (EU-Ukraine Association Agreement 2018 Implementation Report, 2019)

The largest excess of exports over imports is observed in trade with the Netherlands, where the balance is equal to \$ 827 million. US, provided that exports to the country decreased by almost 5%. The smallest negative balance is observed with Germany -3.7 billion US dollars, but export growth to the country in 2018 was almost 26%. And the largest trading partner among EU countries - Poland provides a negative balance and an average export growth rate - 19% (fig. 8).

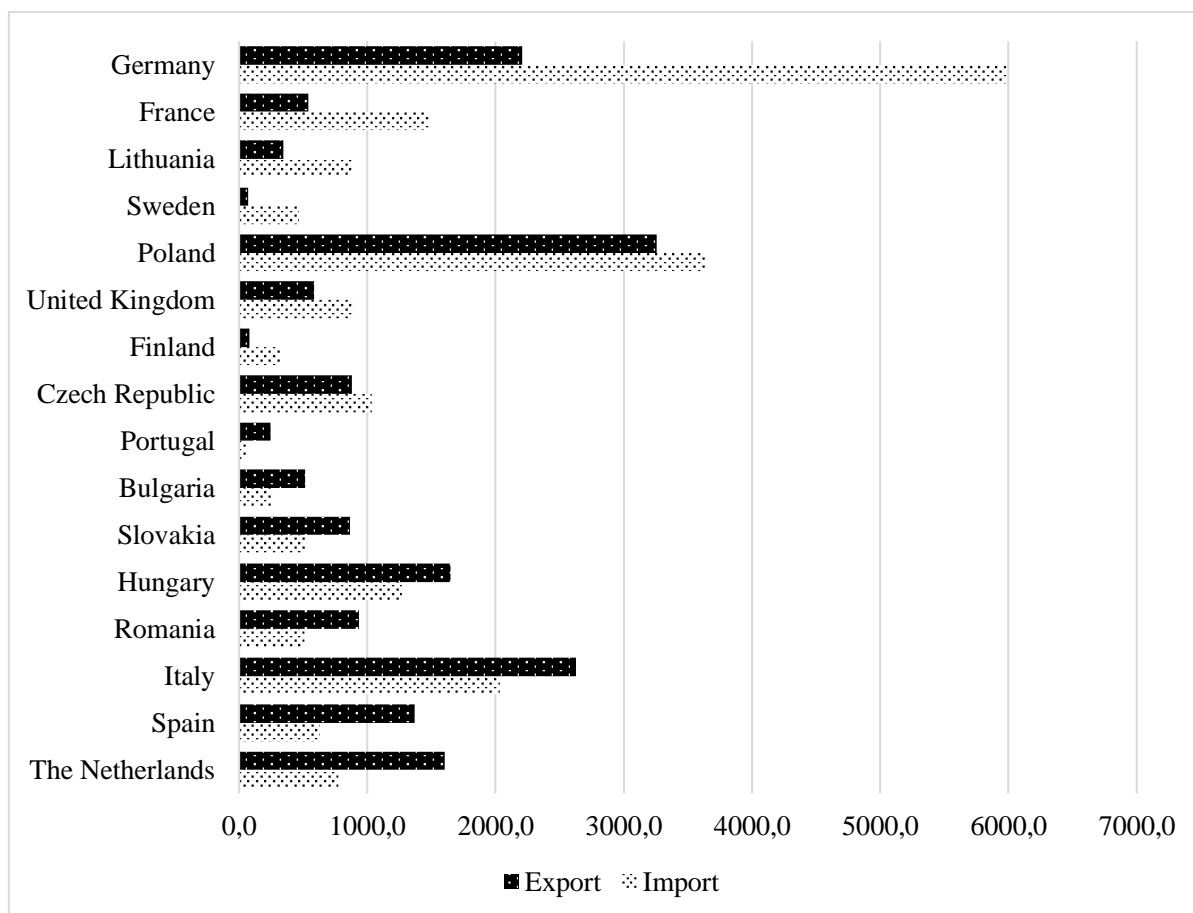

Figure 8. External trade with EU countries in USD million US 2018

Source: based on [6]

Increasing exports to the Visegrad countries shows a tendency to focus on near markets, although they are less competitive. Instead, in highly developed countries such as Germany, England, Italy and the Netherlands, the growth rate of exports is lower, that highlights the problem of diversification of markets for Ukrainian products. (fig.9).

Figure 9. Ukraine's export growth to EU countries in % by 2017

Source: based on [6]

If we look at the commodity structure of exports to EU countries, we can clearly see the

raw material orientation. However, exports of finished goods are increasing every year, which is an indicator of the development of trade relations with the EU (fig. 10).

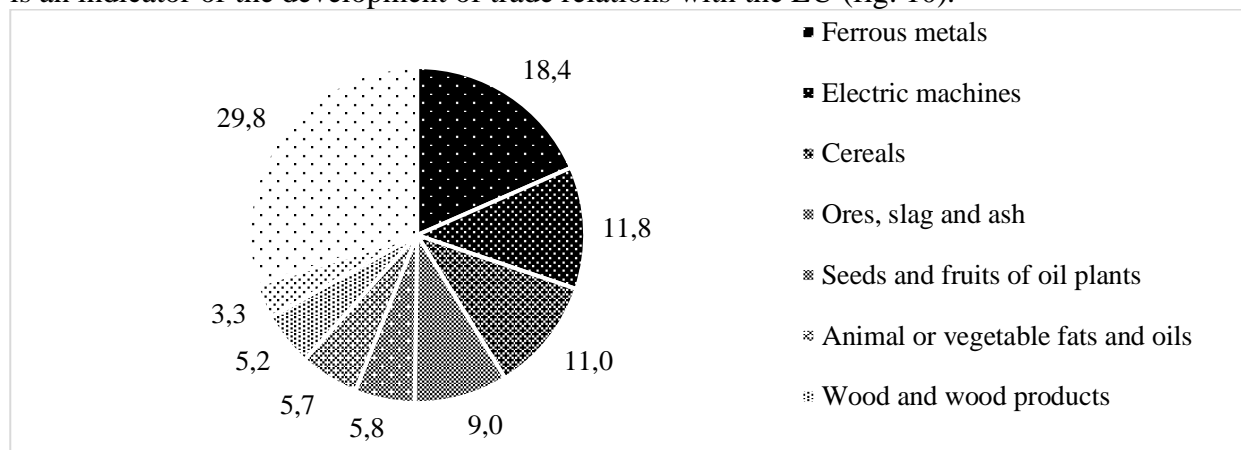

Figure 10. Commodity structure of exports to the EU countries in 2018 in%

Source: based on [6]

Another problem of Ukrainian trade integration with the EU is the small differentiation of export commodity structure. The reason for this may be the unwillingness of the domestic producer to meet the requirements and standardization of the European Union for imported goods.

The national producer has long focused on the markets of the CIS countries, which are similar in both development and regulation to the Ukrainian one. Currently, there is a reorientation towards a more complex European market, and most manufacturers are not ready to actively cooperate with the new market because of the relics of the soviet mentality. From here we have the problem of supplying raw materials and semi-finished products, instead of developing sales of finished products with higher added value.

As for the energy area of the Association Agreement, the Government Office for Coordination of European and Euro-Atlantic Integration reports that 59% of the conditions have already been fulfilled. In particular, in 2018, an agreement was reached between the EU and Ukraine on a new list of energy-binding acts required for implementation. Also, a new model of the electricity market was created, reliable and uninterrupted centralized heat supply was provided, efficiency of electricity and thermal energy production was improved through the reconstruction of thermal power plants and other steps [1].

However, all adopted regulations and changes are still valid only in theory. At present, the population of Ukraine still suffers from inefficient energy activities and excessively high utility bills. The energy dependency of Ukraine and the weak development of alternative energy sources are also an urgent problem. Although the country has a favorable geographical location and favorable climatic conditions for the development of the alternative energy sector. European countries have long taken a course in the development of solar and wind energy in order to green their electricity generation and to meet their own demand for energy.

European investments are very important for the country's development. If one looks at the dynamics of FDI from EU countries, there is a clear decline in investment inflows from both the general and the EU. This indicates a decrease in investor activity in the Ukrainian market (fig.11).

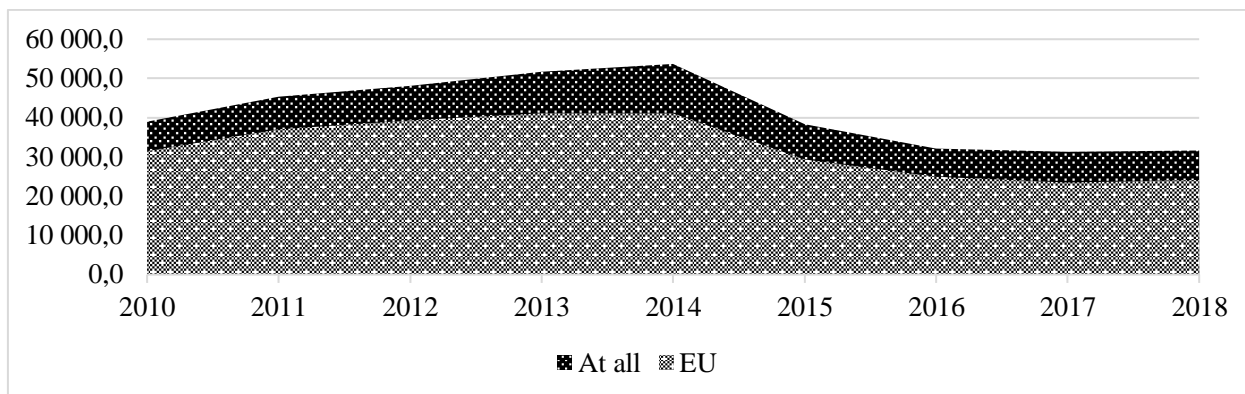

Figure 11. Dynamics of FDI from EU countries in 2010-2018 in million USD

Therefore, despite some positive static effects from the strengthening of Ukraine's EU integration processes, there are some weaknesses that need to be addressed to achieve dynamic effects.

Conclusions. Analysis of Ukraine's European integration processes shows the positive tendencies of their development. In particular, the European integration vector of the country is recognized and supported by the majority of citizens and political forces of the country. Therefore, there is reason to argue that Ukraine has passed the stage of choice between the European and Eurasian vectors of the country's integration development. Describing the current situation regarding the implementation of the Association Agreement with the EU, it should be noted that there are some positive changes that are envisaged by the Agreement, but the status of implementation of many of the provisions stated in it indicates a low level of their implementation. Given the positive economic impact of Ukraine's integration with the EU, it is necessary to strengthen the effectiveness of implementation of the Agreement in the direction of the transition to the next level of integration.

REFERENCE

1. A sound about the weekend. Good luck about the community. between Ukraine and the United States in 2018 - The Office of the Coordination of the European and Euro-Atlantic Integration. - [Electronic resource]. - Access mode: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>.
2. EU-Ukraine Association Agreement 2018 Implementation Report (2019) – 43 p. URL:<http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>.
3. Kvasha, O., Sinyakova, A. (2019). Ukraine and the EU: problems and prospects of integration in modern conditions // *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, Edition. 23. pp. 111-117.
4. Shugaylo, O. (2018). Prospects for Ukraine's development after accession to the European Union, VNTU, pp. 23-28.
5. Sociological studies "Rivie otdrimki by the populace will join Ukraine to the raC and NATO (sichen 2020.)." - Razumkov Center. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-nato-sichen-2020r>.
6. State Statistics Service of Ukraine: Statistics. [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Yakymenko, Y., Pashkov, M. (2018) Ukraine on the path to the EU: citizens' opinions and hopes// Trans European Policy Studies Association TEPSA Briefs. URL: http://www.tepsa.eu/wp-content/uploads/2018/10/Ukrainian_brief_finalversion.pdf.

DOI 10.31558/2307-2318.2020.2.13

UDC 338.439.5:664.143/149(477)

JEL: L11, L60

Y. Kosteniuk,

PhD, Associate Professor,

Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,

Vasyl Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-1218-2097

yu.bahliuk@donnu.edu.ua**Y. Molozh,**

Vasyl Stus Donetsk National University

molozh.i@donnu.edu.ua

CURRENT STATE OF THE CONFECTIONERY MARKET OF UKRAINE: ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT AND PROSPECTS FOR INTRODUCING A NEW PRODUCT

Today the Ukrainian confectionery market has some differences from the foreign one. The problem is that domestic companies cannot provide such a wide range of sweets. The development of the confectionery industry is quite attractive, which allows manufacturers to intrude and implement a variety of new products. Tendencies in the confectionery market of Ukraine and current trends in the world market show the possibility and feasibility for the company to introduce a new product in this market, which will be in demand. The unfavorable situation in 2014 led to a significant reduction in market position for most manufacturers. It was identified that AVK has lost its leading position in the chocolate products market. Therefore, today the task of restoring leadership through various marketing and production activities, diversification of the range is relevant. For the confectionery company, it is proposed to return the lost leadership by introducing a new product - chocolate with KRESKO particles. Chocolate is the second most popular confectionery. The assessment of feasibility introducing the novelty showed that such a product will be in demand both among fans of the company's products and other consumers. A registered trademark will help protect the new product from unfair competition and counterfeiting.

Key words: confectionery market, dynamics, assessment, leadership, competitiveness, introducing a new product.

Fig. – 3, Tabl. – 1, Ref. – 6.

Костенюк Ю.Б.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ORCID: 0000-0002-1218-2097

yu.bahliuk@donnu.edu.ua

Молож Ю.Л.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

molozh.i@donnu.edu.ua

СУЧАСНИЙ СТАН КОНДИТЕРСЬКОГО РИНКУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ПРОДУКТУ

Несприятлива ситуація у 2014 році призвела до значного зниження позицій на ринку для більшості виробників. Виявлено, що компанія «АВК» втратила лідируючу позицію на ринку шоколадних виробів. Тому, на сьогодні актуальною є задача повернення лідерства різними маркетинговими та виробничими діями, диверсифікацією асортименту. Для підприємства кондитерської галузі запропоновано повернення втраченого лідерства шляхом введення нового продукту – шоколаду з частинками KRESKO. По популярності серед кондитерських виробів шоколад знаходиться на другому місці. Оцінка доцільності впровадження новинки показала, що такий продукт буде користуватись попитом як у прихильників продукції підприємства, так і інших споживачів. Зареєстрована торгова марка сприятиме захищенню нового продукту від несумлінної конкуренції та виникнення підробок.

Ключові слова: кондитерський ринок, динаміка, оцінка, лідерство, конкуренція, впровадження нового товару

Рис. – 3, Табл. – 1, Літ. – 6.

Костенюк Ю.Б.,

кандидат экономических наук,

доцент кафедры предпринимательства, корпоративной и пространственной экономики,
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

ORCID: 0000-0002-1218-2097

yu.bahliuk@donnu.edu.ua

Молож Ю.Л.,

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КОНДИТЕРСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ: АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ НОВОГО ПРОДУКТА

Неблагоприятная ситуация в 2014 году привела к значительному падению рыночных позиций для большинства производителей. Выведено, что компания «АВК» потеряла позицию лидера на рынке шоколадных изделий. Поэтому, сегодня актуальной является задача восстановления лидерства разными маркетинговыми и производственными инструментами, диверсификацией ассортимента и др. Для предприятия кондитерской отрасли предложен метод достижения утраченного

лидерства путем внедрения в производство нового продукта – шоколада с частичками KRESKO, поскольку по популярности среди кондитерских изделий шоколад находится на втором месте. Оценка целесообразности внедрения новинки показала, что такой продукт будет интересен как почитателям продукции предприятия, так и новым потребителям. Зарегистрированная торговая марка будет содействовать защите нового продукта от недобросовестной конкуренции и появления подделок.

Ключевые слова: кондитерский рынок, динамика, оценка, лидерство, конкуренция, внедрение нового товара.

Рис. – 3, Табл. – 1, Лит. – 6.

Problem definition. The confectionery market in Ukraine is quite developed and saturated. Looking at the totals, it is safe say Ukrainian consumers like sweets, so the development in this area is quite promising. The economic autonomy of enterprises enables to market a new product, considering the clientele. Given the unfavorable situation in 2014, most manufacturers have significantly lost their market position, including AVK. The company was in the top three leaders in the Ukrainian confectionery industry, holding a leading position in the chocolate market. Therefore, today's challenge is restoring leadership by various marketing methods, workplace actions, changes in product mix and so on.

Review recent research and publications. National scientists were involved in the confectionery market development: Rubtsova A. K., Boyvan Y.V. and Shashina M. V., who analyzed ways to improve the potential and offered prospects for the confectionery industry development, Nesterova A.A., Lozovska H., Kilnitska O., Kravchuk N., Kutsmus N. - assessed the state and development prospects of the chocolate industry.

Definition of objectives. Among a great deal, are very few studies and feasibilities of introducing a new product on the confectionery market to improve competitive position in the industry.

Outline of main researching. The Ukrainian confectionery market is considered a dynamic market, due to the continuous emergence of new enterprises to complement the competitive environment. The largest share in 2018 was produced domestically – 94,2% in total (5459 companies: 6 large, 274 medium-size companies and 5179 small businesses).

State Statistics Service of Ukraine revealed for 2018 the most of the Ukrainians' costs are for food – nearly UAH 290 billion (43,3 % in total costs value), of which a large share belongs to confectionery products. At the end of 2018, the share of the confectionery industry in the marketing of food products was about 15%. On average, UAH 250,14 per capita per month was spent on confectionery in Ukraine (7,1% in total costs value). Thus, in the same year, enterprises sold sweets, including sugar, for UAH 22,1 billion (24,7% of food turnover, which became the largest share). On average, UAH 250,14 per month was spent on confectionery per capita in Ukraine (7,1% of total costs). Thus, in the same year, enterprises sold sweets, including sugar, for UAH 22.1 billion (24,7% of food turnover, which became the largest share).

The economic crisis in Ukraine in 2013 affected all areas of activity, including the confectionery market. Production volumes also decreased due to the events of 2014, at the same time several large manufacturing plants were closed on the territory of hostilities. Thus, manufactures Konti and AVK suspended production for the Ukrainian and world markets for several months [1]. The confectionery market of Ukraine can no longer be called a struggle of three top leaders, as it was a few years ago. If in 2016 Roshen (28,7%), Biscuit-Chocolate (7,9%) and AVK (7,6%) were singled out, today it is only one clear leader - Roshen Corporation [3]. Other companies occupy much lower positions, and every year their market share changes (Fig. 1).

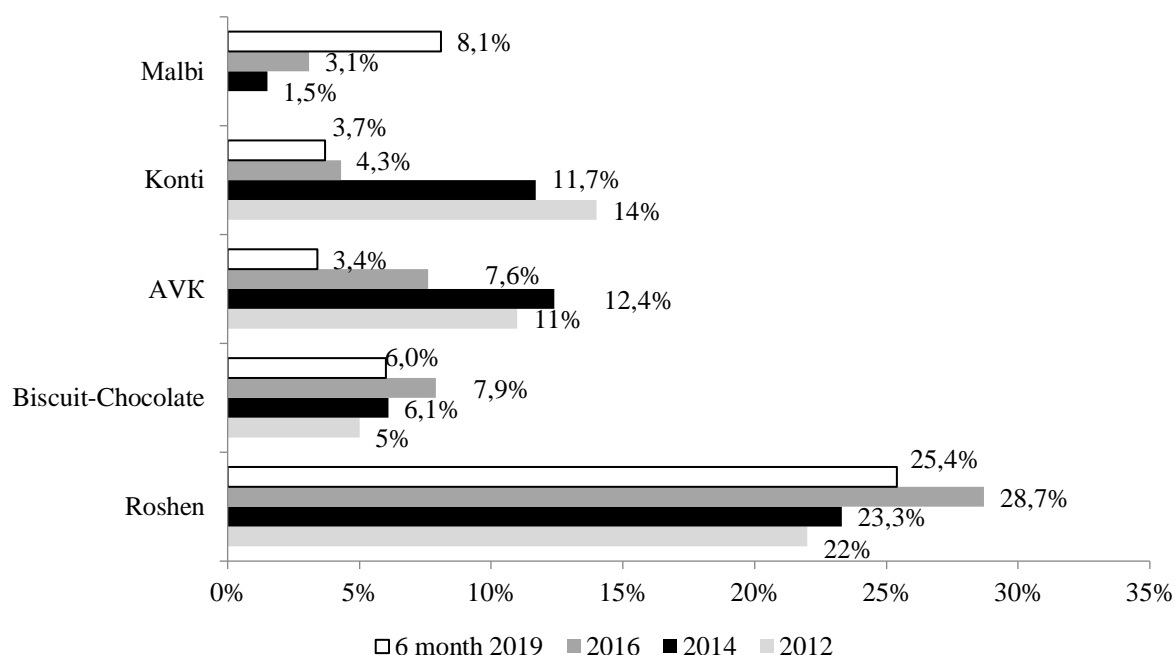

Figure 1. Trends in the share of the confectionary market, %

Source: built by author on [3]

The annual global ranking of "Top 100 Candy Companies" in 2019 included Ukrainian confectionery corporations ROSHEN and KontiGroup, taking 27th and 44th place, respectively. However, compared to last year, they lost a bit: ROSHEN was in 25th place, KontiGroup – in 43rd [4]. AVK was not included in the ranking in 2019 due to financial difficulties, but in 2018 the company ranked 64th with a net profit of USD 275 million.

Products of the Ukrainian confectionery industry includes about 2000 items. However, according to the analysis of this market, conducted by Pro-Consulting - a permanent member of the Ukrainian Marketing Association since 2005, - not all products are equally profitable for manufacturers. Therefore, there is such a phenomenon as segmentation. Conventionally, the market is divided into the production of flour (cakes, pastries, cookies, waffles, etc.), sugar (caramel, marmalade, halva, marshmallows, white chocolate, chewing gum) and chocolate products (chocolate in various forms, chocolates and sugar products containing cocoa) [.

According to the State Statistics Service of Ukraine, starting from 2016, the market began to recover, and volume increased by 0,1% compared to 2015. In 2018, this figure increased by 1%. According to the results of 2018, the confectionery market of Ukraine added 1,1% in monetary terms compared to 2017 and reached UAH 21,4 billion.

In kind, more than half of the sweets produced in 2018 were flour products (49,1%), chocolate products accounted for 26,5%, and sugar products, respectively, 24,4% in total value [2]. The largest share in the confectionery market in monetary terms in 2018 had the segment of chocolate bars (+29,8% compared to 2017), second place flour products (+23,1%), third place - weight chocolates, which compared to sales in monetary terms increased by 23,2% last year (Fig. 2).

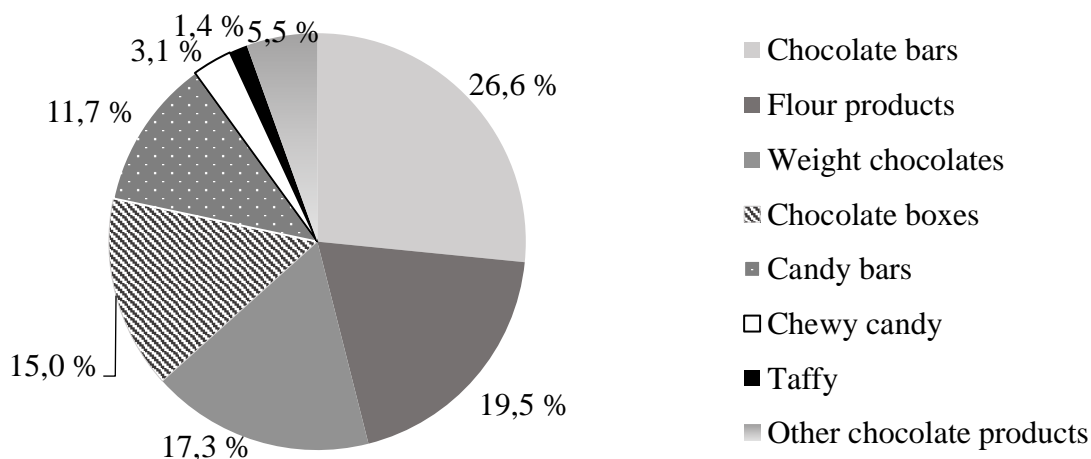

Figure 2. Share of segments in the confectionery market 2018 in monetary terms, %

Source: built by author on [5]

We must conclude that Ukrainian consumers are real lovers of sweets. Thus, according to the website Mind, Ukraine is in the top ten in terms of candies consumption in the world. About 15 kg of confectionery products per person per year. That is why the development of the confectionery industry is quite attractive and gives each manufacturer the opportunity to implement and pursue new products. Today, the Ukrainian confectionery market differs from the foreign one in that domestic enterprises cannot provide such a wide range of sweets. The domestic manufacturer adheres to the strategy of copying the strategic actions of the leader. They are supporters of conservative views. And only a few years ago, seeing that imported sweets with interesting flavors and fillings are in demand among the population, they began to introduce new products, experimenting with flavors.

Most of these experiments are not a new taste, but a new kind of filling (consistency, mixing different flavors) with known flavors (strawberries, blueberries, truffles, oranges, caramels, nuts, raisins, etc.). Chocolate bars have undergone the most such changes. Although domestic producers did not have strange exotic flavors, new product lines began to be added to the standard ones: chocolate with jam, with salt, with "explosive" caramel, with chia seeds, with cookies, with waffle, with coconut, with chili pepper, flavored with apples and grenadines, cherries and black currants and others.

In general, chocolate and chocolate products have always been popular among the population of Ukraine, and according to some data, Ukrainian eats about 2 kg of chocolate a year. According to statistics, 73% of Ukrainians are regular consumers of chocolate. In terms of popularity among confectionery, chocolate is in second place and occupies, as already mentioned, 26.5% of the total confectionery industry. Figure 3 shows the statistical information for 2018 on the structure of the chocolate market capacity. The leader in the structure of consumption is chocolate and ready-made foods containing cocoa in packages weighing less than 2 kg (85.5%), of which chocolates are the most consumer (38%), and the least - chocolate with filling (2%) and with grains, nuts and other natural impurities (10.5%) .

It is known that until 2014, AVK was a leader in the production of chocolates, but the situation changed after the closure of factories in the temporarily occupied territories of Ukraine. For now, the company wants to regain its share of this market. Therefore, after analyzing the trends of the Ukrainian confectionery market and studying food trends in the world market (in particular, the sweets market), we can conclude that the introduction of a new product, namely bar chocolate with KRESKO particles, will be appropriate and in demand.

Today, fashion trends encourage a healthy lifestyle. Most people follow their diet by

carefully choosing foods and setting aside their favorite chocolate bar because of its horrible composition due to its lack of beneficial properties, high sugar content and low protein. Thanks to this approach to the choice of chocolate, according to Pro-Consulting, in 2018, chocolate bars with whole nuts became popular (+ 77,4% compared to 2017). That is, even if the consumer allows himself sweets, he is looking for those that will bring the greatest benefit to the body, and nuts just have a lot of useful properties. AVK has several chocolate bars: black and milk with whole hazelnuts and three handmade chocolates from masters, so it would be advisable to develop another novelty.

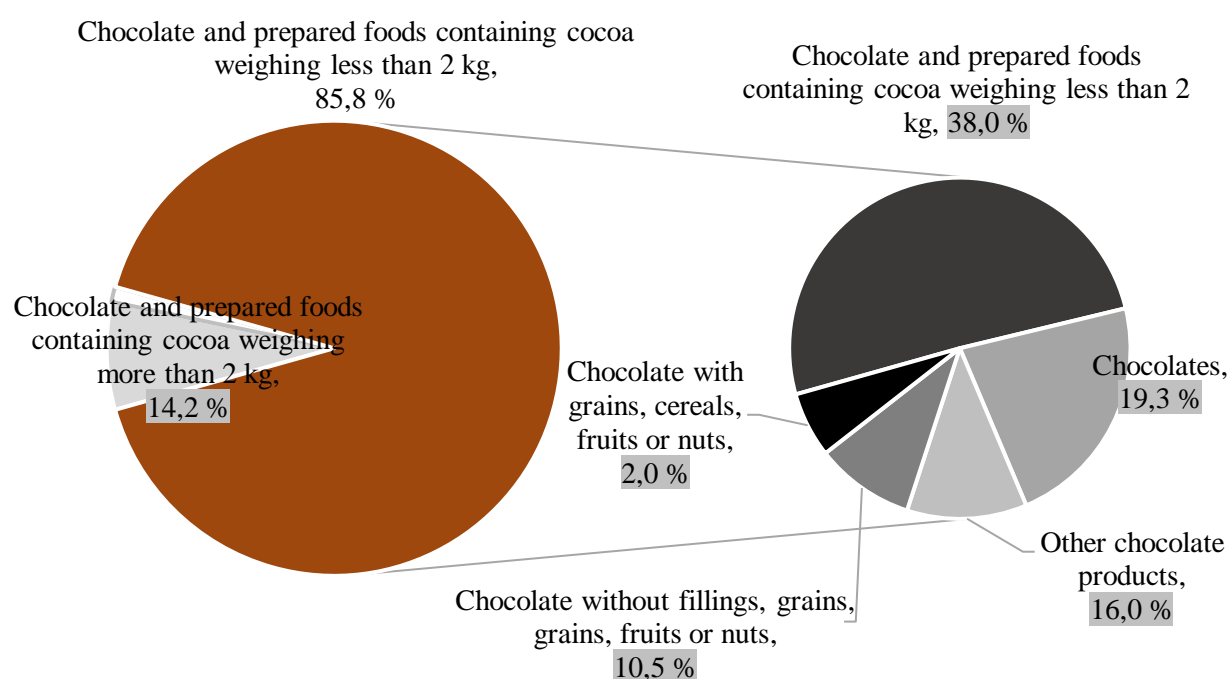

Figure 3. Capacity structure of the chocolate market in 2018

Source: built by author on [5,6]

AVK became the first on the Ukrainian market with an extrusion product TM KRESKO in 2017. It was positioned as a charge of vitamins and trace elements, because the product contained 7 useful cereals – a complex of vitamins and minerals. Currently, KRESKO is one of the most popular products in the company's range, after chocolate and chocolate candies. Therefore, it is proposed to combine two the most important objects of AVK's income - to start the production of dark chocolate with KRESKO particles.

Using an expert method, the feasibility of producing such chocolate for the company and the Ukrainian confectionery market in general was assessed (Table 1). The degree of determination of the impact (on the enterprise and the market) of some parameters in the table will be described on a scale of "high", "medium", "low".

Analysis reveals AVK has a fairly wide range of bar chocolate, compared to market data. The presence of low-carbohydrate chocolate is an important point in consumer choose. The company offers the lowest content in chocolate in the entire confectionery market. KRESKO TM products are one of the favorites of AVK customers, so consumer expectations will be high, but in the confectionery market in general - average, as the high level of competition in the

industry plays a crucial role.

Table 1

Assessment of the introducing feasibility to the market a new product from the company
"AVK" - chocolate with particles KRESKO

Evaluation parameters	Assess characteristics	
	for confectionery market	for manufacture
Chocolate bar selection	<ul style="list-style-type: none"> - Roshen – 21 bars - Konti – doesn't have - Biscuit-Chocolate – 10 bars - Malbi (Lubimov, Millennium, Oskar le Grand, Charivnyi vechir) – 53 bars 	21 bars
Analogues	non-existent	non-existent
Trend in the chocolate market	high	high
Popularity of TM KRESKO products among consumers	average	high
Availability of chocolate with useful properties	<ul style="list-style-type: none"> - chocolate with chia - chocolate with nuts - chocolate with cereals - chocolate with dried fruit 	<ul style="list-style-type: none"> - chocolate with nuts - hand-made chocolate with cereals and fruit
Chocolate with low carbohydrate content, e.g. sugar	<ul style="list-style-type: none"> - chocolate with stevia (grams of carbohydrates – 22) - chocolate with fructose (grams of carbohydrates – 28) 	<ul style="list-style-type: none"> - chocolate with stevia (grams of carbohydrates – 15) - chocolate with fructose (grams of carbohydrates – 25)
Volume of the bar chocolate market for sales in UAH in 2017, %	10,2 % in total sales on the confectionary market	0,5% in total sales of bar
Food security, including confectionary trends	high	high
Consumer expectations	average	high
Possibility of replicating	low	-

Source: built by author

In 2017 company AVK accounted for only 0,5% in the total sales (in UAH) of bar chocolate. Today this figure is slightly higher. Over the past 1,5 years, the confectionery company has actively sought to regain the market lost in 2014. About 9 new chocolate bars were released. Therefore, such a novelty will allow the company to enter the market without analogues, and since KRESKO is a registered TM, the probability of copying is very low (it is possible that competitors will develop chocolate bars with other extrusion products). Thus after carrying out a comparative description and analysis, it became possible to arrive at the conclusion, that AVK is advisable to develop and implement a novelty - chocolate with KRESKO particles.

Conclusions. As a result of the analysis made it was revealed that products-leaders in the Ukrainian confectionery market are flour products (49,1%), but the largest share in the confectionery market in monetary terms in 2018 had the segment of chocolate bar (+29,8%). It leaves no doubt that the main market leader is Roshen Corporation. AVK has dropped in the rankings due to hostilities in the main areas of concentration of its capacities. As a result, there is some evidence to suggest that it was quite expedient for AVK to offer the return of leadership by introducing a new product - chocolate with KRESKO particles. The assessment of feasibility introducing the novelty showed that such a product will be in demand both among fans of the company's products and other consumers. A registered trademark will help protect the new product from unfair competition and counterfeiting.

The study of Ukrainian confectionary market current state affords firm grounds for detailed examination of the competitive advantages of domestic sweet manufacturers. For a company AVK in particular, it is necessary to create a development strategy based on the introduction of a new product into the market.

REFERENCES

1. Boyvan Y. Stan ta perspektyvy rozvytku pidpryemstv kondyterskoi haluzi Ukrainy [State and prospects of enterprises development in the confectionery industry of Ukraine]. (n.d.). *conferences.vntu.edu.ua*. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2019/paper/viewFile/6284/5186>. [in Ukrainian]
2. Nesterova A., Lozovska H. (2019). Stan ta perspektyvy rozvytku shokoladnoi produktsii v Ukraini [Status and prospects of chocolate products development in Ukraine]. *Svit ekonomichnoi nauky – World of economic science*. Issue 26. Retrieved from <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/3212/> [in Ukrainian]
3. Sladkie brendy. Kto kontroliruet konditerskii rynek Ukrainy [Sweet brands. Who controls the confectionery market of Ukraine]. (2017). *liga.net*. Retrieved from <https://www.liga.net/economics/infografica/kak-izmenilas-rasstanovka-sil-na-konditerskom-rynke-ukrainy> [in Russian]
4. 100 Luchshih konditerskih kompaniy 2019 hoda [The 2019 Top 100 Candy Companies]. (2019). *candyindustry.com*. Retrieved from <https://www.candyindustry.com/articles/88488-the-2019-top-100-candy-companies> [in Russian]
5. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statistiki Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
6. Kilnitska O., Kravchuk N., Kutsmus N. (2018). Rynok kondyterskoi produktsii v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Confectionary market in Ukraine: trends and development prospects]. *Ekonomika APK – Economic of AIC, Vol. 11*, 29-43. Retrieved from http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/11/eapk_2018_11_p_29_43.pdf [in Ukrainian]

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

ЖУРНАЛ

Засновано у 2007 р.

Випуск №2 (38) • 2020

Підписано до друку 30.10.2020
Формат 60х84/8. Умовних друкованих аркушів 18,95
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Наклад 300 прим. Зам. №329

Віддруковано з оригіналу макету замовника
Центр оперативного друку «Документ Принт»

м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4,
Тел. 067 390 20 88

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.